

A MAI FRANCIA IRODALOM IRÁNYAI

Irta: PAUL NIZAN

Franciaország sokáig élt békében. Franciaország a más országokat ért összeomlásokat, katasztrófákat, konfliktusokat, feszültségeket páholyból nézte. Franciaország védve volt, napjai a békének szenteltek. Ez volt a rendeltetése. Az üzletek mentek. A jövedelem maradt a régi. Voltak emberek, akik ünnepeltek s nyugodtan olvasták a napilapokban a tönkrementek: a kalandorok, az ügyetlenek névsorát. A „társaság“ hölgyei kijártak a Bois-ba. Az írók szinte minden könyvüket nekik írták. Csak kevesen voltak olyanok, akik a kevésbé békés időket előre látták. A valóban baloldaliak. „Az állam ellenségei.“ És még pár értelmiségi, akik jobban láttak mint a többiek.

Azután belépett Franciaország is a játékba — a mult utolsó játszmájába. Franciaország nem úgy ismerte meg a világválságot, hogy az olyasvalami, ami kinek sem árthat. S mert hiúságában soká aludt, kínos ébredés következett. Franciaország klímája, levegője gyorsabban változott el, mint bármely más országé. Körülbelül két éve Franciaország megtanulta a rettegést. Franciaország, vagyis: azok, akik vezetik, a francia polgárság.

A francia polgárság minden cselekvése teli rettegéssel. Hirtelen mennyi minden veszélybe került dolgot kell megmenteni! Magát a tőkés rendet kell megmenteni! Mindenki nekilátott. Így jött létre Franciaország tőkéseinek az egységfrontja. A demokrácia, amely Franciaország koronájában a legszebb drágakő volt, hihetetlen gyorsasággal homályosodik. A bankárok terveket kovácsolnak. Az államférfiak védik a bankárok terveit. A nagyiparosok terveket kovácsolnak: Franciaország megmentésére a munkások terhén. S mert a munkások ellenállnak, ezért a tervek fasiszta tervek. Az értelmiségiek nem maradnak semlegesek. De mert a lényeges kérdés hatalmi kérdés, az értelmiségiek haboznak. Az események olyan rohamosan haladnak, hogy az értelmiségiek, mielőtt még idejük lett volna átgondolni a helyzetet, a döntő alternatíva elé kerültek. Az értelmiségiek többsége a polgárság amaz adományaiból élt, amivel a szórakoztatásáért az megjutalmazta őket. S mert az értelmiségiek mindenekelőtt attól félnek, hogy az eddigi kispolgári életnek vége, ezért szinte valamennyien a polgárság mellett döntenek. Az álláspontok világosak.

Az írók útja a fasiszmus felé nem minden esetben ugyanaz. Különbözők az utak: s különböző az írók fajtája, akiket fel kell sorolnunk.

Volt az íróknak Franciaországban egy bizonyos típusa, mely azokat a luxus-cikkeket gyártotta, amikre a polgárság kulturájának, izlésének, időtöltésének szüksége volt. Azok voltak ezek az írók, akik hasonlóan Platon szakácsaihoz és csepűragóihoz, a hizelgés művészetét praktizálták. Hizelegtek a polgárságnak. Elhitették vele, hogy finomak, intelligensek, szkeptikusak, igazi elite, amilyen egykor élt a kis itáliai városokban, a polgárság ifjúkorában, amikor egy Madame de Stael és Stendhal akadt...

Azok voltak ezek az írók, akik olyan vonatkozásokkal teli könyveket írtak, amiket csak kultivált s bizonyos szabad idő felett rendelkező polgárok érthetnek és szerethetnek. Mondain titkokkal teli irodalmat termeltek ezek, de minden vonatkozás nélkül a világ jelentős, valóságos

problémáihoz. Közönségük ismerte ez írók privát élményeit egész a nyaralásukig, mert a háború után gombamód szaporodó irodalmi lapok ezeknek a történetkének nagy helyet biztosítottak. Ezek az írók: *André Maurois*, *Paul Valéry*, *Jean Giraudoux*, *Paul Morand*. Ezek nem foglalkoznak politikával, az irodalom egében élnek, a szociális kérdések földje felett. „A tiszta gondolkodást vagy az utazást, vagy pedig a szerelmet” elemzik. Érdekük, összeköttetések a nagypolgárság literátoraivá avatják őket.

Egyszerre azonban láthatólag áliást foglalnak, még pedig pontosan úgy, ahogy már előre feltételezni lehetett. *André Maurois* fasiszta előadásokat tart az állam reformjáról. *Paul Valéry* felfedezi a szalonban, ahol él, hogy a szellem veszélybe került; megismétli híres nyilatkozatát: „Mi, a civilizációk, most tudjuk, hogy halandók vagyunk”; s az Értelmi-ségi Együttműködés Nemzetközi Intézetének ülésén, ahol esztéták, mint *Aldous Huxley*, s reakciósök, mint *Keyserling* és francia kispolgári gondolatburokraták egy fasisztává lett európai civilizáció terveit szövögetik, a szellem megmentéséről beszél. *Jean Giraudoux* kiadja az „Érzékeny Franciaország”-ot, s a *Harc az angyalal* című könyvében a regresszió képviselőit heroizálja. Az irodalomban kialakul egy reakciós tömörülés, amelyben olyan „finom” gondolkodók, mint az előbbiek partitúrájukat együtt fujják az olyan szabású írókkal, mint *Béraud*, *Kessel*, *Bonardi* s a régebbiek közül *Gaston Cheraud*.

Voltak Franciaországban még írók, akik olykor a legkülönb franciáknak mutatkoztak s csodálatosan igazodtak annak a kispolgárnak a gondolkodás módjához, eszményeihez és törekvéseihez, amely Franciaországot uralta, illetve kb. harminc éve, vagyis a Dreyfuss-ügy óta uralni látszott. Ezeknek a számára maga a háború egy második Dreyfuss-ügyet jelentett. A háborúban ezek nem valamely világi érdekű imperialista harcot láttak, hanem egy gyakran tragikus és megrázó kilátásokat nyújtó szellemi küzdelmet, amely a francia szellem és a német barbárság, a francia igazság és a lompos német államrason közt folyt. Ennek a körnek az írói közül a háború előtt számosan kispolgári profilt nyertek, — profilt, amely gyakran elég individualisztikus jeggyel bírt s a fiatalok kilengéseiben az anarchizmus látszatát keltette. Ez az anarchizmus, alapjában véve a polgári ideológia végső következménye volt — a polgári ideológia komolyanvévése esetén: a polgári demokrácia végső következménye, ha az ember a demokráciát nem politikai ámitásnak tekintette. Ezek az írók az individuális ember eszményét védték. Az embert a legfőbb értékévé emelték. S kevés kritikus és olvasó tudta felfedezni, hogy ezek az írók nem az örök emberért, nem is a jövő emberéért szállottak síkra, hanem jól-rosszul, ugyanúgy mint az apáik, a jogászok, a 18. század ideológusai tették, a kispolgárság, a mult embereiért. Ezek voltak a *humanizmus* írói. Himnuszokat énekeltek az emberről. Különösen, különöz hangon, amelyek szinte mind az emberpusztító háború elátkozását hírelték.

A boldogtalan idő azonban ezekre az írókra különös erővel hat, — erővel, ami megosztja, szétszórja s amely arra készíti őket, hogy a kultúra, illetve a „szellem” területén ugyanazt a döntést tegyék, amit osztályuk a társadalmi cselekvés, a politika terén tenni kénytelen. Itt azután akadnak, akik ingadoznak és akadnak, kik megváltoznak. Olyanok, akik eladják magukat és olyanok, akik kiegyenesednek. Osztályuk helyzete zavaros, zavarosabb mint valaha. Állandóan az ipari és pénz-nagypolgárság s a proletáriátus között lebegve ez a városi és vidéki üzletemberekből, jegyzőkből, orvosokból stb. álló kispolgárság mindig a kétértelműség osztálya volt. Mind a két osztály egyszerre vonzotta és taszította is

őket. A francia radikális-szocialista párt előretörése, azután pedig a szocialista párté fejezte ki e közbülső osztály történeti súlyát a reakció és a progresszió között. Így jött rá arra, hogy küldetése van. Most azonban veszélyeztetni a válság, s a válság ítéletet mond felette. Hirtelen érzi, hogy halandó. Töredezik. Pusztul. Elszegényedésre ítéltnek érzi magát, tudja, hogy rettenetes társadalmi kalandok előtt áll, amikre történelmében nem készítette elő semmi. Az idő sürget. Gondolkodói, írói dönteni tartoznak abban az alternatívában, amit osztályuk állít, nevezetesen, hogy: a nagypolgársághoz csatlakoznak-e vagy pedig az ellenkező oldalra. Ez az a vagy-vagy, ami kínálkozik. A kérdés egyszerű. Sőt napról-napra jobban egyszerűsödik.

E társadalmi csoport írói közt differenciálódás áll be: egyesekről lehull az az ideológiai fátyol, amely az emberről való fogalmuk valóságos tartalmát takarta és kiderül, hogy az ember végül is csak a kispolgárság emberét, a kistermelőt, a kisiparost, a kisparasztot, a kiskeresőt, — röviden, csak a kis tulajdon civilizációját védte. Mások megállották a lelkiismereti próbát és megértették, hogy az ember olyan fogalmáért szállottak sikra, amely valójában szűk és korlátolt s hogyha még továbbra is az emberről akarnak beszélni és mint humanista szerepelni, akkor arról van szó, hogy az ember és a kispolgár sorsát elválasszák egymástól s az emberi problémák tengelyét határozottan oda helyezték, ahol a dolgok megoldása nem jövő nélküli és kivihetetlen.

Az első fajta író típusa *G. Duhamel*, a másiké *Romain Rolland*. Épp Duhamel volt az az író, aki az „ember nevében” a háború és a zsarnokság ellen protestált s akit a valóban progresszivek retorikai hangsúlyai miatt a magukénak nevezhettek. Ő írta a *Civilizáció és a Mártírok élete* című könyvet és igen sokan bíztak benne. Am mi történik? A tiltakozó megváltoztatja tiltakozását. — Tényleg igaz, hogy a kispolgár öszintén tiltakozhat a háború és minden zsarnokság ellen? Alain a radikális filozófus jellemezhetette filozófiáját úgy, hogy az „a polgár elmélete az erőszak ellen”. A kispolgár tiltakozott és az ember hihette, hogy tiltakozása sokkal messzebb ér, mint ahogy valójában teszi. Azt hitte az ember, hogy a kérdés gyökerére hat s végül is az okok gyökere ellen tiltakozik. Mindezt azonban azért hitte az ember, mert az volt a véleménye, hogy a kispolgár nemcsak kispolgári egzisztenciáján csügg. Am azon a napon, amikor ez az egzisztencia veszélybe került, a kispolgár — logikusan — egzisztenciája nevében tiltakozott. Ugyanúgy, ahogy Duhamel tiltakozott a háború ellen, tiltakozott a Gép ellen is, mert a gép terjedése a kispolgárt folytatólagosan háttérbe szorítja. Tiltakozott a progresszivek ellen, mert a progresszivek tana osztálya végleges eltűnését hirdeti. Osztálya érdekeit védi. Követeli annak megmaradását. Életformáját, szokásait. Olyan réteg teoretikusa lesz, amely halálra van ítélve és nem akar meghalni még akkor sem, ha osztálya halála a feltétele az egyéni újjászületésnek. Valódi értelmében tehát regresszív író lett. Utolsó könyvei közül mindegyik tiltakozik a jövő, a progresszív megoldás ellen s a mult hive és védelmezője. Hasonlóképp viselkedik *Jules Romains*, *Leon Werth* és mások.

*

A háború és a békebeli időérzések változásai, az 1919—1925 kalandos évei új írókat léptettek föl: fiatal emberek voltak ezek, akiket az idő keménysége átmenetileg elszigetelt osztályaiktól. Ugyanúgy mint a korukbeli fiatal angol vagy amerikai írók, ezek is 5—6 éven keresztül új értékek után kutattak s gyakran könyörtelen kritikával illették azokat az értékeket, amelyek apáik életalapja volt. Széles hevületű romanticizmus született, amely mindent kétségbe vont.

Megnyilatkozásaik nagyon sokfélék voltak. Ezek az írók a huszas évek tunya prosperitása közepette éltek, az eszmék és érzelmek zavarában. Olyan korszak volt ez, amikor gazdag asszonyok tartották ki a költőket s a könyvek és folyóiratok egy rendkívüli inflációból profitáltak. A zavaros keresés kora. Nagyon sokan ezek közül az írók közül az új értékek után való keresésükben látszólag a progresszív megoldások közelébe jutottak és viharos tiltakozással szálltak szembe a polgári világ eszményeivel, életformáival. Ezek az írók voltak azok, akik felszámoltak a régi polgári értékekkel: azt hihette az ember, hogy a progresszív értékek érdekében; ma már tudjuk, hogy gyakran az új tőkés értékek, sőt a fasizmus javára. A mai 35—40 évesek nemzedéke Franciaországban a legkülönösebb példáját nyújtja a háború utáni idők értelmiségi-csődjének. *Drieu la Rochelle* a bizonytalanság éveit után egyértelműen a pénz ügye mellett dönt. *Jean Prevost*, *Alfred Fabre-Luce*, *Pierre Dominique* a *Pamphlet* című fasiszta folyóirat szerkesztői. *E. Berl*, aki valamikor pamfletteket írt a polgárság ellen ma a „nemzeti forradalom“-ról cikkezik. *B. de Jouvenel* a *La Lutte* című „rendi“ revüt vezeti. *Philippe Soupault* hasonló hajlandóságról tesz tanúságot. Ezek az írók, akik husz éves korukban rigorózusak voltak, megismerték a polgári élet kellemességeit; a huszas évek életének simasága semmikép' se készítette elő őket a harmincas évek nehézségeinek az elviselésére. Azt a hajlandóságukat, hogy továbbra is a polgári örömök élvezetében akarnak élni ideológiai maszk alá rejtik. Vezetők is akarnak lenni. A várakozás tíz éve kimerítette becsvágyuk türelmét. A fasizmus lehetőségekkel kecsegteti őket. Ezért tartanak szoros kapcsolatokat a baloldal fasiszta irányzataival: ezek az írók az eszmék területén ugyanazokat a fasiszta tendenciákat juttatják kifejezésre, amelyek politikailag a fiatal radikálisok és a neoszocialisták, ez írók kortársainak mozgalmában jelentkeznek, akik szintén régóta várnak a hatalomra...

Vannak továbbá új ismeretlen fiatal emberek, akik a „forradalmi“ fasizmus ideológiai kísérletezőit szaporítják. Ezek revüket adnak ki, amelyekben a Franciaországban lehetséges fasizmusok elméleti témáit próbálják ki és a tekintetbe jöhető nagy emberek neveit lanszirozzák. Micsoda konfuzió! Oldalról-oldalra *Nietzsche*, *Kierkegaard*, *Heidegger*, *Péguy* és *Berdajev* szerepelnek. Am a vér és föld fasiszta mítoszai így vonulnak föl. Ezek a revük napról-napra nőnek ki a földből (*Esprit*, *Ordre Nouveau*, *Revue Francaise*, *Reaction*, 1934 stb.) Az akadémikus *Mauriac* s *Maritain*, a katolikus filozófus az egyház áldását, a keresztény lelkiismereti szorongást és aquinoi Szent Tamás politikáját viszik e fiatal emberek elé.

Ily módon jut szóhoz az eszmék és a könyvek birodalmában a Franciaországban érezhető fasizmus előretörése. A fasizmus itt még a keresés, a tapogatódzás periódusában tart. Még nincs semmiféle közös, rendszeres ideológiája vagy elméleti akcióprogramja. A jobboldali szervezetek materiális ereje e szellemi kísérletezésekkel még nem olvadt egybe. Az események azonban gyorsan haladnak: az erők és eszmék összeolvadása minden további nélkül bekövetkezhet.

Am egy nem kisebb erő mozgása az írókat a másik oldalra állítja. Ez az oldal a fasizmus legaktivebb ellenfelének az oldala. Az utak, amelyeken az értelmiségiek ideérkeztek, nagyon sokfélék. Megvan a nagypolgárságból jövő, a kispolgárságból jött s a fiatalok sajátos útja. Senki sem követelte soha a mozgalom uniformizálását. Az írók minden nap tapasztalják, hogy milyen mély drámai jelentése volna a kultúra számára a fasizmus győzelmének: látják az olasz, a német kultúra állapotát. Lát-

ják a könyvmáglyákat. Kétségtelenül súlyos harc folyik bensejünkben. Mindegyik azelőtt a feladat előtt érzi magát, hogy a fasizmus és antifasizmus között válasszon, amely utóbbi nem csupán negatív magatartás, hanem sürgetően pozitív követelés, magatartás, amely határozott igenre kötelez.

Ám gyakran ez a harc a személyiség benső kettéhasadása: ki lesz végül a győztes? A társadalom embere, amely benne él s amely mivolta, életstílusa, családi és társadalmi vonatkozásai szerint polgár, avagy valódi személyisége, az ember, amelynek foglalkozása van, s lényege szerint a könyv műve, az emberi kultúra képviselője? Duhamel pl. feláldozza funkcióját, amely abban állt volna, hogy a kultúrát előre vigye, izléshajlama, szokásai és a polgárság érdekében. Mások magát a polgárt áldozzák fel.

Ebben a vonatkozásban nincs jelentősebb példa *André Gide*-nél, a grand bourgeoisnál, akiben az író érdekei végül megölték a polgárt. Gide abban a pillanatban döntött amidőn gondolkodása fejlődése eszenciális ellenmondásba ütközött gondolkodása fejlődése és a polgári élet továbbtartama között. Gide megtette a lépést. Nincs meggyőzőbb fejlődés az övénél, s nincs ami erősebb és távolabbi visszhangot váltana ki. A bárbar formák, amiket a tökéletes rend története utolsó szakaszában ölt, napjaink legtisztább szellemeit, az olyan tisztát mind Gide, s az olyan becstelenebb mint Romain Rolland villámszerű belátásra készítenek.

Romain Rolland fejlődése kevesebb lármával járt, mint Gideé. Az ő fejlődése egyszerűbbnek tűnik. Nem biztos azonban, hogy valójában is így történt. Rolland a háború előtt, a háború alatt és a háború után „a legnemesebbelkü” képviselője volt a humanizmusnak, az ember e liberális eszméjének, amely a francia kispolgárságra oly’ jellemző. Romain Rolland könyvei, kezdve a Jean Christophe-on és Beethoven életén a legbensőbb kedélyeket ragadják meg, még a falusi iskolákban kallódó tanítókét is, akik ott magát a kispolgári idealizmus típusát jelentik, akik a 18. század, a forradalom, a 48-as évek és a Dreyfuss-ügy heroikus emlékeiből táplálkoznak. Rolland ugyanúgy, mint azok, akik olvasták, hitt az eszmék, a demokratikus erők mindenhatóságában, amelyek végül a valóságos embert valósítják meg. Érzelmébe a hősök, a szentek, Beethoven, Michelangelo, Gandhi érzelmeit keverte össze. Pacifista és individualista volt és a jövőt az egyesek fáradozásaiból létrejött eredménynek tekintette. Azután döntött. Elhatározta, hogy szabadsatárként vesz részt a kollektív cselekvésben. Felette állt a háború „kézitusáinak”, most azonban belépett az osztályok kézitusájába. Maxim Gorkij kényes kérdésére: kivel tartotok ti kultúra mesterei? — döntő választ adott.

Az 1933-as év ez írók magatartására nagy jelentőséggel bírt. Az irodalmi láthatár nagyon különböző területeiről mindegyre szaporodott a valóban progresszív írók kis csoportja. *René Blech*, *G. Serveze*, *E. Dabit*, *Jean Richard Bloch*, *René Maublanc* sorait a rokonszenvező írók szakadatlanul növekvő köre egészítette ki: *A. Malraux*, *A. Gide*, *Romain Rolland*, *J. Guéhenno*, *L. Durtain*, *J. Cassou*, *Leon Pierre Quint*. Az utolsó idők politikai eseményei méginkább növelték e tábort. Az eredeti csoport szervezéséhez csatlakoztak még *Jean Giono* és *Ramon Fernandez*.

Jean Giono a francia parasztirodalom legkiválóbb képviselője volt. Műveiben költői vonásokkal teli ábrázolással hozza felszínre a paraszt értékek méltóságát, a föld egyszerű örömeivel és erőivel való érintkezést, a falú távolesését a város, a gép, a technika világától. A paraszt élet e természetes és lírai forrásainak dicséretében mély misztikus elem rejtőzött. Felettébb veszélyes irodalom volt ez: az ember már vélte látni, hogy egy szép napon, ha ebben az irányban fejlődik tovább, miként lesz

mindez az antiracionalizmus, antiurbanizmus a „vér és a föld“ anti-technikus misztikája számára értékesíthetővé. Nagyon jól látszott az a lehetőség, amit végül már csak a fasizmus szóval lehet megjelölni. Giono azonban hegyi elvonultságában feleszmélt. Különösen elgondolkozott a háború tapasztalatain, amely annyi parasztot megölt. A *nagy tűzhely* című könyvében francia parasztok többségének spontán tiltkozását fejezi ki a háború ellen. Ettől kezdve a háboruellenesség problémája felé irányítja gondolkodását. Ennek a feleszmélésének a végén jelenti ki, hogy döntött. Jean Giono döntésének valódi értelmét akkor nyerjük, ha vonatkozásba hozzuk azokkal a progresszív szellemű paraszt megnyilatkozásokkal, amelyek oly sűrűn történnek Franciaországban.

Ramon Fernandez az utolsó években mint kritikus játszott nagy szerepet. Egyik legtisztább képviselője volt ama humanisztikus mozgalomnak, amely kétségtelenül a fő osztályáramlatát jelzi a francia irodalomnak. Ő is, mint oly' sokan, baloldali volt, némi szimpátiával a valóban progresszívek irányában, aki azonban, miután tanult fő volt, fenntartotta magának a „kritikát“. Az ő szemét a fasiszta államcsíny kísérlet nyitotta föl. Az ellenség közelebb volt és fenyegetőbb mint hitte. A humanizmus kényelmes analízise hirtelen az elé a veszedelem elé került, hogy megkönnyíti annak a kormányrendszernek a bevezetését, amely egyenes tagadása minden emberi kulturának, minden emberi haladásnak. Fernandez, hogy úgy mondjuk felébredt. Rájött, hogy a hosszú, kihegyezett élű elemzések ideje elmúlt...

*

A francia írók fejlődése a határozott progresszió irányában korántsem automatikusan történik. Különböző akadályokat kell leküzdeni. Kétféle akadályt: belsőt és külsőt.

Magától értetődik, hogy a polgárság legjobb reményeiről nem a legengedékenyebb szívvel mond le. Minden bizonnyal egyszer még megbüntetné ezeket az „árulókat“. Egyelőre azonban még próbálja visszatarítani őket vagy pedig szubtilisebb eszközökkel megtántorítani. Akiket ily módon sikerül befolyásolni, azok a progresszió ellenzéke és a szociáldemokraták köré csoportosulnak. Ezek általában a polgári szellem felbomlásának amaz extrém képviselői, akik idejében nem érkeztek el a valódi progresszióhoz; egykori szürrealista költők; fiatalok, akiket különösen megszállott a szexuális kérdés, a *Batailleok*, a *Bernierk*, a *Baronok*, Laurat és Souvarine körül; élettávoli, hiu értelmiségiek; siker nélküli professzorok. A taktikájuk intellektuális: egyetemes revízió alá veszik a marxizmust, „kiegészítik“ a marxizmust, megmagyarázzák, hogy a marxizmus mért nem „elégg“ materialista és Freudot hívják segítségül. Természetesen a jövő előkészítéséről már szó sem esik. Jean Bernier a Souvarine csoport lapjában (*La Critique Sociale*) egy libidó-tervgazdaság tervét veti föl. Ez az elmélet megadja a módját az értelmiségieknek ahhoz, hogy bármiféle veszedelem nélkül forradalmároknak nevezhessék magukat. Ezért dicséri az *Esprit* című fasiszta revű a souvarineista *Massest* ugyanúgy, ahogy ők Victor Serge nyilatkozatait honorálják.

A szociáldemokrácia kevésbé csábító az írók számára. A francia szociáldemokrácia folyóiratai hihetetlenül szegényesek. Az egyetlen, amire képesek egy nehézkes polgári tanár-irodalom. Nem hiába tartozik a pártba annyi főiskolai tanár. A szociáldemokrácia mint olyan semmiféle vonzóerőt sem gyakorol azokra az írókra, akik a polgári ideológiák elől menekülni próbálnak. Az írók érzik nagyon jól, hogy itt pontosan azok tükröződésével találkoznak, amik elől épp menekülnek.

Az írók bizonyos számánál azonban megállapítható egy magatartás, amely szociáldemokratának nevezhető: pl. a Poulaille-csoport magatartá-

sa, melynek értelmiségi kapcsolata azzal a kulturális mozgalommal, amely a belga munkáspártból indul ki, nagyon nyilvánvaló. Érdekes ezért megemlíteni őket. Érzelmesen, miután ők is a részvételre apellálnak. A dolgozók náluk a nyomor és a felőrlődés áldozataiként jelennek meg. Politikai képességükre, tiltakozó erejükre sohasem történik utalás. Irodalmuk keresztülkasul passzív és siralmas. Semmivel sincs több harci szelleme, mint magának a szociáldemokráciának. Berzeng, panaszkodik. Nem ismeri a haragot. Megelégszik a realiztikus és szintelen leírással. A politika „jelszavait” visszautasítja. Úgyesen játszik az írók ama régi előítéletével, amely szerint a művészet a művészeten kívül nem tehető más dolog ügyévé. Poulaille és barátjai valóban sok író tartanak vissza a helyes útra való téréstől. Azok, akik az előbbieket által támasztott nehézségeket legyőzték még soká magukon viselték a *Nouvel Age* és a *Proletariat* befolyásának nyomait, pl. *E. Dabit*, *L. Paul*.

Akadályt képeznek a szürreálisták is. Ezek azonban mindjobban gyengülnek. Olyan erőket veszítették el, mint *L. Aragon*, *G. Sadoul*, *P. Unik*. Akik visszamaradtak műkereskedők által finanszírozott revűket adnak ki, vagy pedig képspekulánsok reklámügynökei. A többiek természetlen szórakozásaiknak és álmaiknak élnek, álmaikat elemzik, szimbólikus funkciójú dolgokat fabrikálnak s a reális világból, ahol háború és fasizmus fenyeget mindinkább kikapcsolódnak. Soraik közt a vezetést átengedik azoknak a regresszíveknek, akiké valóban a szürreálizmus, a polgári költészet ez utolsó formája, s elvesznek ezek imaginárius világában. *Andre Breton* csak azért ébredt föl, hogy Alain, a radikális filozófussal egy konfuzus kiáltványt írjon alá az egységfront érdekében. Különböző mindinkább összeolvadnak a valódi progresszió ellenzékével. A kor mozgása szigorúan abba a sarokba hajítja őket, ahol az akadémikus értelmiség utolsó törmelékei senyvednek. Végszükségben még sikerült pár fiatallembert megtéveszteniök Belgiumban. Végső fegyverük a pszichoanalízis. A történelem útján való visszafelehaladásukban már felfedezték Fichte filozófiáját. Egyesek talán még megmenekülnek, a többségük a fasizmus zsákmánya.

Vannak belső nehézségek is... A francia kispolgárság íróinak, akik a progresszió irányába orientálódnak, az előítéletek és megszokások nagy tömegét kell magukban megszüntetni. A fegyelem, amit a progresszió szolgálata igényel, keménynek tűnik előttük. Nagyon sok dologról, nagyon sok olcsó reményről kell lemondaniok. A liberális, morális, moralizáló hagyományok, az eszme hatalmában való hit évszázadai vannak mögöttük. Szeretik a békét, a testvériességet. A harc követelményeitől visszarettennek. Még mindig a reakció és a baloldal embereinek nagy egységfrontjáról álmodoznak. Ugy gondolkoznak mint a nagy republikánus harcok korában. A szimbolum, amit szeretnek „a köztársaság diadala”, ama hirneves ünnep, amit Peguy irt le. Még ma is nehezükre esik felnyitni a szemüket. Még azt hiszik, hogy az egyéni fáradozás elegendő az ember átváltoztatására. Nem egykönnyen mondanak le a kispolgár hagyományos politikájáról. Vannak kispolgárok, akik a fasizmust és vannak, akik a progressziót választották. De vannak olyanok is, akik nem mernek választani, — olyanok, akik azt szeretnék, hogy a dolgok úgy folyjanak, ahogy eddig megszokták. Ezeknek a típusa kétségtelenül az *Europe* főszerkesztője, *Guéhenno*. Ez a típus azonban nagyon sok példányban előfordul... A mindent kibékitő típusa ez. A lelkiismeret nem hagyja őket nyugton. Nyugtalanok. Tudják, hogy a döntés sürget s az aggályoskodás ideje nem tart örökké. Vajjon elkövetik ők is a német írók hibáját, akik mindent a liberalizmusra tettek és elvesztették a játszmat? Az igazak dolga meggyőzni és magukkal ragadni őket.

HUSS JÁNOS ÉS ZSIGMOND CSÁSZÁR

Irta: HAY GYULA (Zürich)

(Börtön. Huss János súlyos láncokban. Könnyű álomból ébred. A császár orvosa mellette.)

Az orvos: Hogy' érzi magát, Magister?

Huss: (Jó negyvenes, megtermett, paraszti, súlyos beteg.) Szeretnék ismét tentát és papírt.

Az orvos: A sok levélírás árt nagyságod egészségének.

Huss: Mit ér az egészség, ha nem írhatok egy levelet sem.

Az orvos: Olyan fontosak nagyságodnak ezek a levelek?

Huss: Amióta nem prédikálhatok, levélileg oktatok. Ennek ellenére leveleim nem *nagyon* fontosak.

Az orvos: Hogy értsem ezt?

Huss: Nincs egyetlen egy gondolatom, amely ne juthatna eszébe bármely cseh parasztivadéknak. Azonos helyzet azonos gondolatokat terem. Írás és prédikálás csak meggyorsítja a gondolkodást, de nem azok hozzák létre.

Az orvos: Most nagyságod orvosa vagyok. Nem szívesen hallom nagyságod személyének az alábecsülését.

Huss: (Mosolyog.) A hóhér, aki számomra a máglyát előkészíti, ugyancsak nem szívesen venné tudomásul, hogy életem és halálom keveset mondanak.

Az orvos: Miért említ engem nagyságod a hóhérral együtt?

Huss: Mindakettőtök feladata azonos: előkészíteni engem az eretnek halálra. Te arról gondoskodsz, hogy ne haljak meg túl korán, ő pedig arról, hogy ne éljek túl soká.

Az orvos: Nagyságod félreismeri a helyzetet. A császár ellene van annak, hogy nagyságodat elítéljék és elégessék.

Huss: Ezt már mondták nekem. De én nem hiszem.

Az orvos: Miért nem? — Én ismerem jól a császárt. A császár olyan ember, aki...

Huss: A császár császár, bármilyen is különben mint ember. S egy császár ép' oly' kevésbé lehet Huss *mellett*, mint ahogy egy cseh paraszt vagy polgár nem lehet Huss *ellen*.

Az orvos: Lehet, hogy ez talál minden más császár esetében. Mi azonban most Zsigmond császárról beszélünk.

Huss: A pont, ahol állok megközelíthető a szolgák, de nem az urak számára. Egy akarat, egy vélemény, egy törekvés jelzi ezt a pontot. Ez a pont akkor is létezik, ha már én nem vagyok. S ha ezt a pontot egy máglya világítja be, úgy mindenki előtt, aki oda tartozik, még világosabb lesz.

Az orvos: Mégis adok nagyságodnak papírt és tollat. Inkább írja nagyságod a leveleit és képzelegjen kevesebbet a máglyáról.

(Kulcs zörej; a börtön ajtaja kinyílik, *Chlum* és *Duba*, cseh nemes urak, jönnek.)

Chlum: Mester! Öfenségeik, a császár és a császárnő jönnek meglátogatni a börtönben.

Az orvos: Mit mondtam!?

Huss: (Meglepett, nem hiszi.) Mégis igazatok volna?

(*Zsigmond* és *Borbála* lépnek be. Az orvos el.)

Zsigmond: (Hosszan, barátságosan, kutatva nézi Husst.) Kivánnám, hogy a szabadságot hozzam teneked, Magiszter Huss.

Huss: (Halkan, elgondolkodva.) Nem hittem. Bocsánatot kérek.

Borbála: (Nagyon elfogódott.) Arra szeretnék bírni, hogy higgy az uramnak, mint ahogy én őt arra szeretném bírni, hogy higgyen te neked.

Huss: Hussyneci parasztok gyermeke vagyok. A világot alulról nézem. S alulról nézve a világtörténelem hatalmasai egyformák.

Zsigmond: Ugy gondolod, nem vagyok elég erős ahhoz, hogy keresztül vigyem azt, amit akarok?

Huss: Azt hiszem, Felséged elég erős ahhoz, hogy soha se kíváncsolyat, amit nem tud keresztülvinni.

Zsigmond: (Dubához.) Meg kell még mondanod a mesternek...

Duba: Igen. Halljad csak, mester. Őfelsége azt kívánja, hogy ez a látogatás titok maradjon. Még véletlenül sem szabad erről valamit is elárulni.

Huss: Kinek tudnék én erről beszélni? — Ha a nép gyermekeivel beszélhetek, akkor azoknak mások a mondanivalóim.

(Chlum és Duba a császár egy intésére s Huss áldó mozdulatára, bucsúzva, el.)

Zsigmond: Ugy gondolom őrzenek és a népből való emberekkel nem szabad érintkezned.

Huss: Katonák őrzenek.

Zsigmond: Épp azért...

Huss: A katonák is a nép gyermekei, de azok, akik a fegyvert a kezükbe nyomják, ezt a legtöbbször elfelejtik.

Zsigmond: Az öröket itt gyakran leváltják, hallom. A bíborosok nem akarják, hogy egy és ugyanazzal az emberrel hosszabban beszélj.

Huss: Felfröcsögő munkám ezáltal kevésbé mély, de annál szélesebb körű.

Zsigmond: Hm. Ez úgy hallszik, mintha a te... a te bujtogatásoddal szembe semmiféle hatásos akadályt nem lehetne állítani.

Huss: Nem is szabad.

Zsigmond: Nem szabad?

Huss: Egyetlen más hatalmasnak sem kísérelném meg ezt megmagyarázni.

Zsigmond: Nekem azonban?

Huss: Az a császár, aki a halálnak szentelt börtönéhez megtalálja az utat, sejti, hogy alulról őt valami a legsúlyosabban fenyegeti. Hogy erők gyülekeznek, erők halmozódnak, amelyek tegnap még ismeretlenek voltak s holnap minden fölött, ami itt van, átviharozhatnak. Ha ezeknek az erőknek az önmagukra való eszmélést megakadályozzák, azzal még korántsem háritották el a kitörését. Csak annál véresebbé, annál fájdalmasabbá, annál erőszakosabbá teszik.

Borbála: (Nyugtalanul.) Egész éjjel a könyveidet olvastam. Bibliai mélységű emberszeretetről olvastam azokban, emberszeretetről, amilyen az ősegyházé volt. És most erőszakról, fájdalomról és vérengzésről hallok...

Huss: Annak az „emberszeretet”-nek, amely visszariad az emberiség jóléte érdekében való vérengzéstől, sem az emberséghez, sem a szeretet-hez semmi köze. Az olyan emberszeretetet üres beszéd.

Borbála: (Először bátortalanul és azután szilárdan.) Ugy látom, hogy minden szónak más az értelme ha olvasom, és más, ha a mester mondja... Megakarom tanulni, érteni.

Zsigmond: Azt mondják, hogy cselekedeteimet csak az önzés mozgatja. És mégis úgylátszik én vagyok az egyetlen, aki a gyakorlati emberszeretet útját kijelöli. Felteszem ugyanis a kérdést: mire való mindez? Mire való a forradalom?

Huss: (Kegyes mosollyal.) Nem meglepő kérdés egy uralkodótól.

Zsigmond: Nem azt kérdelem: miért a változások, amiket fel akartok idézni. Azt kérdelem: mire való a törvénytelen út? Én is sok mindent elértem és mindig a törvényes úton jártam.

Huss: A törvény száalai gondosan össze vannak bogozva. Egy új világ nem tud e száalakon átcúszni, legfeljebb pár új ember.

Zsigmond: Új emberek teremtik az új világot.

Huss: Az új ember ha egyedül van a régi játékot kénytelen folytatni. Az új emberek tömege teremti az újat. Tömegek azonban a törvények hálózataival nem tudnak óvatosan bánni.

Zsigmond: ... Sokat kell ezen gondolkodni... Én az elméletben járatlan vagyok. A viszonyok gyerekkoromtól kezdve szakadatlanul küzdeni, résen állni készítették... Átkozottan régi gyakorlati ember vagyok, Magister Huss, — szükségből és időhiányból... Ugy-e, Borbála?... Egyszer talán ilyen börtönbe kellene csukatni magamat, hogy egy kissé egyedül legyek a gondolataimmal, a vallással, a filozófiával... Vagyis: még sem. Ez se segítene. Hisz' épp elég soká ültem fogságban Siklóson. Azt hiszed filozófáltam? Azt hiszed az istent kerestem? Vagy magamat? — Cudarkodtam. Intrikákat szőttem. Egy császárt teremtettem a semmiből...

Huss: Miért?

Zsigmond: Miért. — — — Fiatal gyerek voltam, amikor megkaptam apai részemet, Brandenburgot. Alig lettem valamivel nagyobb, elzalogosítottam. Kénytelen voltam. Lovagok mulattak körülöttem, akik közül a legnyomorubb és a legszegényebb voltam. A pénzzel Magyarországra utaztam, ahol trón és menyasszony volt kilátásba számomra. Egyetlen menekvésül az elbukás elől, elvettem a menyasszonyt, elfoglaltam a trónt... Vannak valóban emberek, akik számára a császárság az arany koronát jelenti? Számomra mindig a csupasz életet, a csupasz egzisztenciát jelentette. — — — Különös. Miért mondom ezt most? Valami börtönfilozófia ez? — — — Gondolkoztál már azon, Magister Huss, hogy mi az, hogy császár?

Huss: Hisz' Felséged megmondta: Egy férfi, aki különböző viszonyok következtében nem állhat meg máshol, mint arany koronával ellátott császári trónusa baldachinja alatt.

Zsigmond: Az arany korona azonban mi mást jelent, mint a törvényességet!? Gyermekes szimbólum. A hatalom valódi hordozói sokkal kisebb aranydarabok. A nevük: pénz.

Huss: Pénz?

Zsigmond: Igen. Pénz. Mindig iszonyú nehéz volt, mindig iszonyú nehéz és mindig iszonyú nehéz lesz pénzzel birni az adott pillanatban. — Hányszor pusztultam volna bele, ha nem lett volna pénzem hadsereget bérelni. Az utolsó pillanatban azonban mindig sikerült valamit elzalogosítanom. A legtöbbször nagyon kérdéses volt, hogy az ország, amit elzalogosítok, az enyém-e. A pénz azonban már a zsebemben volt, a hadsereg már mögöttem állt és így már semmi sem volt kétséges. És így ment tovább, le és föl, többször.

Huss: Most azonban Felséged hatalmas határtalan.

Zsigmond: Most hatalmam túl nagy már ahhoz, hogy a hozzá szükséges pénz egésze az én zsebemben legyen. Most már nem arról van szó, hogy mi az enyém. Most arról van szó, hogy mi azoké, akik alattam vannak. A polgárság pénze a hatalom hordozója, és én ülök magasan, a trónomon, a polgárok zavaros életében és ügyeiben bizonyos rendet tartok és ezért mint a világ legnagyobb ura bőségben — tengethetem az az életemet. — Érted, amit mondok?

Huss: Ugy gondolom: igen.

Zsigmond: El tudom képzelni, hogy később élnek majd a világon emberek, akik ugyanúgy marakodnak, ugyanúgy résen állnak, ugyanúgy nyargalnak nyugtalanul kelet és nyugat között, alkusznak, kongresszusznak, mint én. Talán nem viselnek majd koronát, de más emberek pénze lesz alattuk s mint a világ urai bőségesen — tengetik az életüket.

Huss: Koronázva-e vagy koronázatlanul a világ hatalmasai lesznek. Egy nap azonban minden földi hatalmas elpusztul. Így mondja ezt az evangélium...

Zsigmond: (Ellenvetésre készül.)

Huss: (Elállítja a szavát.) És így olvassa ki ezt a paraszt a tiz ujján.

Zsigmond: (Hallgat.)

Huss: Felség, a császár azért jött hozzám, hogy minden földi hatalmas ellen harcoljon?

Zsigmond: A rossz hatalmasok ellen.

Huss: Hol látja, Felséged a határt.

(Csönd.)

Borbála: (Egy ideig mélyen elmerült a gondolataiba.) Ujanc vagyok a tanaidban, mester. Válaszolsz pár kérdésre?

Huss: Nagyon szívesen, Felséges császárnő.

Borbála: A Pápa ellen vagy és a klérus ellen?

Huss: A Pápa és a klérus földi gazdagsága ellen vagyok. Maga a Pápa és a klérus a hibásak abban, ha földi javaikkal azonosítják magukat.

Borbála: Új vallás mellett vagy?

Huss: Keresztény vagyok és egy nagyon régi vallás mellett török lándzsát. Az Egyház bűne, hogy a vallást oly nagy mértékben kivetkeltette alakjából, hogy a tiszta kereszténység most mint valami vadonat új jelentkezik.

Zsigmond: (Ismét élénk és öntudatos.) Jól van! (A kezét Huss vállára teszi. Derüsen.) Ugy gondolom: Huss János és Luxemburg Zsigmond szövetséget kötnek.

Huss: Hogy gondolja, Felséged?

Borbála: (Nagyon szilárd, nagyon örül.) Te meg akarsz szüntetni a kapzsi papok kiméretlen uralmát. Az én uram is. Te a polgárság és a parasztság fiatal erőit akarsz győzelemre segíteni, az én uram is. Tehát együtt kell mennetek.

Zsigmond: (Mély melegséggel.) Így van! — Milyen idős vagy, Huss János? Azt hiszem, hogy abban az időben, amikor én Brandenburgban a homokban játszottam, te ugyanazt csináltad Hussyneben...

Huss: (Elgondolkozik. Szinte habozik.) Szinte úgy tűnik... szinte úgy tűnik, mintha a császár és az eretnek valóban együtt mehetnének.

Zsigmond: Talán maga a császár is eretnek.

Borbála: (Sugárzik.) — — — Talán! — — —

Huss: Én azt hiszem, hogy egy császár soha sem lehet eretnek.

Zsigmond: Ebben szintén igazad van. Az olyan ember hite, aki a lovasok és aranyforintok százezreit tudja mozgásba hozni, mindig az igazi hit. — — — Sejtéd már, hogy mit akarsz?

Huss: (Bizalmatlan, szigorú.) Folytassa, Felség!

Zsigmond: Egy régi római császár, a neve Konstantin, birodalmát azzal mentette meg, hogy egy eretnek kisebbség vallását, akik magukat keresztényeknek nevezték, államvallássá tette. Miért ne tegye egy új római császár ugyanazt egy reformátor vallásával?

Huss: (Teljesen szilárd és elhatározott.) Azon a napon, amikor Kon-

stantin császár elfogadta a keresztény vallást, akkor kezdődött a kereszténység morális hanyatlása. Ha forradalmam az marad ami, akkor Felség nem tarthat velem... Balga dolog jó és rossz hatalmas között különbséget tenni, mert fő tulajdonságaik szerint valamennyi ugyanaz; hatalmas.

Zsigmond: Ha azonban az én hatalmam a javatokra szolgál? Huss és hussíták, megígérem, hogy megmentelek benneteket.

Huss: Nem fogadhatunk el hamis ígéreteket.

Zsigmond: Őszintén gondolom.

Huss: De nem tudod betartani. — Császár és paraszt nem lázadhatnak közösen.

Borbála: (Remeg.) A máglyára akarnak vinni! A máglyára...

Huss: A máglya a szövetségeseim. Ti nem az én szövetségeseim vagytok:

Borbála: Elégetnek. Durván megragadnak a hóhér szolgálai. A lábaid égne. Torkodba füst hatol... A császár azonban meg akar menteni téged.

Huss: Meg akar menteni a legközelebbi évek számára. A máglya a legközelebbi évszázadokra ment meg.

Zsigmond: Jó neked, aki szilárdan hiszel a tulvilágban.

Huss: Számodra fontosabb volna az itteni életben való hit.

Borbála: (A legnagyobb meglepetéssel.) Te, aki szövetkeztél a máglyával, te prédikálsz az itteni életben való hitet?

Huss: Igen; tévedés az, amit a papok csinálnak, amikor minden mártíromságot a tulvilági életben való személyi jólét reményével magyaráznak. A valódi mártíromság, az itteni közös életben, (*megérinti a földet*) a földi közös életben való megingathatatlan hitben gyökerez... Te a világ végét abban a pillanatban látod, amikor te szűnsz meg élni. Én magamat a nagy élet, a nagy egész egy részének tudom, aminek a legkisebb porszemcskéje vagyok, az életé, amely tovább folyik, amikor én már nem vagyok itt... — Ne felejtsd el szavamat, császárnő: higgy az innen való életben.

(*Harangszó.*)

Zsigmond: Az idő lejárt, mennünk kell a zsinatra.

Borbála: Még nem határoztunk semmit.

Huss: Mindent megtettetek, amit megtehettetek.

Zsigmond: Sietek. Fenn a templomban egy ütközetet kell megvívnom. (Hangsúllyal.) Nem a te károdra.

Borbála: Még nem beszéltünk meg semmit...

Zsigmond: Megbeszélni való már nincs több. Te, Mester harcolsz az evangéliumért, én az egyházi javak likvidálásáért. Mégis: az utunk ugyanaz. Nesze a kezem.

Huss: Nékem kedves ez a kéz, de nem fogadom el.

Zsigmond: (Szigorú.) Itt a kezem!

Huss: (Nem mozdul.)

Borbála: (Alig hallhatóan.) ...Nem fogadja el a kezéd...

Zsigmond: (Hevesen.) És ha most egyoldalúan ígérem meg, hogy megmentelek téged?

Huss: Nem tudsz megmenteni, nem szabad, hogy megmentés és nem is fogsz megmenteni.

(*Kulcszörej.*)

Zsigmond: Majd meglátjuk. Gyere Borbála. (Elmennek. Borbála távozás közben még hosszan nézi Huszt.)

K É T S Z O N E T T

Irta: VAJKAY LAJOS (Budapest)

PELDAZAT A KORALLRÓL

Balsorsunk terhe, átka sújt
és szenny és gyász hulláma önt el,
lihegve küzködünk a csönddel —
levetni ezt a néma súlyt.

Fuldokolunk fojtó hinárban,
sok év, remény meddő maradt,
de mint korall tenger alatt
állunk töretlen és szilárdan.

Mert meg nem ingat semmi sodra,
törünk előre, magasodva,
ágaskodunk messzire szét.

Mi hullhatunk — művünk örök már,
építjük, tartjuk az örök nyár
napsugaras, dús szigetét.

ÉS VALLOMÁS MAGAMRÓL

Mit bánom, hogy alul maradtam,
homályban halkan, névtelen;
hogy gáncs ül minden léptemen
s csupáncsak szenvedést arattam.

Mit bánom, hogy sorsom setét
s részem e bús, rendelt örökség —
s nem érem el a nyár örökszép,
dúsragyogású szigetét.

Gáncs és kudarc nem tör le mégsem,
van céloom! Munkám csöndbe végzem,
a szenvedést is vállalom.

A jövőt tartom vállamon,
és ha a célt előbbre vittem,
hiába mégsem éltem itten.

A MAI NÉMET NEVELÉS VEZÉRESZMÉI

Irta: SZALAY ISTVÁN (Prága)

Az 1934 május elsején érvénybe lépett új német munkatörvény értelmében az üzem nem csak gazdasági tényező, s a tőkés egyéni tulajdonát képező termelő szervezet, hanem a nagy nemzeti egész láncszeme is, a „népközösség“ élő feladatokat betöltő sejtje. Ezért az üzemet a „természetes rend“ alapján kell felépíteni és mentesíteni minden „idegen“ befolyás, minden „kivülről jövő“ beavatkozás alól. Az üzem személyzete tartozik szervesen hozzá nőni a vállalkozáshoz. A főnök és a munkás között nincs különbség: mindketten az üzem „egyének fölötti“ céljait szolgálják. Az a tény, hogy a gyáros tulajdonképpen ez „egyének fölötti“ egység egyetlen birtokosa s egyedül ő élvezi annak minden előnyét és hasznát — ez csak a materialisták kitalálása. Valójában a vállalkozó nem tulajdonosa a gyárnak, hanem csak „vezetője“ és az a joga, hogy minden felett ő rendelkezik, csak „a felelősséget és kötelességet vállaló akaratából“ származik. A munkások nem bérért dolgozó alkalmazottak, hanem „követői“ és „fegyvertársai“ a vállalkozónak, akinek „nemcsak kötelességszerűen tartoznak engedelmeskedni, hanem tudatos odaadással is. Nem érte, hanem vele dolgoznak, nem az ő eltartása, hanem az üzem, az állam és nép érdekében.“

„A vezető és követői elválaszthatatlanul egybenőttek; a sors által összeforrasztott egységet képeznek.“ „Össze vannak forrva egymással“, mint a katonák a fronton. És a munkásoknak katonásan kell engedelmeskedniök a „vezetőnek“, mert a front gondolata teljesen azonos a munka gondolatával, a mozgató erők itt is, ott is a vezető parancsoló akaratára és a szolgálatban levő ember odaadása.“

Természetes, hogy ezt az ideológiát a német tömegek, kik évtizede-

ken keresztül más eszmekörben éltek, nem teszik minden további nélkül magukévá. Ezért szükséges a német tömegek gyökeres átnevelése. „Mind-en egyén meghódításáért harcot folytatunk. A hecsület és a becsületesség gondolatát újból érvényre kell juttatni a munkafolyamatban. E cél-ból teljes újjászülésre, a tömegek teljes átnevelésére van szükség... Ha majd megtörtént az egyének belső átváltoztatása, akkor nem lesz dolgunk a munkafolyamatban a mai fegyelmezetlen tömeggel, mely csak a saját egyéni érdekeit nézi és tagadja a természetes rendet. Akkor az egész üzem a tényleges közösségen épül. A véglegesen kiküszöbölt osztályharc helyébe a főnök és fegyvertársai vidám merészsége lép” — mondotta dr. Ley, a munkafront vezére a német gyárosok egyik össze-jövetelén. (*Kölnische Zeitung*, 1934, ápr. 17.)

Az új német pedagógia lelkesen fogadta azt a szerepet, melyet Né-metország új urai rábízta s hozzálátott a munkafront gondolatának iga-zolásához és terjesztéséhez a nevelésben. Már 1933 júniusában az üzemi „vezető” és „követők” korszerű gondolatát népszerűsítő cikkek jelentek meg a német nevelésügyi szaklapokban. „Ahogy a nagy vezéreknek szük-ségük van emberekre, akiket vezessenek, épp úgy szükségük van azok-nak, akiknek sorsa az engedelmeskedés, a vezérekre” — írta az *Er-ziehung*-ban a német pedagógia egyik vezető teoretikusa, Spranger professzor. A *Volksschule* című tanítólap ugyanezt a gondolatot népie-sebben így fejtegette: „Bebizonyosodott, hogy minden időben és min-denütt nem a tömegek csinálták a történelmet, hanem az egyes kiváló személyiségek. A tömeg képtelen egységes akaratra, képtelen hódító tet-tekre. Csak a vezér bír azzal az alkotó akarattal, mely a népek sorsát irányítja. A tömegnek nincsenek jogai, a tömeg erkölcsileg alacsonyabb-rendű. Nem ismeri azt az elvet, hogy a közjó az egyéni érdek előtt áll (Gemeinnutz vor Eigennutz) és ezért mindig azokat követi, kik áldozato-kon és veszélyeken keresztül új élet felé vezetik... A vezérnek épp ezért következetesen kell haladnia kitűzött útján és nem szabad tekintet-tel lennie a tömeg akaratára. A tömeg materialista és nem gondol csak magára, csak saját életének szűk körére. (*Gräpentin: Führertum, Volks-schule*, 1934, márc.) Mások nagy diadalmasan újból felfedezik az ember természetes egyenlőtlenségét. „A keresztény előítélet az emberek földi egyenlőségéről eltérített bennünket az antik ideáltól, holott az egyen-lőség valójában csak isten előtt és a vallásos öntudatban létezik.” (*Bo-ehm: Die berufsmässige Ausbildung der Lehrer. Erziehung*, 1934, jan.)

Az elméleti pedagógiát nyomon követi a nevelés gyakorlata. Az egyenlőtlenség gondolatának igazolásában természetesen a történelem jár elől.

„A történelem tanításának középpontjában népünk azon vezérei kell, hogy álljanak, akiknél a legjobban nyilvánult meg az igazi német gondo-lat. Meg kell mutatnunk, hogy küzdöttek és emésztették fel magukat ezek a vezetők feladatuk teljesítésében. Vérünk legnemesebb hagyatéka bennük él. Nincs olyan nevelés, mely vezetőket képes alkotni: a vezér isten ajándéka.” (*Voigtländer: Politische Erziehung im Geschichts-unterricht. Deutsche Schule*, 1934, jan.) A geopolitikának, mely a geográ-fia és a geológia helyébe lép „a területi hódítás akaratát” kell terjesz-tenie. Meg kell mutatnia a tanulóknak „az északi lovagok gyarmatosító politikáját, melynek forrása a lovagok faji lelkében keresendő”. (*Gehl: Geopolitik im Geschichtsunterricht.*) Természetesen az exakt tudományok sem maradhatnak el. Feladatuk a tekintélytisztélet felébresztése. „A természet tekintélye jelképe az egyén tekintélyének. Neki soha sincs szük-sége mesterséges támaszokra.” (*Wagenstein: Zur erzieherischen Aufga-be des mathematisch-naturwissenschaftlichen Unterrichts. Erziehung.*

1934 jan.) — A gótikus íráshoz való visszatérést is a „vezér“ és a „vezetett“ gondolata indokolja. „A latin ábécé használata, melyből hiányoznak a vonalon túlemelkedő hosszú betűalakok és melynek betűi mondhatni demokratikus egyenlőségben sorakoznak egymás után, az író lelkében észrevétlenül és tudatalatt bár, de annál biztosabban idegen gondolatokat és idegen képeket ébresztenek. Ezzel szemben a gót írás, mely úgyszólván kicsinyített alakja az északi gótikus stilusnak, teljesen megfelel a germán természetnek. A hosszú f, d és j-betűk jelzőoszlopokként emelkednek ki az írás grafikai képéből és így szimbólumává válnak annak a kizárólag az északi faj őstulajdonságai által magyarázható ténynek, hogy vezetők és vezetettek léteznek.“ (Kadmer: Rasse und Deutschunterricht. *Deutsche Schule*, 1934. jan.)

Ahhoz, hogy az egyenlőtlenség gondolatát keresztül lehessen vinni, már jókorán el kell választani a vezetők nevelését a vezetettektől. Ezért erősen megszorították a középiskolába való bejutás feltételeit és csökkentették a középiskolai tanulók számát. A gimnáziumokat megszabadították mindazoktól, akik „nem tudják, nem akarják, de nem is kell, hogy azokat látogassák.“

Két iskolatípus létezik: az „információs“, amely a „követők“ tömegeinek közvetíti a legszükségesebb ismereteket, és a „tudományos“, mely a jövő parancsolóit képezi ki. „A középiskolák csak úgy teljesítik a szellemi elitgárda nevelésének rájukháruló feladatát, ha megszabadítják magukat a fölösleges és nem odavaló tanítványok kölöncétől“ — írja az *Erziehung*. „Minden tanintézetnek hozzá kell járulnia a politikai neveléshez, de míg a néptársak nagy tömegének feladatai elvégzéséhez elég, ha csak egész elemi fogalmai vannak az államról, tekintettel arra, hogy a nagy tömegben nincs meg az állam általánosabb hivatásának megértéséhez szükséges erkölcsi erő, addig sok foglalkozási ágban csak olyan egyéniségek dologzhatnak eredményesen a népközösség számára, kik mélyen átérzik az állam vezetésének nagy felelősségét. Nekik nemcsak engedelmeskedni, hanem határozni és parancsolni is kell tudniok. Politikai nevelésük szigorúan tudományos jellegű kell, hogy legyen. Az ilyen egyéniségek kinevelése képezi a középiskolák tulajdonképpeni feladatát. Magas felelősségük ama szellemileg magas fokon álló emberek kiválasztásában áll, akik az állam örökös megújítását végrehajtják . . . Minden német úgy nevelendő, hogy testestől, lelkestől az új állam híve legyen és azért éltét is kész legyen feláldozni, az állam örök megújítását viszont csak magas szellemi tehetségű egyéniségekre kell bízni.“ (H. Weinstock: Politische Erziehung, einst und jetzt. *Erziehung*, 1934. máj.) Ez az elmélet világosan beszél. A „magas szellemi tehetségű“ emberek természetesen nem származhatnak a népből, hisz az alsóbb osztályok gyermekei elől véglegesen elzárt a középiskolába való bejutás útja. A két iskolatípust áthatolhatatlan fal választja el egymástól. Az új német pedagógusok tudják, hogy Németország jövő vezetőinek neveléséhez tartós és erős alapra van szükség. A tudomány leghivatottabb képviselőit ugyan elkergették az egyetemekről, az emberi szellem legértékesebb termékeit tartalmazó könyveket meg elégették, a modern tudomány eredményeiről azonban nem akarnak lemondani, mert tudják, hogy azok nélkül nem lehet uralni a modern technikát és nem lehet vezetni az államot. Viszont az a tudomány, amit ők terjesztenek „katonai tudomány“ és a diákok is „katona-diákok“. Hitler a nevelés hármasként a testet, a jellemet és a szellemet proklamálta, a szellem tehát az utolsó helyen áll.

A mai német uralkodó nevelési rendszer értelmében a tudományos kiképzés a középiskolától kezdődik, mivel a középiskola neveli az ország jövő urait. A középiskola minden egyes tantárgy esetében az anyag for-

mális részét hangsúlyozza, különösen kiemelve, hogy milyen fontos ez a vezető egyéniség kialakításának szempontjából. „A latin szigorú katonai fegyelmet és szellemet ad, hozzá szoktatja a diákot ahhoz, hogy az őrhelyén álljon. A latin fordítási gyakorlatok határozottságra, gyors gondolkodásra nevelnek, mintegy vezetői tulajdonságokat fejlesztenek ki.“ Épp ezért „elengedhetetlenül szükséges a tisztek és az ipari vezetők számára.“ (Klähr: Die sprachlichen Bildungswerte des Lateinunterrichts. *Erziehung* 1934, ápr.) A valóban tudományos nevelésre csak a vezetőnek van szüksége. A vezetettek tömegének teljesen elégséges a „felvilágosító oktatás“. „Mindig fognak majd létezni művelt és kevésbé művelt emberek. A nyelvek, a számtan magasabb kérdéseinek és a természettudományok mély titkainak ismeretét csupán egy kisszámú csoport számára kell fentartani... Viszont mindenkit, még a legegyszerűbb férfiakat és nőket is, nacionalista szellemben kell nevelni.“ (Kieckebusch: Heimische Vorgeschichte als Quelle völkischer Bildung. *Deutsche Schule*, 1934, május.)

A nacionalista nevelés végrehajtása céljából az elemi iskolába egészen új tantárgyakat vezettek be. „Az elemi oktatás főtárgyai közé kell, hogy tartozzanak: a fajtudomány, az átöröklés élettana, a folklóre és a történelemelőtti élet tanulmányozása.“ (Kieckebusch: ugyanott.) — Főlölleges e „fajtudomány“ mibenlétére bővebben kitérni. A folklóre feladata ugyanaz, mint a fajelméleté. A folklóre is hozzá kell, hogy járuljon a népközösség érzésének kialakításához és az osztályszellem kiirtásához. A folklóre tehát nem mint történelmi tárgy, hanem mint követendő példa került az iskolába. Tanításában mindenféle népies szokás, babona és előítélet kerül a gyermekek elé. (Az új német pedagógiai szerzők gyakran sajnálkoznak afölött, hogy a babonák és néphitek sokat vesztek erejükből.)

Mi marad a népiskolák eredeti tantervéből az ujonnan bevezetett tárgyak után? Milyen régi tárgyak helyébe állították az újakat? Erről senki sem beszél. Ám a folyton ismételt szólások az elemi oktatás „skolasztikus jellege“ és a szellemiség „demokratikus“ túlbecsülése ellen világosan megmutatják, hogy az új német elemi iskola tulajdonképpen, hogy is képzei az új tantervet. Eszerint a népoktatás főfeladata nem az ismeretek közvetítése, hanem a jellem nevelése. Az egész pedagógiai sajtó szakadatlanul kihangsúlyozza, hogy az ujonnan bevezetett 9. iskolaév (az u. n. „falusi év“) célja nem új ismeretek adása. A 9. iskolaév vezetését rá lehet bízni olyan emberre is, aki „nem ismeri az egész pedagógiát Plátótól Pestalozzi-ig“ „A német iskola új feladatot kapott: a munkás nevelésének a feladatát. Nép, Isten és Munka: ezek a mi nagy gondolataink. A munka a nép belső feladata legyen! Az élet ideális tartalmát képezze! Az üzemi munkásnak meg kell adni az egész munkafolyamat megismerésének lehetőségét, hogy munkája felelősségének tudatában lehessen. A munka termelékenységét hatalmasan emelni lehetne, ha minden munkás, a kifutófiútól az igazgatóig, felismerné felelősségét és úgy dolgozna, mintha magáért tenné azt.“ (Nationale Arbeitererziehung. *Arbeitschule*, 1933, dec.)

A „falusi év“ előírása szerint az elemi iskolát végző fiatalok egy évre falura mennek, ahol a parasztokkal együtt élnek és pótló politikai oktatásban részesülnek. Ez intézkedés közvetlen célja a „falusi szellem“ kialakítása a városi fiatalok között és a belső gyarmatosítás előkészítése. De nem hanyagolják el ezzel kapcsolatban azt a mostani rendszer számára igen fontos szempontot sem, hogy a „falusi évet“ az „egyének fölötti“ üzemi gondolatának terjesztésére használják fel. „Reméljük, hogy a paraszt életének közvetlen megfigyelése a nemzeti szocializmus elméletének

megfelelő felfogást ébreszt majd a munkáról. A városi gyermekek a falun meglátják, hogy szerves összefüggés van a munka és a fizetés között. A fiatal ember felismerheti a munka szentségét, melynek oly nagyfontossága van a nemzetileg és társadalmilag irányított gazdaság szempontjából. (Beyer: Warum ein Landjahr? *Erziehung*, 1934, május). Egyes vidékeken a „falusi év“ helyett „mesterségbeli kiképző évet“ vezettek be, melynek célja azonos a „falusi év“ céljával. A munkatáborok szintén fontos láncszemét képezik a nemzeti szocialista „munkaideológia“ terjesztésének. Reitschmann professzor, a munkatáborok egyik főteoretikusa nyíltan felajánlja azok szolgálatait a gazdasági sajtónak: „A jelen egyik legfontosabb kérdése a termelő és az üzem viszonyának a problémája. Ezt a kérdést csak a most felnövő nemzedéken keresztül lehet megoldani. Ehhez mély értelemben járul hozzá a kötelező munkaszolgálat. Ha sikerül felnevelnünk olyan új munkáskeretet, melyet a munka igazi feladatának tudata hat át, úgy biztosítottuk munkarendszerünket, mert a munka mély felelősségének a tudata minden további nélkül megszünteti az üzem vezetősége és az alkalmazottak közti érdekellentéteket.“ (Reitschmann: Arbeitsdienst und Arbeitsverfassung, *Der deutsche Volkswirt*, 1934, ápr.)

„A munkatáborokban való nevelés minden eddigi gyakorlati oktatástól abban különbözik, hogy a vezetés szelleme benne közvetlenül érvényesül és minden mozzanatában megnyilvánul. A vezetett lelkében változás áll be: felébred benne a vezetettség érzésének öröme, kialakul benne a közös élet legszebb erénye: az engedelmisség. Az osztálytársadalom bűnei a társadalmi élet minden szakaszán beavatkozást igényelnek. A német gondolkodás és a német életmód meggyógyítása elengedhetetlen előfeltétele a gazdasági viszonyok tartós átalakításának. A munkatáborokban a német szocializmus felé vezető amaz út nyilvánul meg, amit a nemzeti-szocialista program leszögezett: meghatározott munkarend állandó nevelési rendszer kíséretében.“ (Dietrich: Vom Geist der Lagererziehung. *Die Volksschule*, 1934, május.)

A nemzeti szocialisták nagyon büszkék a munkatáborok demokratikus jellegére, melyekben szerintük osztálykülönbség nélkül minden ifjúnak részt kell vennie. Szerintük ez a biztosítéka a társadalmi békének, ez hozza közel az intellektueket a néphez. Valójában azonban a diák közelítése a dolgozó fiatalokhoz a munkatábor keretein belül csak annyit jelent, hogy a diák már a munkatáborokban gyakorolja magát eljövendő vezéri szerepe betöltésében. A munkások életéből csak annyit ért meg, hogy neki parancsolni, azoknak meg engedelmeskedni kell.

A NÉMET VALLASHABORÚ: „Most első ízben nyitja fel a *Kulturkamp* az átlagember szemét. Ráébreszti a derék és naiv németek millióit arra, hogy a hitlerizmus távolról sem egyesíti a német népet, hanem szétszakítja s ahelyett, hogy egy magasabb színvonalú civilizációhoz segítené, visszasüllyeszti a barbárságba. Most első ízben kezdenek rájönni a németek milliói, hogy az északi faj elmélete csupán az u. n. *Selbstüberhebung*, a nagyvási hóbort új formája, mely az 1914-es katasztrófát felidézte. Kezdi megérteni, hogy mindennemű politikai és szellemi szabadság szemük előtt történő könyörtelen megszüntetése csupán annak a hajdani zsarnokságnak a megerősödése, amely a világháborúban lelepleződött és csődöt mondott.“ (CHARLES SAROLEA, *THE CONTEMPORARY REVIEW*.)

B A G A T E L L E K

Irja: REMENYIK ZSIGMOND (Budapest)

Őrült, vagy lángész? Eféle kérdéseket napjainkban módfelett nehéz eldönteni, kiváltképp, ha az eset köztisztviselői körökben játszik és a különben is sötét háttérrel sikkasztások, verekedések gomolygó felhői homályosítják el, olyan felhők, amelyek kikerülhetetlenül elhomályosítják, mint ahogy mindig is elhomályosították a közélet különben tündéri fényben ragyogó egét. Őrültnek születni nem éppen dús ajándéka a sorsnak, köztisztviselőnek születni több mint balszerencse, ha halmozzuk a szerencsétlenségeket, őrült köztisztviselőnek születni kimondottan kegyetlen istencsapás. De vajjon ki lenne oly világosfejú és nyílteszű, hogy afajta csekélységeket, hogy őrült-e az adóhivatali számvevő, vagy pedig született lángész, hivatalos érintkezések folyamán röpke jelekből is észrevenne? Abból, hogy valaki reggeltől estig szedi az adót, egyik gömbölyű számot rójja lelkiismeretesen a másik alá, összead, kivon, oszt és szoroz, ily messzemenő következtetéseket nem vonhat le az ember. Hogy az árvaszéki ülnöknek ki van-e mind a négy kereke, arról a szegény, szerencsétlen, apátlan, anyátlan árváknak mindaddig fogalmuk sincs, míg hasábos hiradást nem közölnek a lapok, ily cimmel rendszerezint: „Az adóhivatal elnöke megháborodott, elborult elmével ideggyógyintézetbe szállították. Az árvák pénzének elsikkasztott összege 50.000 pengő, 100.000 frank, 20.000 dollár, vagy 70.000 zloty.“ Mely lélekbuvár vállalkozna nyugodt lelkiismerettel rá, hogy mondjuk egy forgalmi adó ellenőrt őrültnek nyilvánítson csak azért, mert reggeltől estig kalkulál, besugások alapján nyomoz és kabbalisztikus táblázatok alapján ítélkezik. Attól, hogy hivatalos közegek stráfkocsi után bandukolva bejárják nagy-névű felfedezők mintájára a zegzugos várost, összerámolják a lefoglalt értéktárgyakat, kalapot emelnek és eltűnnek lidérces látomásként a lenyugvó estében, éppúgy lehetnek őrültek, vagy normálisok. De esetek halmozásával ne bonyolítsuk a különben világos helyzetet, térjünk mondanivalóink lényegére. Adva van e pokoli keverék alapját képezendő, egy töről metszett irodafőnök, mondjuk a statisztikai hivataltól, aki kerek harmincöt éven át figyelte teljes odaadással, halhatatlan lelkének minden rezdülésével, megszállott agyának minden vibrálásával, mondjuk a cserebogorak szaporulatát. Ideje letelven, pár nappal nyugdíjba lépése előtt kitört a gyalázat, éppen abból az alkalomból, hogy nyugdíjbalépését baráti körben ünnepelgette, hajnal felé ugyanis, amint kaptos fővel hazafelé tartott, elcsipte az autójából éppen kiszálló Egészségügyi Minisztert és kezében lévő vastag bottal alaposan ellátta a baját. Megengedem, módfelett szokatlan dolog minisztereknek fejére verni, ha ez államtitkárral megtörténik, az is elég súlyos eset, fejbeverés minisztertől lefelé és mondjuk irodafőnöktől felfelé szigorúan büntetettik. Napidíjasnak botot lehet eltörni a hátán, irodaszolgákat nyelvüknél fogva lehet az iktató falára kiszögezni, hogy eféle dolgok mégsem adódnak elő rendszeresen napjainkban, annak az igazságszolgáltatás közismerten enyhe módszere az oka. A kiérdemesült köztisztviselőnkre azonban rájárt a rúd, bíróság elé állított és egyéb büntetéseken kívül nyugdíjának elvesztésére ítéltetett. Ülni néhány hónapot napjainkban nem tartozik éppen a legkritikább esetek közé, aki valamit ér, az ugyis ült már, vagy ülni fog, senki se süsse le tehát képmutatóan a szemét. Ellenben nyugdíjat elveszíteni olyan dolog, ami heroikus tettekre készteti a köztisztviselőt, heroikus tettekre, kálváriának megjárására, legféltettebb titkainak kite-

regetésére, saját maga leplezésére is ha kell, ki csodálkozhatik tehát, hogy ügyvédje rendelkezésére bocsátotta a szükséges anyagot. A bíróságon az ügyvéd különös előterjesztéssel élt, kérte védence elmebeli állapotának megvizsgálását, hangoztatván, hogy védence egy lelkileg meghasonlott egyén, elmebajos és bolond. Mindezeket különböző tanuvallomásokkal igyekeztén megerősíteni, felvonultatta a szerencsétlen nyugdíjjogosult volt kartársait, kollégáit, irodasegégeit, az iktatókat, könyvelőket, irodaszolgákat éppúgy, mint irodafőnököket, hogy e kényes ügyben szívrükre tett tényérrel valljanak. Csodálatos dolgok váltak e vallomások folyamán nyilvánvalóvá, mintha csak összebeszéltek volna, irodaszolgák, iktatók és főnökök, egyöntetűen oly' vallomást tettek, hogy a nyugdíjjogosult, aki kerek harmincöt éven keresztül működött velük együtt a közhivatalban, köztisztviselő bolond, amióta csak ismerik, soha sem volt esze, normálisnak soha sem volt mondható, elmebaja közismert volt és mindenkitől megfigyelhető. Nem volt egy világos pillanata, és minden percben félni lehetett, hogy kitör rajta az elmebaj. Az igazságszolgáltatás dicsőségét bizony nem árulják ingyen, hiába izzadtott vért a jobb sorsra érdemes ügyész, a bíróságnak a vádlottat fel kellett menteni, azon indokolással, hogy egy beszámíthatatlan bolond cselekedeteiért valóban nem felelős. Gratulánsok serege vette körül az örült köztisztviselőt, többen pártfogását kérték és a rend újból diadalmaskodott. A becsület megmentetett, talán a tiszta ész és a szellemi kvalitások csúfos veresége árán, de hogy napjainkban bárki is a tiszta ész, a világos gondolkodás és egyéb eféle ostobaságok létjogosultságában és szükségyszerűségében higgyen, lenne-e valaki ilyen köztisztviselő bolond? Istenem, szokták mondani, a fizetésredukció, a túlfeszített munka és minden ehhez hasonló egyéb elveszi az ember eszét. Valóban, zöldes láng lobog az ordítózó vámorók szemében, a villamoskalauzok egy esetleg hamisnak tűnő kétfillérésért lecsengetik a kocsit és rendőrért szaladnak. Csengetnek az ajtón, gyanútlanul ajtót nyit, egyházi adóért jönnek, szakállas idős ember jön egyházi adóért barna kabátban és beszéd közben kiderül, hogy minden harmadik szava ez, hogy „miskulancia“. Rosszul érzed magad és nem tudod fejedből kiverni a gondolatot, hogy örülltel van dolgod. Az uccaseprő bérelt lakásoddal szemben a déli nap hevétől napszúrást kap, a város legmegbízhatóbb besugója megőrül az autótaxiban és a rádió dédelgetett szpikerének egyszerűen elmegy az esze. Bizalmad megerősödik e világban, ahol még az agyalágyultak, örültek, félkegyelműek és elmebajosok is alkalmasak e világ apparátusának zavartalan mozgatására. Istenem, kiáltasz fel, ez aztán a nagyszerű világ! Lelkesedésed azonban módfelett megcsappan egy, mindjobban előtörő gyanud nyomán, amely szerint ez a világ az elmebajosok közreműködését nem csupán hogy nem csak *engedélyezi*, de határozottan meg is *követeli*. Félve mész ki már az utcára, riadtan térsz ki aktatáskás, határozott taglejtésű férfiak elől, csábos mosolygású irodistakisasszonyok ígéreteinek nem adsz hitelt, efajta mosolygás hátha csak arra való, hogy naiv bedőlésed után rizikó nélkül kicsavarhassa a nyakad. Pénzt fizetsz be a biztosítóba, másnap olvasod, hogy a pénztáros megőrült és elsikkasztotta az intézeti kasszáját. Váltót hamisítanak a nevedre, soha nem látott hajadonok gyerektartási pert indítanak ellened, végre magad is rákerülsz a futószalagra, mondjuk rohadt almát árulsz, vagy összekevered a vizet és a tejet, megfojtod feleségedet, vagy villamos elé lököd undok barátodat, kezvedben meglobogtatod a cédulát, ami azt bizonyítja, hogy egyszerűen elment az eszed, nem vagy beszámítható és teljes dicsőséggel egy kies fekvésű intézetbe kerülsz. Kár tehát kétségbeesni, mindenki legjobban teszi, ha elmeállapotát illetőleg, amennyiben van valóban esze, boszantó bizonytalanságban tartja

környezetét. Senki se vegye el bárkinek kedvét azzal, hogy okos és észszerű viselkedésével kizárttá tegye azt, hogy örült: gyanakvó pillantásokkal találkozik ez esetben a szeme, hitele meginog és a méltatlanul befeléktetett bizalom elvész. Gonosz sors vár reá, kegyetlen valóságként a kaloda, mert csak kettő létezik ezen a világon, örültekháza, vagy börtön. És hogy valaki a klimatikus szanatórium helyett a börtönt válassza, általánosságban senkinek sem ment el annyira az esze.

X Az utálkozó tisztelők

Az író otthonában mérsékelt tisztelet övezi, életének három évtizede alatt sikerült elérnie, hogy kutyába se vegyék. Házmestere jogszerű megvetéssel kezeli, példázatai a soványságról félreérthetetlenek. A vice is csak akkor fogadja udvarias köszönését, ha éppen részeg és a sarki rendőr, ha megjelenik hosszú kezeit lóbálva a sarkon, gyanakodva emeli fel a fejét. Rokonsága körében komolytalan hírnek örvend, barátai és ismerősei pedig részint hülyének, részint bolondnak tartják. Elképzelhető tehát megilletődött öröme, amidőn néha kusza híreket sodor feléje a szél, távoli tisztelők és hivek seregéről suttogva kellemetesen. Távoli hivek bámulatáról, odaadó tiszteletről, munkásságának szerény hatásaként, amely e diabolikus hírek szerint mégsem tűnt el nyomtalanul. Ez ellenőrizhetetlen és lepke módjára szálldosó híreken kívül kézzelfogható bizonyítékok is bolondítgatják olykor az író, leveleket is hoz a posta, nyilvánvalóan felbontott és ügyetlenül újból leragasztott leveleket távoli boldog földrészekről, ismeretlen hivekről, megejtett olvasóktól, akik hivatkozva az általuk általánosnak hitt tömeghangulatra, a maguk elmaradhatatlan szolidaritásáról is biztosítani kívánják az író. E napokon, ha eféle levél érkezik, ábrándosan elmereng az író, kedve csapongóvá válik és madarat lehetne vele fogatni fékezhetetlen örömeiben. „Uram“, hangzik egy efajta levél, „itt távol Bukovinában életem egyetlen öröme, ha írásait olvasom. Az ön szelleme élteti bennem a lelket, megértő és bölcs szavainak sokat köszönhetek. Itt Bukovinában nem értenek meg engem az emberek, mindenki bolondnak tart, tehát már csak önben bízom. Él ezen a környéken egy marhakereskedő, elég értelmes fráter, de ő sem érti meg a szellemem. Ezuton kérem tehát értesítését, hogy közeli utazásom alkalmából megengedi-e, hogy felkeressem, tisztelem legmélyebb megnyilvánítása céljából.“ Még sok keserűségről számol be a levél, közli a bukovinai terméskilátásokat, és a szellem ama kétségbeejtő állapotát, amely a levélírás pillanatában e távoli vidéken is eltompulva alussza téli álmait. Napok mulnak el, míg végre tisztelettel zörgetnek az író ajtaján. Ajtót nyit az író, szokása szerint félig meztelenül, kockás pizsamában és gondterhesen összeráncolva homlokát. Tisztelők állanak az ajtóban, értelmes pillantással szemükben, oly' értelmes pillantással, amely jövetelük célját egyenesen kétségessé teszi. Látható elfogódottsággal lépnek be az ajtón, mit várnak e tisztelők, talán nincsenek megelégedve a fehérre meszelt fallal, talán lobogó máglyákat várnak a szoba közepén, lobogó máglyákat, vagy bármilyen természeti csodát, hogy arcukon megjelenik a csalódás árnya. Az író készségesen betessékeli a hiveket, mindenki köszörüli a torkát és a hivek várják a kinyilatkoztatást. A vak is láthatja, hogy próféták megjelenését várják a tisztelők, prófétákkal az író, sajnos, nem rendelkezik, bemutatja feleségét és anyját, a hivek arcáról újból leri a csalódás félreérthetetlenül. „Egész délelőtt figyeltük az uccán önt uram,“ mondja egyikük, „többeket megszólítottunk és többek után kiáltottunk, abban a reményben, hogy talán ön az illető. Minden jólöltözött férfi után utána kiáltottunk, mert értesülésünk szerint ön egy igen elegáns ember“ — mondja a tisztelő és csalódottan néz végig az író kockás pizsamáján.

meztelen lábán, amely, sajnos, kár is szépíteni a dolgot, ez alkalommal is szőrös. Az író érzi ezt, legjobban szeretne meghajolni, de nem viszi rá a lelkiismeret. Legjobban szeretne felöltözni, eladni e pillanatban minden butorát, zálogba csapni felesége és anyja összes értékeit, hogy magának egy rendes ruhát vegyen, lehetőleg valami maharadzsa öltönyt, diszes turbánnal, helyrehozandó tisztelőinek elvesztett csodálatát. „Szép ez a lakás” — folytatja bizonytalanul a másik tisztelő és körbenjárja szemét a dísztelen, kopottra mállott falon. „Igen”, — válaszolja restelkedve az író, — „igényeimnek tökéletesen megfelel. Itt élek és itt dolgozom.” A tisztelők áhitattal áttekintenek a másik szobába, amelynek közepén íróasztal áll, írógéppel és papírral tetején. „Van egy nagy erkélyem,” — folytatja az író, — „pompás kilátással”, — mondja és kimutat az ablakon. A tisztelők felállanak, hogy megnézzék ezt a csodát. Sajnos, alig lehet átlátni az ablakon, vastag piszok fedi az ablaküveget és a kilincseken feketélik a rozsdát. „Az egész lakás életünk és munkánk céljait szolgálja”, — folytatja az író, és végigvezeti a tisztelőket otthonán. Az író hitvese szomorúan a konyhába huzódik, az ő szíve gyengébb, esze világosabb, tehát kevésbé bírja a szégyent. „Ez itt a fürdőszoba”, — mondja az író, — „ez itt a spádz és ez itt a W. C.” A tisztelők mindenhová bekukkantanak, a fürdőszobában az ólmos csőből szomorúan csepeg a víz, a toalett kagylója förtelmes szagokkal teli, és a spádz üres. „Így élek”, — mondja még az író, — „elégedetten és munkámnak szentelve az életet.” Az író ritkán kezd beszélni, de ha egyszer már elkezdte azt, nehéz kivárni a végét. Egyik butaságot mondja a másik után, egyik kijelentésével megcáfolja a másikat, közben elfelejtve mindennek a végét, értelmét és a célját. Az író anyja áttántorog a másik szobába, tenyerébe hajtja ősz fejét és fájdalmas szívvel állapítja meg, hogy fia megbolondult. Az író felesége a konyhában szomorkodik, kis hijja, hogy ki nem nyitja a gázcsapot és öngyilkosságot nem követ el. Az író közben még mindig beszél, az istenért be nem állana a szája, majd hirtelen felemelkedik és a kényelmetlenül feszengő tisztelőket meggyanusítja azzal, hogy ők nem is bukovinaiak, ők detektívek, akik csalárd módon életére törnek. A hivek szájtátva hallgatták eddig is ezt a komprimált ostobaságot, egymás lábát nudosva titokban, köhögést mimelve, szájuk elé tartott tenyérrel elnyomva a nevetést. Tiszteletük már régen elpárolgott, köddé foszlott, ami megmaradt szívükben, az nem egyéb, mint értelmetlen utálat. Keserű szájjal tekintenek végig a kellemetlen lakáson, ahol egy kép sem lóg a falon és ahol minden a pusztulás siralmas képét mutatja. Torkukat reszeli az író cigarettájának büdös füstje, ennél a füstnél megállapításuk szerint az író szelleme obscurusabb csupán. Szívük minden vágyával a bukovinai marhakereskedőre emlékeznek, aki bár nem tulságosan értelmes fráter, de minden jel szerint az íróénál világosabb a szelleme. Utálatuk arcukról leri, lassan szedelőzködnek tehát és egy illúzióval szegényebben távoznak a lakásból. Az író amint a nyitott ajtón át még utánuk tekint, látja arcukon fájdalmas csalódásukat. Belenyugodva a megváltozhatatlanba, lesüti szemét az író, letelepedik írógépe mellé és nyugtalan harkály módjára kopog. E kopogás nyomán elszáll a szobából a füst, kitolódnak megszokott és rendeltetésüknek pontosan megfelelő helyükből a falak és az élet értelme is megváltozik. Mindezekről azonban a csalódott hiveknek már semmi fogalmuk sincs, utálatuk az író selejtes személye iránt meg nem változtatható, viszik magukkal Bukovinába az íróval kapcsolatos szomorú emléküket. Holott a különbség csak az, hogy egy álombeli, rózsaszínű és mennyei párákban illatozó kedves kis malac helyett, akivel összetalálkoztak, az egy mindennapi, a többenél se nem tisztább, se nem piszkosabb, gubancos és rőfögő disznó.

M A I R O M Á N K Ö L T Ő K

Fordította: KORVIN SÁNDOR

LIVIU DELEANU: ANNA LELKE A VARRÓGÉP ELŐTT

*Kormos lámpa tüze éget
s lelked hamvasztja a rőt
láng, amint görnyedsz a féket
nem ismerő gép előtt.*

*Géped nyughatatlan szíja
fájó nótát zümmöget.
Tüje fürgén öltve ríja
Anna, méla lányneved.*

*Éjszakáid széjjeltépték
bomló élted álmait,
éveid kifeslő fércét,
összeöltött vágyaid.*

*Erőtlen, reszketeg kézzel
sorsod varrod, bogozod.
Ujjad tépett lelket fércel
egyre, mint a kárhozott.*

*Pergő tű öltöget kurtán,
míg a kelmék halma nő.
Évszázada varrogatsz tán,
lábaddal ring az idő.*

*Kinod heve csontig áthat
s tépi beteg melledet.
Életed, akár a vásznat
bontogatod, beszeged.*

*Bús szíveddel lakatold a
kemény, üres éveket.
Gondok gombolyagját oldja
le a hű emlékezet.*

*Némán senyvedsz s hajszoló, valc
perced enyhülést nem ad.
Elpusztulsz s nem varrsz magadnak
soha menyasszony-ruhát.*

*Mély szemed, melyben az elnyűtt
éj honol s a gyötirelem,
géped fedelével együtt
lecsukódik — hirtelen.*

LIVIU DELEANU: ÉLETRAJZ

*Kopár sikátorunk partján
nehéz életre ébredtem.
Csak az ucca volt a dajkám
s a szikrázó nap felettem.*

*Mezitelen, mocskos lábam
tűnő napokba törültem.
Csavargómód keltem, jártam,
mindenki így élt körültem.*

*Gyársíppal dúdoltam egyet,
országutra gúnyt vetettem
vagy ha kedvem kerekedett
kutyámmal loholtunk, ketten.*

*Vérző lábú kuvasz-féle
cimborált velem e telken.
Együtt szundítottam véle
s reggel vele együtt keltem.*

*Igy nőttem fel, jobbat várva,
de csak rosszabb lett a részem.
Térdig gázoltam a sárba,
nehogy kutyám úrnak nézzen.*

*S mint az erdei zsványok
élére Iancu Jianu —
ebek vezérének állók
magam, Liviu Deleanu.*

GEORGE DEMETRU PAN: ACÉL

*Az ég homloka gondfelhős, komor;
borzongva fú a szél.
Örület leng az ütegek körül —
és mind merő acél.*

*Az erdők álmélikodva zúgnak,
a cserje szinte fél.
Nyugtalan madarak suhannak —
és mind merő acél.*

*Világunk mégis nyugodt,
mint rostokoló dél.
Az emberek karbatett kézzel állnak --
és mind merő acél.*

AZ UJ SZELLEMI FRONT MAGYARORSZÁGON

Irta: UJVARI LÁSZLÓ

Csak nemrégiben irtunk a magyar irodalom narodnikjeiről és ismertettük orosz elődeikre emlékeztető rokonvonásaikat. Utjuk első fázisán kísértük őket végig és programjuk ama lényeges vonalán, amely a parasztkérdés békés megoldását tartja szem előtt. A hasonlóság főleg itt jelentkezett az orosz narodnikokkal való vonatkozásban, mert azok is elvetve a politikai akciót, vezéreik felhívására a „nép közé mentek“ és kezdetben ugyancsak békés propagandát folytattak a parasztok, s részben a munkások között is.

A történelem azonban nem ismétlődik és az analógiákból levonható konzekvenciáktól ajánlatos az óvakodás. Még ugyanazon gazdasági és társadalmi rend különböző periódusában is különbözőek a társadalmi és politikai törekvések amaz összefüggés révén, amelyben a gazdasági erők döntő befolyással hatnak. Amikor magyar narodnikokról beszéltünk ez egy „népi“ mozgalmat kívánt jelképezni csupán, anélkül, hogy annak történelmi útját és szerepét az orosz narodnikokéval azonosította volna. A termelési rend mai szakának, a financkapitalizmusnak fasiszta elemeit igyekeztünk megtalálni a magyar narodnikok mozgalmában.

A magyar narodnikok útja első fázisának ismertetésénél ez hálátlan feladatnak tűnt. Könnyen érhetett bennünket az a vád, — éppen lojalitásban egyre többet utazó szocialistáink részéről is, — hogy a fasiszta elemek kimutatása az új narodnikok mozgalmában nem egyéb tulbuzgó marxista analízisnél, amely a kákán is csomót keres és fasizmust ott, ahol ennek híre sincs. Elemzésünk mégis felfedte a fasisztikus elemeket.

Az azóta eltelt idő alatt a magyar narodniki mozgalom háta mögött hagyta fejlődésének első korszakát. Sorsában ép' úgy fordulóponthoz érkezett el, mint egykor az orosz, míg azonban ott a mozgalom tanulságait levonva a mozgalom egy szárnya, a *narodvolcik* áttért a cárizmus elleni politikai harcra, a magyar mozgalom, (ne feledjük el, fasiszta periódusban élünk!) teljes egészében lecsatlakozott a — kormányhatalomhoz. A mozgalom eddig elburkolt fasisztikus tartalma ezzel végleg napfényre került. A magyar irodalom narodnikjei, mint a kormányzat támogatói tettek nyiltszíni vallomást és hitet olyan reformok mellett, amelyeknek fasiszta eredetét és tartalmát letagadni nem lehet. „Szövetkezz — irta közülük egy — ha veszendő magyarságunk érdeke kívánja, de fordíts hátat a hárfázó arkangyaloknak is, ha cserbenhagyják ennek a népnek alapvető követeléseit.“ Nos, a narodnikok leszövetkeztek nyíltan a fasizmussal.

Ez idáig rendben is volna, csakhogy a népi írók melldöngető multjuk igazolására a kormányhatalom reformigéreteit forradalmi színezetben igyekeznek feltüntetni. Pedig a négyéves munkaterv, amely a kormányzat programját felöleli, az olasz korporációs társadalom példaadását tükrözi és a telepítés, amely a parasztkérdést volna hivatva megoldani, nem téveszhető össze a valóban forradalmian ható földosztással. A népi irányzat mégis forradalmi eredményeket emleget.

Zilahy Lajos vállalta azt a feladatot, hogy az új magyar reformtörekvések mellé állítsa a népi írókat. *Új Szellemi Front* elnevezés alatt sorakoztak fel azok az írók, akiknek javarészt a *Válasz* csoportosította eddig maga körül. És az új szellemi front egységesen hűségvallomást tett a kormánynak. Legelőször Zilahy tette ezt. Két kormány van, írta, egy „látható kormány” és egy „láthatatlan kormány”, a „papi birtok, a nagytőke és a világi nagybirtok hármasszövetsége”. És a látható kormány le akarja gyűrt a láthatatlant. Zilahy úgy látja, csak két választás van. Vagy az egyikhez csatlakozik, vagy a másikhoz. És ő a láthatóhoz csatlakozik. A kormányzat, amely maga nevezte el magát „haladó konzervatívnak”, hogy a liberális progresszivitásnak még csak a gyanújával se illethessék, így kapja meg a forradalmiság stigmáját.

Zilahy sorakozót vezényelt és sokan éppen ezért úgy látják és írják is, hogy fiatal írókból rohamosztagot alakított és immár ennek az élén halad jobbfelé. Félő, hogyha ez így megy, Zilahyt hovatovább különítmény-parancsnoknak fogják elnevezni. Már is igaztalan értelemmel kapja a pergőtűzet az antifasiszták oldaláról. A polgári szabadelvű *Ignotus Pál*-tól a szocialista *József Attiláig* mindenki Zilahyt hibáztatja és mint József írja, Zilahy fellépése „nem is szolgál másra, minthogy... könnyen hajló, világszemléletben” és politikában odaadó, fiatal muzsákat keritsen... a kivénhedt nyíltszavazásos rendszernek”. Hiszen igaz, hogy itt bizonyos korteziáról van szó és a jogos bírálat megállapíthatja azt is, hogy a támogatás végső fokon kétségtelenül a reakció érdekeit szolgálja, de nem hisszük, hogy tévednénk akkor, ha azt állítjuk, Zilahy az új magyar reformizmusban a társadalmi fejlődésnek egy magasabb fokát véli elérni. Ez persze nem menti őt fel a társadalmi felelősség alól és legfőként attól, hogy mentesüljön olyan bírálatról, amely bebizonyítja reformizmusának szöges ellentétét a társadalmi fejlődés érdekével. De figyelemmel kell lenni arra, hogy Zilahy nem szociológus és ha publicista is, dús íróisége gyakran tulszárnnyal vele a realitásokon, akár a technokráciáért fellángolt lelkesedését figyeljük, akár ezermesteregyetemének kigondolását. Zilahy ritkán tagadott meg jó szót magasabb emberi törekvésektől és megértő emberségességét — le kell itt ez alkalommal szögeznünk — a marxista szocializmustól sem tagadta meg. Ama kevés magyar író közé tartozik, akiben láttuk nem egyszer felvillanni a társadalmi lelkiismeretet. József Attila azt írja: „Zilahy — tudva vagy tudatlanul”, végzi el politikai feladatát, mi azt hisszük inkább jóhiszeműen. Persze ez távolról sem azt jelenti, hogy emiatt már el lehet tekinteni egy tudatos és jelentős író hibás politikai cselekedetének társadalmi síkon jelentkező káros következményeitől, mégis úgy érezzük, Zilahy személyét meg kell óvnunk — e pillanatban még megtehetjük — a félreismerések elől. Kétségtelen, hogy Zilahy olyan kormányzat szekerét tolja, amelynek reformtörekvései fasiszták, mégis meg kell állapítanunk, hogy ez a cselekedete a támogatáson kívül nem jelentett egyben közvetlen támadást is az antifasiszta oldal irányában, ahogy Szabó Lőrincnél például igenis kifejezetten támadást jelentett. Igaz, az antifasiszta-ellenes támadás a kormányhatalom részéről annál időszerűbb, minél nagyobb erőket érez maga mögött és a kormányzati hátvédben Zilahynak, mint látjuk, számottevő szerep jutott, de a pillanatnyi helyzetkép szerint Zilahy még mindig tiszta tollal és nyilván tiszta lelkiismerettel áll előttünk. Ennek a magyar írónak a magatartását, úgy véljük, nem eléggé dialektikusan szemléljük bíráló, elvégre a folytonosan cselekvő embert nem lehet egy adott helyzetben elbírálni. Utjában, fejlődésében kell követnünk, s ha ezt tesszük, úgy látni fogjuk mostani magatartása nem pálfordulás eredménye. Elég, ha itt csak arra emlékeztetünk, hogy évekkel ezelőtt, amikor a mai mi-

niszterelnök még csupán államtitkár volt, egy nyilvános beszélgetést folytatott vele a földkérdésről, a legnagyobb egyetértésben állapodva meg a telepítés szükségességében, persze csak akademikus értelemben. Tudomásul kell venni egyszerűen, hogy Zilahynak más a világnézete, más utakat jár, de úgy kezelni őt, mint aki új elveket vállalt, hogy most a kormányzatot támogassa, nem lehet.

Arról az írócsoportról, amely az Új Szellemi Frontot alkotja, már nem lehet ugyanazt elmondani, mint Zilahyról. Megolvashatunk vagy két kézre való író, majd csak fiatalember valamennyi, s nem egy közülök számottevő irodalmár. E rövid életpályákon mégis mennyi világnézeti fordulat! Elindult útjában hány fordult szembe önmagával. A teljesség kedvéért nézzük meg azokat, akik az Új Szellemi Frontot alkotják: *Illyés Gyula, Kodolányi János, Szabó Lőrinc, Sárközi György, Tamási Áron, Nagy Lajos, Féja Géza, Pap Károly, Németh László, Kincses Elek dr.* (Szombathely.) „A szélső kollektívizmus és a szélső individualizmus tegnapi képviselőinek különös, ritka találkozása ez az új egységfront” — jegyzi meg enyhe maliciával a Pesti Naplóban *Bálint György*. A szúrás talál. Illyés Gyula elől azonban mi magunk háritjuk el a pengét, mert egyedül őt méltatlanul érné. El kell végre mondanunk, hogy Illyés soha nem tagadta meg kollektivistát multját, mert csak annyira volt mindig kollektivistát, amennyire ma is az. Kevés költő adta tanújelét olyan lírai őszinteségnek, mint ő, azok közül, akik könyökükkel surolták a szocializmust. A költő Illyés nyíltan elmondta már mindama gátlását, amelyek az osztályharcos szocialista mozgalomtól visszatartják és ezt a vallomását, mint publicista sem cáfolta soha. Igaztalanság volna hát, ha olyan világnézeti csereberével vádolnánk, amelyet el nem követett. Sajnos, vele szemben nem egyszer hangoztatták szocialistáknak azt a vádját, hogy opportunistát, hogy jobb- és bal felé is egyaránt posszibilis akar maradni, holott valójában tiszteletreméltó megértő szándéka a marxista szocializmus törekvéseinek irányában és nem titkolt rokonszenve egyenességre és semmiesetre sem opportunitásra vall. Illyést az Új Szellemi Front tagjai között mindennek tudatában kell elbírálni. Vele kapcsolatban legfeljebb egy fájdalmas megállapítást lehet tenni, hogy amit az egyik kezével épít, olykor azt megingatja a másikkal.

Elejtve az Új Szellemi Front személyi vonatkozásait, figyelmünket ezuttal arra a kérdésre kell irányítanunk, hogy mi váltotta ki a magyar narodnikok részéről a kormányhatalom felé megnyilatkozó maradéktalan lojalitást. Mert úgy tüntetni fel a kérdést, mintha ez egy embernek, Zilahynak kerítő kedvén múlt volna, elfogult és egyoldalú beállítással vallana. A kérdés társadalmi jelentősége a csatlakozás szükségesszerű tényén fordul.

Fentebb már hivatkoztunk régebbi megállapításainkra, amelyekben elemeztük a népi mozgalom fasisztikus tartalmi összetételét. A fasizálódás a társadalomban nem egyöntetűen megy végbe és így történik meg, hogy a társadalom különböző rétegeiben a fasizmusnak jobban, vagy kevésbé jól kifejezett elemeit találhatjuk. A termelési rend anarchikus és szabályozatlan strukturája hozza ezt így magával és amíg például a fináncstőke legközvetlenebb érdekszférájában magában a politikai életben megy végbe leghamarabb a fasizálódás, a társadalom ama részén, ahol nem közvetlenül jelentkezik a fináncstőke, hanem elburkoltan, mint az eladósodott mezőgazdaságban, vagy a kiszolgáltatott gyáripárban, ott a fasizálódást megelőzi egy feudális-ellenes, illetve egy kapitalista-ellenes mozgalom, amely természetesen a fennálló szociális elégedetlenségből táplálkozik. A fináncstőke által mozgatott politikai fasizmus megújítja a szociális elégedetlenség szűrő szelepeit. Megindulnak a szociális mozgalmak

és felszínre kerül egy vezető réteg, amely szószólója lesz a népi elégedetlenségnek. A fentről kezdeményezett, de látszólag alulról fölfelé fejlődő fasiszta mozgalom tipikus formája ez. Most itt van a konkrét eset. A politikai fasizmus útát nyitott a feudális csökevények ellen fellépő és földreformot követelő gazdasági mozgalomnak. Ha a szociális elégedetlenség a maga viharzó tengerével előnténé a feudalizmus istápoltt csökevényeit, ez földosztást jelentene. Ám a népi-nacionalista szempontok, amelyek szabályzóként temperálják a mozgalmat, a telepítés kérdését álitják előtérbe. Telepítés: megvásárolt földön. A harc folyik, élet, vagy halál mulik ezen, hirdetik, maguk is elhívén ezt a narodnikok. A fasizmus csiráit hordják magukban, a fentről hintett mag érlelődik bennük; a mozgalom nem a hatalom ellen szegül, hanem közeledik a hatalomhoz. Egy napon a kormányzat elhatározza a földreformot, a telepítést. Kényszerengedmény? belátás, meghátrálás? „Amikor jelszavaink jórészt a kormány hivatalos programjában láttuk viszont” — írja Illyés. „Hogy jutottak fel oda ezek az eszmék? — tűnődik a hirtelen nagy tájékozatlanságba esett Németh László. — Egyszerre támadtak szellemben és hatalomban? Átvették, vagy a nap szívtá fel? Mindegy.” A narodnikok diadalmámban fürödnek, úgy téve mintha nem tudnák, hogy mindmostanig a hatalom szekerét tolták. A kormányhatalommal való találkozás és parolázás megtörténik és most már letagadhatatlan, hogy nemcsak a kormánnyal, de rajta keresztül a finánciókéval is összenőttek. Az adóban előverezett földeket és a bankok földjeit kell felvásárolni a telepítéshez. De erre még Németh László is gyanakodva írja: „A veszély nyilvánvaló: a kormány szólamaiban elfér a legmerészebb reform, de elférhet a reform torzképe is. Telepítés, halljuk. De ki tudja, hogy a kormány nem a bankok nyakán rothadó földeket veszi-e meg magas áron?” Latolgatásra azonban már nincs idő, bele kell nyugodniok abba, hogy fasizálódás nincs fináncióke nélkül és Németh László is szépen belenyugszik ebbe. Alljon a kormány jószándékának? — kérdezi.

A magyar narodnikoknak ilyképpen nem juthatott az a történelmi szerep, mint orosz elődeiknek. Utjuk csak a fasizmusba vezethetett. Mert a termelési rend feltételei között törvényszerűek a társadalmi jelenségek.

A magyar narodnikok végbement fasizálódása a szükségszerű átalakulási folyamat ellenére sem mentesülhet a társadalmi felelősség alól. A társadalmi és politikai törekvések *szükségképpen* jelentkező alakulásai is aszerint nyernek megítélést, hogy a társadalmi fejlődés céljait mennyiben szolgálják. A reformnemzedék már elnevezésében hordja céljait is: újítani a fenálló társadalmi rendet. Ám a reformizmus a tőkés termelés lejárt korszakai alatt mindenkor a kompromisszumot jelentette magával a fennálló gazdasági berendezkedéssel, amely pedig a társadalmi ellenmondások termőtalaja. Akár a szocialista mozgalmon belül támadt fel a reformizmus, akár kívülről, magában a polgári társadalom rétegeiben, a társadalmi újítás végső fokon nem a társadalmi igazságtalanságokkal sújtottak életlehetőségeinek megkönnyítését érte el, hanem ehelyett azt, hogy a gazdasági berendezkedés megrázkodtatások nélkül minél könnyebben viselje el, sőt hárítsa el a társadalmi elégedetlenség feltörő hullámait.

Az új magyar reformnemzedék, amikor maga is fasizálódottan fasiszta jellegű kormánytörekvések támogatójává vált, a társadalmi fasizálódást segíti elő. A fasizmus a tőkés termelőformák védőgátja — bástya, amelyen védekezni és támadni lehet. A magyar narodnikok ezen a bástyán kerülnek szembe a magyar dolgozó tömegek feltörő érdekeivel.

A fasizmus, amelyet ma már tudatos világnézet képvisel, minden bizonnyal öntudatos megnyilatkozást vár a reformnemzedék részéről is. A

tudatos reformistákat a jóhiszemű rokonszenvezők egy olyan légiója is követi, akik a maguk elnyomott társadalmi érdekeinek érvényesítését az új reformtörekvésben látja. Ezeknek csalódását az idő fogja megérlelni, mert reformokat végrehajtani úgy, hogy a tőke is épségben maradjon és a dolgozó tömegek érdekeit is kielégítsék, — látjuk Olasz- és Németország példáját — nem lehet. A két érdek közül az egyiknek csorbát kell szenvedni. S egyáltalán nem kétséges, hogy épségben melyik érdek marad.

C S E L É D C S Ű R H É S

Irta: VERES PÉTER (Balmazújváros)

A negyedik elemi elvégeztével megszűnt az iskola. Konfirmálni ugyan még nem lehetett, mert nem töltöttem be a 12. évet, de az iskolát elhagytam. A pap és a tanító bár akarta, hogy menjek középiskolába, pontosabban a debreceni kollégiumba, ami segítséget meg tudnak adni, megadják, de a szüleim nem egyeztek bele.

A szüleim indoka persze az volt, hogy ők nem akarják, hogy ez az egy gyermekük öregkorukra cserbenhagyja őket. Mert eddig még azt tapasztalták, hogy akik kitaníttatják a kölykeiket, még azt is elérik, hogy a gyerekük szegyélli az apját. Földhözragadt gondolkozás ez bizony, de józan indokaik voltak. — Jó — gondoltam én — így is rendben van, — bár úgy hittem az a feltételezés, hogy én is olyan lennék, nem jogosult. Én meghatódtam az iskolai olvasókönyv ama jelenetén, amelyben egy magyar miniszter az asztalfőre ülteti az apját, a falusi csizmadiát.

Ekkor már egy másik tanyán, a Rollaházán laktak a szüleim. A mostohám nyájkondás volt. Mióta Vákonyáról eljöttünk, már harmadik vagy negyedik helyen laktunk. Közben háromszor a faluba is beköltöztek, de ott megint nem sokáig laktak. Ilyenkor én is velük voltam, de ha kiköltöztek, megint nagyanyámékhoz szorultam. Az anyám egyébként jobban szerette, ha tanyán laktunk, mert a faluba mindig kupeceskedett és részegeskedett a mostoha. Akkor még könnyű volt helyet kapni, ha az egyik birtokon nem kellett a cseléd, mehetett a másikra. Rendes napszámos ember nem is határozta el magát csak a végszükségben, hogy cselédnek menjen. Akkor még rentabilis volt a nagybirtok s érintetlen sok ezer holdak terültek el mindenfelé a mi vidékünkön. Ezeken a tanyákon alakult ki a tipikus uradalmi cselédosztály, amely a parasztságnak a legalsóbb kategóriája lett. Ma persze már ez majdnem fordítva van. Ma az a boldog, akinek mérlik a konvenciót. A falú tele van koldus napszámossal, akinek nemhogy télire, de még három hónapra való kenyere is ritkán van együtt.

Voltak persze ezeken a tipikus cselédeken kívül olyan élelmes emberek is, akik azért mentek cselédnek, hogy pár év alatt összegyűjtsenek a jószágból valamit és egyébhez kezdjenek. Házat, földet, vagy bérletet szerezzenek. A mostohám is ebbe a csoportba tartozott. Már ekkor volt is egy kis házikónk, de kiadtuk lakónak.

Egyelőre még nem volt állandó foglalkozásom a tanyán. Ételt hordtam a mostohának, néha segítettem neki a legeltetésnél vagy este-reggel az etetésnél. Később meg magunknak volt egy csapat malacunk, azokat otthon hagytuk a cselédcsürhéből és azokkal járkáltam a határban. Megkerestem velük minden lehető jó helyet, ahol etetni és legeltetni lehetett, s ahova a nagy nyájak nem férhettek be. Volt közöttük egy szép kis koca,

névleg nekem adták és én úgy magamhoz szoktattam, hogy mindig jött utánam, nyüglődött rajtam és játszott velem, mint a bárány.

Nagy sertésvész volt ekkor a tanyán. Az apám nyájából csapatos-túl hullott a süldő. Volt olyan nap, hogy talán 30 is megdöglött. Volt hús. Lépfene vagy inkább pestis volt, de ez nem akadályozta meg a mostohát abban, hogy ne főzzön belőlük. Tarlón jártak és olyan kövérek voltak hogy vétek volt eltemetni őket. Később, már télen, jó volt a gilisztás is. Tudom, volt egy szerencsétlen kis hasmenős, görhes malacka a nyájban, egyszer megdöglött és azt is megperzselte, megettük. Nagy húsevő volt. Később, amikor gulyások voltunk és csupa tején és tésztán éltünk, még az ürget is megettük.

Mindez persze csak titokban történt. Az uraságok már akkor sem engedték az ilyesmit. Az a bérlő különben maga is foglalkozott húseladás-sal és így nem szívelhette a döggkonkurrenciát. Igaz, hogy az övé is dög lett volna, de az utolsó pillanatban kieresztették a véréit. Az ilyesmit az állatorvossal könnyű volt elintézni. Persze ez leginkább csak marhánál és birkánál volt lehetséges, amelyeknek jobban eláll a húsu, de a disznókat gödörbe kellett volna hányni. Így a kimustrált ökröket és gümőkóros birkákat megették a cselédek és a fertálpénz-fizetéskor csak elszámolást kaptak pénz helyett.

Egészségügyi szempontról szó se volt még akkor. (Ma se nagyon.) Dögvész idején a tanya körül volt búzló döggökkel, amelyeket széthúzgáltak a kutyák, mivel amit kivittek a döggödörbe, sohse temették el egészen, mert akkor nem győzték volna a gödröt ásni. Azonkívül így a frissebbet, az ennivalót, maguk a cselédek is jobban félre tudták csapni. A cél egyébként se az óvatosság volt, hanem az, hogy lekapassák a pásztorokat arról az ősi szokásról, hogy az elhullott jószág az övék. Mert ebből az következik, hogy ha nem döglük és a pásztorok húsról éheznek, gondoskodnak róla, hogy valamelyiknek baja legyen. Régebben nem is volt rendes pásztoremler, akinek kikopott a parázs hús a szűreujjából. Akkoriban még elég volt ha nagy jószágnál és birkánál a bőrével, malacoknál meg a fülével számoltak el a pásztorok. Ma már ennek vége. Száraz kenyéren és lebbencslevesen élnek a pásztorok még a Hortobágyon is.

Itt ezen a tanyán éreztem egy ember, illetve egy asszony ellen olyan égő gyűlöletet, amelyet azóta sem éreztem soha s melyre, ha meg nem történt volna, nem is tartanám képesnek magam.

A számadó kondás felesége volt, egy csunya, magas, fekete, sovány, hegyes orrú, keskeny arcú, boszorkány, akinek volt egy lekényeztetett kölyke. Kisebb volt nálam, hiszen még iskolába sem járt, én meg már iskolahagyott voltam, mégis mindig velem szeretett volna játszani. De igazában barátságosan soha sem tudott játszani, mint rendes gyerekek. Mert csak nyüglődött, zsarnokoskodott, nyafogott én rajtam is, mint a szüleim szokott. Nem volt más gyerek a tanyában, pásztortanya volt ez is, s nem laktak benne és így nem kerülhettem el, hogy ne játszak vele. De mert rossz volt, kényes és erőszakos, kénytelen voltam néha fölényesen föllépni. Ilyenkor köpött és szaladt az anyjához és arcátlanul hazudott és áruzkodott. Az anyja meg nekem támadt. Többször meg akart verni, holott ekkor már édesanyám se bántott, mert nem igen adtam rá okot. Elszaladni nem szerettem, de viszont, hogy megverjen, azt még kevésbé. Nem emlékszem pontosan a részletekre, csak odáig fajult a dolog, hogy már kést vettem magamhoz, hogy ha bántani mer, beleszúrom a hasába. Hogy miért éppen a hasába, fejtsék meg a pszichoanalitikusok, tény, hogy állapotos volt, a sovány hosszú, elhanyagolt asszonyok szörnyű hasával, amelyet úgy cipelt szegény maga előtt, mint valami rosszalakú hordót. Ma is látom: a ruhája hátul a sarkát verte, elől meg ki-

lógott a sovány eres lábszára. Gyűlöltem ezt az asszonyt, gyűlöltem, úgy, hogy mondom képes lettem volna megölni, ha nekem támad s azt a magyarázatot, hogy mert a fiát féltette tőlem, ma nem tartom elégségesnek. Azt tudom, hogy még anyámnak is mondta, hogy én mindig bántom a fiát, meg hogy én tanítom a rosszra. A valóságban ez a kis kölyök olyan rossz volt, amilyen csak egy kényénnőtt tanyai gyerek lehet, s ha én bántottam egyszer-máskor, ez csak azért volt, mert közösségellenes hajlamai kibírhatatlanok voltak.

Ezen a télen aztán én is beléptem az életbe, a valóságba. Visszaköltöztünk újévkor arra a tanyára, ahol felnőttem. Mostohám megint mindeneskocsis és kerülő lett, én meg cselédcsürhés lettem. Vagyis a cselédek disznóit őriztem.

Nagyon korán befogott ekkor a tél. Már a kora őszön olyan hófuvás volt, hogy emlékszem, úgy tudtak anyámék a kazlakból fűtőszalmát vinni, hogy nekünk gyerekeknek tolni kellett a köteget hátul. Újévkor meg már egy hősivatag volt az egész határ.

Most aztán már nem bepólyálva mentem a szekéren, hanem anyámék elmentek a szekérrel, én nekem meg ideadták az ostort, a nyakamba egy ócska szűrt és hajtani kellett a disznókat által a másik tanyára. Nem volt túl messze, talán 5–6 km.-nyire, egy kissé a házak tetejei odahomálylottak a havas téli tájban. Hideg volt nagyon, a befagyott Hortobágyon már tolóval vágták a nádat és az ispán jégvermébe térdigérő, vastag jégtömböket hordtak be. Nem tudom ezeknek a pusztai élményeknek a hatása alatt tartottam-e legjobbnak Petőfi versei között a *Pusztai télent*-t, de tény, hogy ezt tartottam mindig az általam ismert legjobb versnek.

*Mint befagyott tenger, olyan a sík határ,
Alant röpi a nap, mint a fáradt madár.*

meg hogy:

*Leveles dohányját a béres leveszi,
A gerendáról a küszöbre teszi.*

Szép ez, megható, fenséges, mint mondani szokták, mert a kép, a valóság, amit megjelenít, szintén az. De ekkor bizony nem igen voltam költői hangulatban. A bokáig érő, néhol fuvásos, féligfagyott hóban minden lépésnél berogyott a lábam, alig birtam mászni. A szegény disznók bugtak, morogtak, kornyicsoltak, nem tudták elképzelni, hogy hova megyünk olyan messze. Nagyon hosszú ideig mentünk, még déltájban elindultam és csak estére értem velük oda. Nem fáztam, mert a nehéz menés kifárasztott, csak az arcom' és az orrom' csipte az éles pusztai szél és rossz sipkám nem győztem a fülemre húzgálni, mert le akart fagyni. A csizma ráfagyott a lábamra, mintha ólomban lett volna. A szemöldököm, a sipka eleje, az állam alatt az ujjasgallér, meg a szűr eleje a lélekzetemtől fehérre deresedett. De még a szegény malacoknak is az álluk alja, meg körül a lábuk kemény kis hógörcsökkel rakódott be.

Este mint hős vonultam be a tanyába. Az anyai és szomszédasszonyi sopánkodások felemeltek és emberi, illetve munkás önérzetem nagyot emelkedett. Első felelősségteljes megbízatásom sikeresen, bár nehezen teljesítettem és nagyszerű érzés volt. Hiszen eddig anyámék mindig avval maceráltak, hogy nem lesz belőlem semmi, csak olvasni tudok, de semmiféle munkára nem vagyok alkalmas.

A hivatásom a legeslegutolsó hivatás volt. Ezen alul már csak a cigányokat számítja a paraszti rangbeosztás. Cselédek cselédjének lenni, nem valami kényelmes pálya. De nekem azért jobb volt, mint a többi tanyai kollegának — többnyire árva gyerekek vállalkoznak erre a foglalko-

zásra — mert én mégis a szüleimnél ettem, nem kellett ünnepi eledel gyanánt napról-napra paszulyt enni, mint akik sorban kosztolódnak. Igaz, hogy a diákok is szoktak ezelőtt így élni, csak hogy más az, módos polgároknál vendégeskedni és más olyan urasági cselédeknel, akiknek a kamrájában, ha egyáltalán van kamrájuk, nincsen egyéb dohos kásánál és főhetetlen tarkababnál. Esetleg egy kis petyhedt szalonna hozzá.

Bérem is volt. Husz forint egy évre, vagyis 1 forint 66 krajcár egy hónapra, vagyis 5 és fél krajcár egy napra, épp annyi, amennyit egy pen-narágó kishivatalnok, városi munkás, bankszolga vagy kisiparos egy-egy szivarért adott abban az időben. De mindegy, legalább nem ettem ingyen, mert arra nagyon érzékeny voltam. Mindig fájt, ha az ennivalót és a ruhát felhánytorgatták. Az én szüleimnél pedig, de az egész osztályomnál, ez általános szokás. Még ott is, ahol van mit enni.

Amint említettem nagyon hideg volt ezen a télen. Ma, amikor reumatikus a testem, még ha bármennyire ruhában van is, néhány fokos hidegnél már fázik, szinte elképzelhetetlen, hogy olyan gyenge öltözetben, hogy birtam ki az időt. Mert tudni kell, hogy télvíz idején a pusztai szél 10 fokkal csipősebb, élesebb, gyilkosabb, mint a városban a 20 fokos. Persze mindegyik csak a mi rosszulóztózt, rongyos osztályunknak. A jólöltözötteknek még a 20—30 fok sem komoly hideg. Az volt a szerencse, hogy a határ szabad volt, mehettem amerre akartam. Legelni úgy sem volt mit, itt-ott turkáltak a malacok a hó alól egy kevéske fagyos füvet, de legtöbbször csak járkáltunk össze-vissza a nagy határban. Elmentünk a Hortobágy hidjához, ahol az enyhelyben, a napos oldalon meghúzódtunk a malacokkal. Sőt a víz által összehordott tavalyi nádcsermő, sáskotú és más iszap, de meg a ganéjból rakott hídőtöltés is jó tűzrevalóul szolgált. Máskor meg elmentünk a Halászkunyhóhoz, ki a tanyából jó pár kilométerre. Én beültem a jó meleg kunyhóba. Kicsi volt a kunyhó, pítvarja is volt és kemence is volt benne, így jó meleg volt, náddal fűtötték, a disznók meg elcserkészték a kunyhó körül. Karcagra való volt a halász, ő maga is, de a felesége is nagyon finom emberek voltak hozzám, olyan édesbeszédű, s szinte cigányos emberek voltak, amilyenek a mi vidékünkön nem-igen szoktak lenni. Minálunk gyűlöltek a „szívem-lelkem“ beszédet. De azért ezek valóban jó népek voltak. A pálinkát is, nem úgy mint más halászok, csak mértékkel itták. Pl. tudom, ennek a halásznak a testvére egy másik halászkunyhóban lakott és nyáridőben, amikor már sok pénzt kapott a halért, minden vasárnap berúgott a falúban feleségestől együtt. Én iskolába jártam otthon, de ismertem ezt a halászt és emlékszem egy esetre, a falunak azon a szélén laktak nagyanyámék, ahol a hortobágyi út vezetett, az asszony ott hengegett az uc-cánk végén. A gyerekek meg körülvették és göröngyökkel hajigálni kezd-ték. Az asszony még öntudatnál volt, de nem birta a lába, s még mindig fel-felhajtotta az üveget, amelyben jó félig kotyogott a rum. A gyerekek azonban addig macerálták, hogy kihajították egészen a falu szélére, mi-közben folyton szidta-átkozta őket, sőt tehetetlen dühében felfogta a ru-háját és kimutatta nekik a fenekét. Én nem vettem részt a hajszában, csak távolról néztem, de a pálinka elleni gyűlölet magasra nőtt bennem. Nálunk különben se isznak az asszonyok, részeg asszonyt csak inkább a cigányok közt lehetett látni, azok közt is ritkán, azért csaptak a gyere-kek nagy hühót.

Ezek a halászok azonban nem voltak ilyen utálatosak, hát én is szerettem őket. Nálunk láttam, mikor először idejöttek, még kisebb gyerekkoromban, igazi karcagi búzakenyeret, amelyet addig nem láttam soha, mert nekünk csak rozst mértek. (Holott a határunkban alig terem rozs.) Hatalmas, nagy, magas, féloldalán felhasadt, rózsaszínű „domos“

kenyér volt, a nyálam majd elcsurrant érte. Adtak is belőle, de utóbb bevallottam, hogy nem ízlett. Savanyunak találtam.

Ennek a halásznak is volt egy kalendáriuma, már nem tudom milyen című volt, csak benne volt a csudálatos Krudy kapitány, valami nógrádi kisnemes, aki negyvennyolc után sokáig bujdosott a nógrádi erdőkben. Ha jól emlékszem, maga Krudy Gyula írta valami állítólagos rokonáról ezt a történetet, de olyan édesen-cigányosan, az ő sajátos nyelvén, hangján, hogy körülbelül elérte vagy tulszárnyalta a halászok édes beszédét. Akkor persze még nem ismertem Krudyt, sőt még az írókra, a primitív olvasók szokása szerint nem sok ügyet vetettem, hanem csak a hős és a történet érdekelt, csak ma már emlékszem, hogy ez az író nyilván Krudy Gyula volt. Viszont ma már nem szeretem az édes beszédet, sőt utálok a modorosságot.

Majd aztán, amikor megérkezett a tavasz, nem voltam többé magam a határban. Nem mentem többé a halászkunyhóhoz, mert eltiltotta az ispán, hogy ne turja a malac a legelőt. A tanya körül és a Hortobágy hídnál kellett legeltetni a csürhejáráson. Itt a hid körül most már még nagyobb élvezet volt, mint télen. Tavasszal, amikor a jég zajlott, gyönyörködtem a torlódó, kavargó jégtáblák jövés-menésében. A disznók meg rákaptak a halra. A víz ugyanis a nagy hidegben fenéig fagyott és a sok hal ledöglött. Olvadáskor feljöttek a víz színére, s a hullámok kisodorták őket az iszappal a víz szélére. Ami a jégben ragadt vagy a sás közé akadt, azt a szarkák hozták ki. Okádtató bűdös volt, mint mifelénk mondják, a halnál csak az ember bűdösebb, de a disznók nagyon szerették. Sok bajom volt emiatt velük, mert ha megindultak futni a víz szélén a hal után, alig birtam megelőzni őket. Később meg amikor melegebb lett az idő, jó volt itt hűsölni a lengedező nád közelében. Finom, nyers-hűvös szellő csapott ki belőle, s órák hosszat feleselgettünk a nádi verebekkel. Nagyon tetszett nekem a rikácsolásuk, szebb volt mint a fülemüle-ének, amit én különben a pusztán nem is halhattam, mert ott nem volt fülemüle. De, hogy mit kiabáltunk a verebeknek, azt nem irhatom le, mert mint mondani szokták „nem bírja el a nyomdafestéket.”

Jöttek aztán a másik tanyáról, a telelésből a sok jószág. Juhászok, gulyások, jött az urasági nyáj kondás a malacokkal, és jött a kospásztor a kosokkal. Ezekkel közös legelőn voltam, mert a kosnak nem szabad volt a birkalegelőre menni, hogy közé ne szaladjanak az anyajuhnak.

Most aztán ezek közt egészen elvadultam. Mind öregebbek voltak nálam, trágárok, pocsékbeszédűek, kegyetlen tréfājuak. Gunyt úztek belőlem, a törvénytelen voltomból, de meg mindenfélekép. Azóta már tudom, hogy mindenütt így bánnak a kisebb bojtárral, de a cselédcsürhés az meg csak prédája a többinek. Oh, nyomorult osztályszellem, szerencsétlen rangkórság! — de akkor bizony keservesen esett. Itt már nem voltam fölényben, mint az iskolában, itt már nem első voltam, hanem utolsó az utolsók között. Az iskola egy kollektívum volt, ahol testvériség volt, igazi, becsületes szelekcióval (már t. i. magunk között), de a pásztorok társadalma már osztálytársadalom volt. Itt egyáltalán nem számított a tudás, még kevésbé a jellem, itt fordított erkölcsi értékelés volt, itt a bitangok, tolvajok, hazugok, káromkodósok állottak a tekintély csúcsán. És, persze az öregebbek. Nem is igen mertem előhozakodni a Nabugodonozorokkal, mert ezek úgy kivágtak volna vele, mint kunyhóból a békát. És nem lehetett őket elkerülni, nem lehetett különvonulni, kinevettek volna, agyonmaceráltak volna, szétkutyáztatták volna, meg hazareprűgették volna a falkámat. Különben is szükség volt rám negyediknek a durákhoz és ahhoz, hogy néha, amikor ők lusták voltak, megtérítsem az ő nyájukat is. A durákra tényleg úgy rákapattak, hogy már-már olyan

szenvedélyemmé vált a kártya, mint otthon az olvasás. (Itt most már egyáltalán semmi olvasnivalóhoz sem jutottam.) Persze mindig én maradtam benne, amiért mindig maceráltak. Különösen a kospásztor, egy nagynövésű 17—18 éves legény pályázott rám. Egész félnapokat kártyáztott velem, anélkül, hogy csak egyszer is nyerni hagyott volna. Nagyon bántotta az önérzetemet, hogy így kiforgatott, de nem birtam vele. Neki nagy gyakorlata volt, télbe-nyárba ezt csinálta szabad idejében.

Pünkösdre hazamentem megkonfirmálni. A könyvet megvettem anyám és én a nyáj mellett megtanultam, úgy, hogy csak a vizsgára mentem haza. A vizsgával nem is volt semmi baj, a konfirmációs könyvet úgy elmondtam volna, mint a vízfolyást, de az urvacsora nem sikerült. Ugy esett a dolog, hogy amikor a tanító felvezetett bennünket az urasztalához, én mint jó tanuló gyerek arra vártam, hogy majd a tanító int, vagy megmondja mikor kell kezdeni az imát. Addig bámészkodtam és vára-koztam, hogy odaértem az asztalhoz és még nem mondtam semmit, de a pap már nyújtotta a kenyeret és a kelyhet. Nagyon szégyeltem önmagam előtt ezt a dolgot s bántott is a lelkiismeret egészen addig, amíg el nem vesztettem a vallásos hitemmel együtt ezt a lelkiismeretfurdalást is.

A konfirmáció pünkösdkor volt s azalatt a néhány nap alatt valami másik gyerek őrizte a disznót. Még azon nyomban visszamentem a rossz-szul sikerült, imádkozás nélküli urvacsora felvétel után a nyájhoz. Ettől kezdve aztán legalább is abban az évben nem sok közöm volt a kultu-rához.

A kártyázó és trágárkodó kanász és juhászbojtárok társadalmában durákozással és otromba tréfák elszenvetésével telt el a nyaram. Ezeket a beszélgetéseket nem is próbálom leírni, nem mert a papir nem bírná el, a papir mindent elbir, hanem a közszellem, az állítólagos „közizlés“, de főképpen a törvény. Elég, ha annyit mondok, hogy sűrűn szerepelt benne az anyám s nem éppen rokonszenves beállításban. Nem volt más mentsé-gem, dühömben és megalázottságomban visszamondtam nekik mindent, de ők csak röhögtek, egyáltalán nem sértődtek meg. Ilyenkor elkezdtem sírni s hogy megmeneküljek a sírásért megint kijáró macerától elmentem a nyájam után. De sohasem szóltam ezekről a dolgokról sem a mostohá-nak, sem az ispánnak, akik hát mégis fegyelmezhették volna őket, leg-kevésbé anyámnak. Különben is nemsokáig birtam ki egyedül. Vagy ők jöttek énhozzám vagy én őhozzájuk és kezdődött újra megint. Csak ez az elvadult pásztorélet olyan hatással volt rám, hogy olvasmányok hiányá-ban — persze később, amikor már az uradalmi pásztorok a szárazság miatt elmentek, vagy egyszerűen csak tarlóra mentek, a kos meg az üze-tés idejére az anyafalkához — és én magamra maradtam az ábrándjaim néha-néha kibicsaklottak a szellemi területekről s egyszer-másszor nem hősről, nem háborúról vagy forradalomról szóltak, hanem önmagamról mint gazdag emberről, aki szabadon és boldogan őrzi ennyi meg ennyi disznóból álló saját falkáját. (Másokkal dolgoztató gazda vagy tőkés so-hasem tudtam volna lenni.) Gulyásbojtár koromban ez gulyára módosult. Ezer esztendő s nomád őseim, a szarmata síkságon vándorló pásztorok gyermeke ébredt fel bennem a hasonló életkörülmények folytán. De — s ebben csak az a jellemző — a szellem sohasem aludt, saját ereje volt, amely örökösen utat keresett s mindig a körülmények szerint. De meg-adni magát soha egy pillanatra sem tudta, bárhol volt is, a robotot, a foglalkozást csak átmenetnek tekintette. Persze, ezek a nomád ábrándok is csak futólagosak voltak, egy-egy különösen jó idő vagy szép jószág látásán felvillanó pásztorboldogság tükröződései, mert az élet bele-bele csördített kegyetlen ostorával, hogy a hasonlatok terén is a pásztorélet-ben maradjak, ebbe a délibábos boldogságba és visszakényszerített áb-

rándjaim terén is a társadalmi valósághoz.

Nagyobb élményekre nem is igen emlékszem arról a nyárról. Egyszer az ispán meg akart verni, még a görbe botot is rámfogta, de aztán az utolsó pillanatban mégis visszariadt. Hisz valójában ő is tudta, hogy én milyen olvasott és okos gyerek vagyok s a zsidóra jellemző, hogy az ész, a műveltséget, még ha nem is jelentős, még ha társadalmilag jelentéktelen emberben tapasztalja is, önkéntelenül becsüli. Valójában, ha neki volt is oka dühöngeni, de nem én voltam a hibás.

Ugy történt a dolog, hogy nyár vége felé már, amikor azt a kevés tarlót is lejárattuk, ami ezen a tanyán volt, a nyájak elvonultak a fekete földre, a nagy tarlókra és előttem szabadon állott a határ. Mentem is mindenfele, mert a legelő kopár sivatag volt. A telkeken pár tő hervadó parcsin és paréj, a láposokban sárkelet virágzott, amire tűzokok jártak, a Hortobágy aljában. apró kis fenyér zöldellett, egy ugar volt a halászkunyhó mellett, azon kövérke és folyófű kuszott és én egyikről a másikra jártam a falkával. Nem sok volt, 40–50 darab malac és disznó, könnyű volt őket egyik helyről a másikra teregetni. Ha valamerre megindítottam őket, már tudták, hogy hova megyünk. Volt közöttük egy pergős, de bizony annak a hangja beleveszett a nagy csendes pusztába, szétfolyt, elitta a délibáb és a tücsökcirpelés. Elöl szaladtak a süldők, utánuk a malacok s hátul dötyögtek az öreg kocák, szaladtukban felverték a nyugalmas sáskákat, amik ahogy felröppentek sokszínű szárnyuk megvillant a napban, leghátul sokszor jó messze ábrándozva ballagtam utánuk én. Különösen a tűzokjárásos láposra szerettem velük menni, ahol tűzok tollat találtam néha, ami nagy dolog volt még abban az időben, ritka kincs és érték a tanyási legények és gyerekek között, meg az ugarra a halászkunyhóhoz, ahol egyuttal füröszteni is lehetett meg itatni. Ha nagyon meleg volt a disznók lehúzódtak a Hortobágy aljba a víz széléhez, az egyik belefeküdt a vízbe, a másik uszkált az iszapban csigák, halak és férgek után. Néha megtréfáltam őket. Neki szorítottam a folyónak s bár dünyögtek és kornyikáltak muszáj volt nekimenniök a mély víznek. S amikor már jól neki fogtak az uszásnak és haladtak a tulsó part felé, akkor elkezdtem prügetni és visszahívtam őket s a széléről újra kezdtem. A szegény malacok csak mindig olyan naivak voltak, hogy ha hívtam őket, azonnal visszafordultak, de az öreg kocák dühösen és erélyesen usztak a másik part felé. Néha majd pórul is jártam velük, hiába hívtam őket, nem jöttek, már olyan közel volt a tulsó part, hogy jobbnak látták arra menekülni a vízből, de mégis a malacok, akik uszni mindig csak a disznók után usztak, míg a száraz földön mindig előttük jártak, az utolsó pillanatban meggondolták a dolgot és erélyes hívószavamra visszafordultak. Utánuk aztán, ahogy látták, hogy már magukra maradnak megfordultak az öreg kocák is és dünyögve visszajöttek az innenső partra. A tulsó part ugyanis egy másik zsidó nagy bérlőé volt, akinek egy igen mérges beszédű, köpködős, káromkodós ispánja volt, akitől mindnyájan féltünk, mert meg szokta verni a gyerekeket, sőt még a szikfűszedőknek is neki-neki ment. (Akadt aztán néha egy-egy béres, aki visszaadta a kölcsönt.) Nem lett volna ugyan nagy baj, de a víz itt olyan hináros volt, hogy nem tudtam átmenni rajta, a hid meg több kilométernyi távolságra volt, amíg én körülkerültem volna a nyáj benyargalta volna a fél Hortobágyot.

Itt szerettem a legjobban tanyázni s itt voltam akkor is, amikor az ispán meg akart verni. A tanyából nem lehetett látni, részint mert messze voltam, részint mert a délibáb eltakart vagy éppen a folyópart s így a tanyában sohse tudták, hogy merre vagyok. Nem is igen törődtek velem, tudták, hogy nem megyek a tilosba, mert nem is nagyon van tilos. S még ha mennék is, egy tábla tengeri volt a szomszéd határ felől, az se

olyan nagy baj, mert a cselédek disznója enné az uraság tengerijét. Fordítva már súlyosabb a dolog. Különben is az ispánnak is volt disznója s ő sem szeretett a magáéból enni adni, olcsóbb volt az uraságé. Éppen azon esett a baj. Falusi kupecsek jártak erre, a másik tanyáról, a köpködős ispán tanyájáról, a folyó tulsó partjáról, Darossáról (furcsa szláv, török vagy szarmata vagy tudomisen milyen nevük van itt a pusztáknak: Vobánya, Kónya, Darossa — mi Daroksának ejtjük) s ő is elakarta nekik adni. Vártak is egy darabig a kupecsek, hogy majd előkeríti az ispán a csürhét, de bizony amikor keresni kezdtek, akkor tudták meg, hogy nem vagyok sehol. Hiába mentek fel a létrákra vagy a padlásokra, nem láttak a pusztában sehol. Nagyon dühös volt az ispán. Hírnököket küldött széjjel s maga is elindult a nyilván legbiztosabb irányba, a halászkunyhó fele. Ugy jött rám mint egy oroszlán. Ordítva, káromkodva. Rámemelte a botot, de mint mondtam, nem mert megütni, hanem aztán elébünk vetjük a szegény malacokat s nemcsak az övét, hanem az egész nyáját és a nagy déli forróságban, keresztül a szíkes, ropogós, hasadozott sívatagon, most már nem is a tanya fele, hanem utánuk a kupecseknek, akik amint silámlottak a délibábban, már odajártak a falu fele.

Szaladva, kiizzadva mi is, a malacok is — útközben az ispán mindig dühöngött és káromkodott, a szája habzott, mint a kandisznóé — értük utól a kupeczeket, már jó messze az úgynevezett Sásos fenék hidjánál. Megállottak, megnézték a süldőket s azután — nem vették meg. Olyan sokra mondta, hogy kinevették vele. Lehet különben, hogy a kupecseknek már nem is volt pénzük. Lecsüngő orral és lógó fejjel — mindig lógott a feje és a görbebotra adta a súlyt járás közben — baktatott vissza az ispán a tanya fele, én meg elfáradva és elkeseredve téregettem a szegény meghajszolt malacokat vissza a Hortobágy partra.

Más semmi jelentős nem történt velem őszig. Megjöttek az őszi esők, úgy, hogy a Fekete rétben térdigérő vízben törték a tengerit, kizöldült a föld, visszajöttek a juhnyájak és én boldogan téregettem jóllakott disznóimat összevissza a határban. A zöld laposokról a paréjos telkekre mentem — most már szabad volt, nem túrt a disznó gyökerek után mint tavasszal a lágy földben, — onnan meg a tengeriföld mellé s tököket és elszáradott tengerit hordtam ki nekik. Amikor meg dézsmáltak, a rakások helyén tartottam jól őket.

Egész novemberig tartott a jó világ. Akkor a mostoha beteg lett. Egyszer ahogy kifogta a lovakat, megriadtak és a ruddal mellbevágták. Tüdőérszakadása és vérzése lett. Nem tudott dolgozni, hát felmondott és hogy ne majd a hideg télben kinlódjunk, hazaköltöztünk még az ősszel a faluba. A cigány részben volt egy kis házikónk, abba. Ettől kezdve nem laktunk többet tanyán, csak nyárba szolgáltunk a falusi gazdák nyájainál, télbe meg kupeckedett és ivott a mostoha.

Hogy hazaköltöztünk az egyben szerencsém is volt, de szerencsétlenségem is. Szerencsém abban, hogy megint juthattam ujságokhoz, könyvekhez, habár kevéshez is, szerencsétlenségem, hogy most már nem nagyanyámnál kellett lenni, hanem otthon és én utáltam a részegséget és a veszekedést. Mert borzasztó ember volt a mostoha, ha ivott és pedig mindig ivott. Hogy honnan volt pénze? Hát hiszen akkor még a pálinka olcsó volt, nem is kellett sok belőle a részegséghez s ő csak pálinkát ivott. Nem akarom leírni az utálatos borzalmakat, mert száz meg száz ember megírta már s a pálinka hatása úgylátszik olyan általános érvényű, annyira sablonos, hogy minden árnyalat, minden varáció ki van használva. Hogy sárosan jött haza, okádott és dühöngött, a földhöz vágta a petróleummal telt lámpát a kicsike lyukban, csuda, hogy nem lett tűz — még ma is megvan a lámpának a fele: használjuk — földhöz vágta a tálat,

tele forró étellel, hogy megverte anyámat s hogy ezért én halálosan gyülöltem, majd meg anyámat megvetettem, amiért megint jóba lett evvel a szerencsétlen emberrel, ez mind olyan sablonos. Engem nem igen bántott soha, hogy olyan okos voltam becsült s talán félt is tőlem, már t. i. nem a testi, hanem a szellemi erőmtől, de mindegy: én őt nem állhattam ki soha. Ha láttam, hogy jön az uccán, ingadozva s el lehetett kerülni, elkerültem, s ha valaki említette, hogy látta részegen, elpirultam, ha a komáim csufoltak vele, dühös lettem. Nem a komáimra, hanem őrá.

Akkor voltunk valamennyien jóban, amikor nyárban kinn voltunk a marhával s nem jutott pálinkához. Ilyenkor egészen barátságos és bizalmas volt hozzám és én is őhozzá. Néha jókedvében fütyörészett s még danolt is, régi hortobágyi pásztordalokat, amelyekből kettő különösen megragadt bennem. Valószínűleg igazi népköltés ez, primitív és kifejező, a gyűjteményekben biztosan megvan, így csak egy pár sort irok le belőle. Az egyik úgy szólott, tipikusan sívatagi nóta:

*Kiszáradt a tóból mind a sőr, mind a víz,
A szegény barom is csak a pásztorra níz,
Istenem, teremtöm, adjál egy jó esőt,
A szegény baromnak jó legelő mezőt.*

s a hangja is olyan siránkozó, szlávok vagy mondjuk inkább szarmaták.

A másiktól is legjellemzőbb s a régi pásztorvilágot megelevenítő amikor a betyárkodó vagy csárdázó számadó visszajön a nyájhoz:

<i>„Jónapot ides bojtárom, Károd is van amint látom.“</i>	<i>„Van-e tejed a tömlőben? Hát húsdod a serpenyőben?“</i>
<i>„Károm nincsen, de nem is lesz, Míg a farka kezemben lesz.“</i>	<i>„Nincsen tejem a tömlőben Sem húsom a serpenyőben.“</i>

*„Fogd meg hát azt a gangosat
Azt az első harangosat,
Kutya megeszi a vérit,
Zsidó elviszi a bürit...“*

Ilyenkor mindig feloldódtam s néha magam is daloláztam vagy pedig komolyan, öregesen elbeszélgettünk együtt.

M A I O R O S Z K Ö L T Ő K

Oroszból fordította: MORVAY GYULA (Tardoskedd)

BEDNYJ DEMJÁN: VERSEM

*Harcban keményedett hangom
és versem... Versemnek nincs is csillogása,
nincs parádéban. Nem állok kivilágított deszkákon
„tisztá publikum“ előtt, kik lelkesedésből
néha elcsendesednek, sem hegedűből nem hangolok
csendes, bájos tónusokat.
Erősítem hangomat —
gúnyol, mi azelőtt süket volt; szól, mint égzengés.
Dolgozó társaimat követem
és nem vagyok Muzsák szolgája:
munkám verse kemény és egyszerű, tegnap úgy, mint ma.*

*Népem, dolgozó, küzdő munkások
csak sorsod felérzője vagyok.
Egyetlen igaz bíró vagy, egyetlen gondolatod és reményed
hűséges hirdetője vagyok.*

VASZILIJ KAZIN: KÖMÜVES

*Fáradtak vállai,
szemeibe
por rakódott le,
lába falon jár, mesterköténye utódainak
égő tégláról égő dalokat
énekel.*

*Es szól a dal, magas falakon hogy járt,
hol szemekben kavargó a világ,
hol ködös reggelből
égő dallal,
égő téglákkal
születik a valóság.*

*Fáradtak vállai,
szemeibe
por rakódott le,
lába falon jár, mesterköténye utódainak
égő tégláról égő dalokat
énekel.*

VLADIMIR TIMOFJEJEVICS KIRILLOV: ACÉL ZENGÉSE

*A végtelen nagyvárosok tűzviharos örvényében
hallottam az új dalt acél zengésében.*

*A műhelyekben: megcsillanó holnapok nótájában
öröms új dalt hallgattam
szíjjak vészfütytös csattogásában.*

*Aranyosan-freccsenő acélt kalapált társam,
a Jövő Holnapjának ragyogó arcát akkor láttam.*

*Tudtam, hogy a világ bölcsesége
ezekbe a puzgéros tenyerekbe,
erős tenyerekbe van letéve.*

*Zúg a pöröly, kalapálás, acél égésében
fényes öröm gyullad világ estéjében.*

*Testvérmilliók,
merész kéklúzosok
acélhangja dalol.*

*Hatalmasak e dalok: az élethez, a nap felé tartunk!
Sors-küzdésünkben nem engedünk,
kiáltásunk:
kitartunk!*

A KÉPTŐL A FÉNYARCHITEKTURÁIG

Irta: MOHOLY NAGY LÁSZLÓ (Amsterdam)

Magam nem nagyon hiszek az új művészet lényegéről való magyarázatokban s a még oly' meggyőzően hangzó értelmezésekben. Kétségtelenül szellemes magyarázatok találhatók a hitetlen számára s az is lehet, hogy valamely okos eszmecsere a vad ellenfélből bizonytalan opportunistát csinál: végsősoron azonban a modern művészethez nem egyedül az értelem, hanem sokkal inkább a saját élményei alapján juthat el az ember. Minden egyéb a legjobb esetben a modern művészethez vezető út előkészítése.

Mindaz, amit alábbiakban a művészetről mondok, olyan mint valami hasonlat. Nem tartom kezemben a művészetet és nyujtom át; — én csak *beszélek* a művészetről.

Már előre kérem tehát az olvasót, hogy soraim végéig figyelmét ne bizonyításaim hibáira és réseire, hanem önmagára fordítsa, hogy miért nem szereti ezt vagy azt, miért viseltet ezzel vagy azzal szemben averzióval stb. s kísérelje meg a modern művészet melletti vagy elleni *harc* helyett inkább a már megalkotott művet, az új festők, szobrászok, építésszek munkáit *regisztrálni*.

„A tanulmány a szeretet kezdete“, — mondja a japán, de én már meg volnék „készséggel“ is elégedve. Légy *kész* látni, ez már nagyon sok, de ne légy türelmetlen, ha — még nem uralkodva az elemek fölött — a szintézist, vagyis a kész művet előzetes gyakorlat nélkül nem tudod fölfogni és élvezni.

Barátom, *Paul Citroen* röviddel ezelőtt pompás előadást tartott „*a felfoghatatlan* képek felfogásáról“. Nyilvánvalóvá tette, hogy a normális, klasszikusan naturalista képek felépítésükben oly' nagyszámú törvényszerűségről, szellemi rendről és érzéki teljességről tanuszkodnak, hogy egyedül ezek megértése és feldolgozása nagy haladást jelent a felfoghatatlan képek felfogásának irányába. Citroen megfigyelése abszolút helyes. A legtöbb emberből hiányzik a színnel való kapcsolat, ugyanúgy, mint ahogy nagyon sok ember képtelen a zenei hallásra. Mind a kettőnél, annál, aki „nem lát“ és annál, aki „nem hall“ eltorlaszolt képességekről van szó. Rövid nevelési folyamat révén mindakét esetben a meglévő gátlások eltávolíthatók, feltéve, ha a szóbanforgó fizikailag nem vak, vagy süket.

Ismertem egy rajztanárt, aki tanítványaival nem *akanthus* levelek vagy gipszfigurák másolásával kezdte, hanem sok színben csillogó selyem darabkák bemutatásával s nagyon helyes volt a festés előtt a látás kellemes ébresztgetésével kezdeni.

Mennyi emberrel találkoztam már, akik nyakra-főre hangoztatták magas véleményüket a képekről, anélkül, hogy maguk a színek érdekeltek volna őket vagy örömet okoztak volna nekik. Ezek számára a képek csupán novellisztikusan felfogható történések, valamely leirható állapot hordozói voltak. Holott a kép a színnél kezdődik s optikai eszközökkel szavakkal alig visszaadható vonatkozásokat fejez ki. Tudjuk, hogy Goethe intenzíven foglalkozott a színnel és jelentőségével. Goethe állapította meg először a színek pszichofizikai hatását. Megállapította pl., hogy a piros izgatóan, a kék megnyugtatóan stb., hat. Goethe megkísérelte a színpárok hatását is szavakba foglalni. Ám — jóllehet kétségtelenül nyelv-művész volt — nagyobb színkomplexumokról nem sikerült lényegeset megállapítania.

Régebben a nép is tudott a szín jelentéséről: a piros a szerelem

színe, a zöld a reményé, a sárga az irigysége. Ma azonban már ezt nem érzik, legfeljebb kissé mosolyognak az ilyesmi fölött.

Nem is lehet másképp, ha az ember oly' „művelt“, hogy — anélkül, hogy saját maga ellenőrizhetné — Rembrandtot, Rafaelt, Michelangelot, Cezannet a legnagyobb, a művelődéstörténet felülmúlhatatlan festőinek nyilvánítja. S mert a legkevesebb ember éli meg a képeket a színek s optikai értékük irányából, ezért nem a valóságos, a festői hanem a festők történelmi léte a mértéke mindannak, amit festészet alatt értenek, így azután minden jelenkori teljesítménynek is.

A klasszikus mértékek nyüge alól való felszabadulás ugyanis azt jelentené, hogy mindenki kénytelen volna a világot a saját szemével újra felfedezni; mégpedig az ősjelenségektől, az érzéki tapasztalástól kezdve. Tudom, hogy ez tulhajtott követelés, mivel látásunk a külvilág minden már adott formájára vonatkozólag a legkorábbi gyermekkortól kezdve befolyásolt. Ha azonban az érzéki, az optikai egyenértékűen szerepelne az egyén életében az értelmi elemekkel, úgy ma nem kellene csodálkoznunk afelett, hogy az emberiség legnagyobb része (egy mechanizált nevelés következtében) a saját tevékenysége körében tévútra vezetve a konvencionálison túl alig vesz észre valami művészt, nem is szólva arról, hogy nem is élvez.

A legtöbb ember nehezen vallja be, hogy számos folyamatot, legyen az a tudomány, a technika, a művészet, a bölcsélet, a politika és a gazdaság teréről, nem ért. Pedig ennek a belátása minden hamis szegyenkezés nélkül megtörténhet. A specializálódás következtében a napi előhaladás minden téren az egyes részéről már nem uralható. Kiváncos volna tehát legalább valamit összegezően tudni művelődésünk alapjáról. Ehhez azonban egyelőre csak a kristályosodási gócpontok vannak megadva s még ezeket sem veszik észre a kortársak, sőt gyakran erősen harcolnak ellene. Nem csoda! A titkolt, be nem vallott tudatlanság a legéltetőbb talaja minden tudatalatti ellenkezésnek a most jövővel szemben, ami — ahogyan kitérésül érvelnek — a különben is nehezen áttekinthető életet még „komplikáltabbá“ teszi. Szélmalmok ellen harcolnak tehát, a multba menekülnek, azokhoz a művekhez és tanokhoz, melyek a hagyományos értelmezés következtében könnyen érthetőbb és megemészthetőbb táplálékkal szolgálnak s az annyira veszélyeztetett öntudatot erősítik. Egy másik változat az, amelyik az életégész egyik vagy másik szektorához tapad. Így lesznek a szektáriusok, a sport, az aviatika, a film, valamely természetes gyógy mód, a pszichoanalízis vagy valamely politikai irányzat fanatikusa.

Az így szerzett öntudat azonban nem elegendő az életproblémák legyőzésére. Ezek az új tényállomány uralma alatt állanak. S akár tetszik, akár nem, tartozunk megállapítani, hogy teljes átalakulás, kulturánk új kopernikusi fordulata előtt állunk. Hogy milyen irányban és milyen előjellel történik ez a változás, azt mi tudjuk határozottan. Legfeljebb a megvalósítás dátuma felől lehet disputálni. És szerencsénkre nem csupán utópiákról, emberiségálmokról tudunk, mi mindenekelőtt ismerjük társadalmunk analizisét, eddigi kulturánk megfeneklését, egész sereg elviselhetetlen részletét. Ezeknek a részleteknek az összege azonban megtanít bennünket arra, hogy az új javaslatokra — ép' a most jövőkre — a legnagyobb figyelmet kell fordítanunk.

Ezek közé a most jövők közé tartozik az új művészet is. Az új művészet meglepően funkcionáló szeizmográf. Ami még csak siketen és földalattian háborog, azt regisztrálja tisztán. Csak az olvasás módját kell ismerni, hogy — szellemileg felfogva — mint megelőző rendszabályt, mint biztosítékot a lehetséges veszedelmekkel szemben értékelhessük.

Mi azonban az olvasás módja?

Már soraim elején megmondtam, hogy a tanult tudás révén nem lehetséges a művészet megértésére szert tenni. Lehetséges azonban bárkit támogatni s a saját élményeinkhez vezető szükséges utat leírni. *Vissza tehát a megcsinálás elemeihez!*

Minél primitivebben kezdi az ember, minél tradicionélkülbben közelíti meg az érzéki tapasztalatokat, annál biztosabban jelentkezik az eredendő tehetség, annál biztosabban hatol az ember minden alkotás teremtő folyamatának forrása felé.

A látás és az érzés az emberiség ősi tapasztalatai közé tartozik. A még tanulatlan gyermeknél az egész világképet az optikai benyomás és az érzékelt, tapogatott tárgyhoz való viszony határozza meg. A rokon-szenvek és ellenszenvek ebből a két elemből keletkeznek s csak a civilizációba való benövésével tolódik el helyéről a biztos érzelmi ellenőrzés közvetlen benyomása.

A kézi munka hiánya, amely a technizálódás következtében általánossá lett, az anyagérzés a végletekig elsatnyult. Régebben, ahogy mondani szokták „az újja hegyében“ érezte az ember; a dolgozó kézműves, a varró háziasszony, a gyuró gyermek az anyag kitapintásának közvetlen hatása révén ismerték meg az anyag legfinomabb tulajdonságait és különbségeit. Ma minden készen vásárolt darab — egy általános anyagismereten kívül — a személyes tapasztalat minusza. Valamely tárgy minőségi természetét most már az ár — drágasága, olcsósága — határozza meg s így a tapintás érzék eredeti aktivitása mindinkább passzívva változott.

Ha tehát azt akarjuk, hogy a legközelebbi generációval ez a tárgyakhoz való alapvető viszony, a tapintás biztonsága ne csökkenjen, úgy hogy olyan nevelő munkára van szükség, amely ebbe az irányba dolgozik.

A Weimar-dessau Bauhausban ezért olyan munkaprogramot dolgoztunk ki, amelyért valószínűleg még ma is helyt állhatnánk. Az alapvető ismeretekben a kötelező oktatás legfontosabb ágát, az anyagkísérletek képezték. Ezek tapintási gyakorlatokkal kezdődtek s a közbeeső fokozatokon, térfogati, plasztikus gyakorlatokon keresztül az architektúrába torkoltak.

A tapintó érzék rendszeres használata s az ecélből kigondolt előgyakorlatok valóban felszabadító munkát végeztek. A legtöbb tanítvány ezzel a játékos kezdettel tette meg önállósulása felé az első lépéseket. Következett ez a foglalkozás természetéből, miután mértéke minden tradíció, minden tekintélyi mintakép nélkül csupán magának a tanulónak a reagálása volt.

A feladatokba való bevezetés közösen történt. Bekötöttem a tanítvány szemét s kértem, hogy a különböző éléje nyújtott anyagokat, szöveteket, fémeket, kenyérdarabokat, bőrt, papírt, porcellánt, szivacsot, vattát megtapogassa és megnevezze.

Érdekes volt közben a különböző tapintás-kulturák megfigyelése. A japánok pl. kétségtelenül aktívabb viszonyban állanak a tapintási értékekkel, mint az európaiak, akik az anyagokat többnyire cirógatva próbálták felfogni. Szemben európai kollégáival egyik japán tanítványom újjai formálisan táncoltak az anyagon. A cirogató tapintás nem volt számára elegendő.

Ezek a bekötött szemmel végzett tapintási gyakorlatok módfelett tetszettek a növendékeknek s ezért könnyű is volt ezekbe a gyakorlatokba rendszert bevinni. Rendre kiderültek a tapintási értékek, különböző szempontból osztályozást nyertek, fizikai s egyuttal pszichológiai hatásuk szerint, a keménytől a lágyig, a simától az érdesig, a száraztól a nedvesig, a kellemestől a kellemetlenig, a csiklandóstól a fájdalmasig. Ezeknek a

kategóriáknak az alapján a tanítványok tapintási táblázatokat állítottak föl s ezek közt a tapintási táblázatok közt nem akadt egy sem, amely ne tartalmazott volna valami bájosan kicsi, de sajátos ötletet. S korántsem valamely hosszú előkészület eredménye volt ez. Ezek a munkák mind az első órák után jöttek létre. Bizonyíték ez arra, hogy mindenki képes minden kifejezési területen teljesítményre, ha érzésbiztonságát tekintélyi példák már előre nem bénítják meg.

Valószínűleg gyakran hallották a felnőttek e megállapítását: „Na, én azután igazán nem tudok rajzolni“. Ilyesmit egy kisgyerektől, akinek ceruzát vagy festéket adnak a kezébe, soha sem lehet hallani.

Igy történt, hogy a tapintó gyakorlatok szerves folytatása az ábrázoló-optikai gyakorlat volt.

Lerajzolták természetesen a saját tapintási táblájukat s ez egyáltalán nem volt különösebb feladat. Mindenki megbirkózott vele, még ha azelőtt hasonló feladatra nem is merészkedett. A kis anyagrongyokkal való intenzív foglalkozás következtében oly' jól elsajátította a tanítvány a megfigyelést, olyan látóvá lett, hogy az anyag — mégpedig hajsza — pontos — lemásolása magától értetődően történt.

Ez a lépés rendkívül fontos volt.

Kiderült u. i., hogy az oly' felfoghatatlannak tartott első kubista periódus képei és a dadaisták ragasztott, montírozott művei nagyon sok olyan elemet tartalmaznak, amiket a tapintó gyakorlatból kifolyólag tanultak meg ismerni. Természetesen minden vonatkozásban valamely kubista kép taktilikus részleteiből nem magyarázható, ám az ember hirtelen kedvet kap, általában szemügyre venni és hogy' is mondta a japán?: „A tanulás a szeretet kezdete.“

Számunkra a tapintási gyakorlatok valójában kiinduló pontot jelentenek a kubista művek elemzéséhez és ebből kiindulva az u. n. „izmusok“ valamennyi művéhez.

Alapjában véve valamely Kurt Schwitters-féle „merzkép“ nem egyéb, mint a szerkezeti, szöveti (texturális) és csinálásmódbeli (fakturális) hatások intuitív biztos kiértékelése. A különbség csak az, hogy — ami e műben keletkezésekor még teli volt személyi elemekkel és forradalmisággal — közben tudatosan értékelhető gyakorlati eredményekké — az anyag megdolgozásáról való elméletté — pedagógia segédeszközzé lett. Az értéktelen átváltozott értékké; a szemét műselyemmé, a rongy a legjobb papírrá. A „merzkép“ a talált hulladékanyagnál kezdődik és a műalkotáson keresztül objektíve értékesíthető ismeretekhez vezet.

Hogy az anyag elementáris élményeibe, a tapintási értékekbe s főleg a csinálásmódba (fakturába) való beavatottságot érthetővé tegyem, különösen Picasso műveire szeretnék kitérni. Az, ami tegnap még az emberek szemében Picasso műveiben értelmetlennek és bizarrnak tűnt, ma már annak az útnak egyik részeként lepleződik le, mely párhuzamosan a tudományos kutatással, művészi intuícióval és sajátos eszközökkel az anyag, a tér és az idő összefüggéseire vezet.

A „kubizmus“ eredetileg gunynév volt, amivel Picassót és barátait diszkreditálni akarták. A kép, mely ezt a megjelölést kihívta, tényleg kocka formájú ábrázolásokat tartalmazott. Komplikált, megjelenésükben gazdag tárgyakat redukált ő stereometrikus őselemeire. Későbbi fejlődésében azonban Picassónak semmi köze a kubusokhoz. Munkamódját sokkal jobban jellemzi az, ha azt mondjuk: a tárgyi világ szétbontása elemeire.

Valószínű, hogy igen sok más természetű okon kívül társadalmi-gazdasági indíték s egy analitikusan önismeretre törő beállítódás a kubizmus alapja. A kubizmus tudatos kezdeteit *Cezanne* nyilatkozata vezette be: „Minden természetforma gömbre, kupra és cylinderre megy vissza; meg

kell tanulni ezeknek az egyszerű figuráknak a festését s akkor az ember mindent tud."

Picasso eszerint járt el összes kollegáival (*Gleizes, Braque, Delauney, Juan Gris, Metzinger, Léger* stb.) együtt. A világot „stereometrikusan” élte meg. Csakhamar azonban meglepő fordulat állott be, mely a stereometrikus feletti örömnél ellenmondani látszott. Képeket festettek, amelyekben maguk a valóságban már pontos stereometrikus tárgyak eltorzultan jelentkeztek.

Mi történt?

Az ünnepelt rend az ellentétébe csapott át.

De csak látszólag. A kristályszerűen tiszta világ szépsége és helyesége e fordulat révén még érthetőbb kellett, hogy legyen.

Visszatekintve próbáljuk feltételezni, hogy ennek a benyomásnak kb. a következő érzésszerű belátás az alapja:

A környezetünkben stereometrikusan-exakt tárgyak találhatók: üvegek, poharak, zeneszerszámok stb. Mivel azonban ezek mindenütt szanaszét fekszenek, nem veszi észre senki a szépségüket, az exakt e szépségét tehát tudatos torzitással a provokált opposíció útján kell érthetővé tenni.

Picasso azonban nem csupán valamely pedagógiai funkció végrehajtója. Picasso — mindenekelőtt — organikus alkotásfolyamatok alakítója is. Képei formája ugyanúgy függ az anyag felhasználásától, mint a szerszámoktól.

Ez az, ami *objektív* csinálásmódnak (fakturának) nevezhető: az anyag és a szerszám újból felfedezett értéke, mely a későbbi kubizmusban — minden ábrázoló szándéktól mentesen, — önmagában és önmagáért is szerepel.

A csinálásmód (faktura) kérdése a festészetben régi eredetű. A renaissance lehetőleg elnyomta az anyag- és a szerszám-értékeket az illuzionisztikusan tökéletes ábrázolás javára. A lényeges, amit a kép által élővé akartak tenni, nem a szín és a körvonal, a sík és a vonal, s ezek bizonyos iránybeli és helyzeti értéke volt, hanem csak a színnel körülírt elbeszélés, a tárgyas perspektíva révén felfogható világ illuzionisztikus másolata. Csak az impresszionisták fedezték fel ismét a festészet lényeges építő eszközeként a színt és a színesen csillogó fényt.

Az impresszionisták technikai főproblémája: hogy ragyoghat a festett szín, mint a fény maga, elementáris intenzitással.

Ez történhet a homogén tiszta színértékek (sárga, piros, kék) egymásmellé állításával (kontrasztokkal) vagy *egy* színnek és nianszainak keverésével, mint pl. a vörös különböző rózsaszínnel — fehérrel kevert pirossal — s különböző barna színnel — feketével kevert pirossal, — mászóval ugyanannak a színnek harmónikus fokozataival.

Az impresszionisták mind a két módot alkalmazták, a legtöbbször azonban a másodikat. Azt állították, hogy az atmoszféra sötétítőn, vagy derítően hat a színekre, úgy, hogy a fényt a képeken váltakozó intenzitású vibrálással kell ábrázolni. Ezért egyáltalán nem festettek homogén síkokat, hanem minden síkot a legkisebb részletekbe tagoltak, különböző szín és világításbeli értékre oldva. Csakhamar jöttek a festék reliefszerű felrakásának a kísérletei, mely a ráeső fényben a színtónusok spontán keverését eredményezte. A vastag ecsetvonások u. i. plasztikus kis pálcaként hatottak világosabb és sötétebb árnyalással. Ugy hogy ugyanaz a szín világosabban (fehérrel keverten) és sötétebbnek (feketével kevertnek) hatott. Az eredmény a színek intenziválása, fokozott elevenisége lett.

Mivel azonban ez soha sem maga a fény, hanem csak transzponálás lehetett, ezért egyes festők fáradozásai nagyon személy szerint sikerültek. Az efajta csinálásmód (faktura) az a „szükséges rossz” volt, amit le

kellett nyelni, ha a fényt a vászonra akarták varázsolni. Az ecset és a folyékony szín, a lapátkával felkent nyúlós festéktömeg csupán segédeszközök voltak „az atmoszferikus” hatások visszaadásában s a probléma maga még megoldásra várt. A csinálásmód felfedezései így szinte véletlenül a legjobb színhatás (fény) ábrázolás szándékából keletkeztek. A legnagyobb mértékben személyi, hogy úgy mondjuk, patentírozott eredmények voltak anélkül, hogy objektív értéküket az optikai felépítés számára fölismerték volna. Maguk a *futuristák* az új tartalmat — mozgásszándékok, az események szimultaneitása — a régi, részben pointilista technikába öltöztették.

Ugyanebben az időben Picasso az objektív csinálásmód teljes átértékelésével jelentkezett. Megtanulta munkája folytán, hogy mit jelent az anyag kívánságának engedni, ahelyett, hogy erőszakot kövessen el az anyagon. Megjegyezte, hogy milyen különbözőképpen kell kezelni a tust az ecsettel, vagy a tust a tollal, valamint az akvarellt, a temperát, az olajt a különböző eszközökkel, nem is beszélve a szűzszerűségről.

Ennek ellenére Picasso még sokáig nem tévesztette szem elől a szűzszerűségeket. Az egyszerűsítés, a sztereometrizálás még mindig nem fejtette föl előtte eléggé a tárgyat. Arról volt szó számára, hogy sokszerű élményeiből a lényegeset ábrázolja. Megkezdte tehát az objektum lehámozását, boncolását, hogy sajátosságában, építő elemeiben ismerje meg tökéletesen.

Gitár, pipa, üveg, pohár fekszik az asztalon. Picasso megfigyeli valamennyit külön-külön, egyelőre összefüggéseik nélkül. Picasso nem rendelkezik művészi formulával élményei megragadására. Szétvágja a tárgyakat, belenéz belsejükbe és feldarabolva rakja őket egymás mellé. Az asztal lábát kihuzza és a magasba akasztja, hogy minden együttvéve — egyik rész sem fontosabb mint a másik — egymás mellett feküdjék és lényegét leplezetlenül feltárja.

A szoba fala, ahol az asztal áll, tapétázott. A képre megfelelő tápéta darabot ragaszt. Kézzelfoghatóbb forrása az ábrázolásnak és emlékezésnek nincs.

Az asztalon ujság. Főlöszleges fáradozás volna ugyanolyan exakt betűket festeni, mint a nyomtatottak. Az ujságból egy darabot a képre ragaszt.

Árnyéket viszont nem lehet ragasztani! De mert abban az időben még meg voltak nála a naturalista törekvések maradványai s ugyancsak élt még az impresszionista elv, amely semmiféle egytónusú sima felületábrázolást nem enged, így hát Picasso a felragasztott ujságdarab szélét színnel kente be.

A tárgy élmények precíz visszaadására irányuló iparkodásából nőttek ki a téranalizisek. A felbontott elemeket egymás mögé rétegezi egész a végtelen mélységekig. Máskor viszont egymásba szövi, áthatoltatja egyiket a másikkal, mindig az optikai rendtörekvések sokszerűségében.

A következő lépés: *árnyék is keletkezik ragasztás révén*. A tárgyat minden határozmányával meg kell ragadni: így keletkezik a relief. Gitárok és más felszegezett deszkadarabkákból álló képszerű tárgyak. Ezek automatikusan szállították a világot és sötétet, a fényt és az árnyéket — ahogyan azt a képsíkon az impresszionisták annak idején követelték. A festői hatás itt organikusan keletkezett a színanyagok mechanikus keverése nélkül.

Itt a válaszút. Még egy lépés tovább és a kép és ezzel együtt a fáradozások, amelyek a tárgy lényegét festői uton magyarázzák, hiábavalók. A legközelebbi következetes cselekedet: magát a tárgyat egészében vagy szétadarabolva természetes nagyságában a deszkára montírozni, vagyis:

Mindent már előre az asztalon hagyni.

Picasso ráeszmél a „festői” kifejezéslehetőségekre és *visszatér a síkhoz*.

Most azután formálisan abban tobzódik, hogy az olajfestékkel létrehozza a lehetségest s jöllehet továbbra is tárgyakat, csendéleteket és portrékat fest a tematikus mindinkább mellékes lesz a számára.

A csinálásmód felfedezései Picassonál szaporodnak. Ecsetel, lapátkával ken, fésűvel dolgozik, a festőanyagot karcolja, keveri homokkal, cementtel, grafittal, mindezt azért, hogy a külső és belső fényjelenségek csillogóan színes élményeit — s már nem a tárgyakat — megörökítse.

A kubizmus e stádiumában sokszor megtévesztők a *képcimek*, melyek a szemlélőt arra készítetik, hogy a munka értelmét a tárgyi kiinduló pontban keresse, ami pedig az alakítófolyamat alatt többnyire elvész. A kép tárgya u. i. engedelmeskedik a képrend törvényeinek, amelyek a szín, a világos-sötét, a helyzet, az irányok viszonyából s a vonalak, síkok és faktura proporcióiból kristályosodnak ki.

Most kezd a *képtér*, maga a sík az elemzés tárgya lenni. A sík tagoldódik. A síkot merev testnek veszi s titka megközelítését áthatolásokkal és kivágásokkal, fölborítással és lenyúzással kíséri meg. Később még a relief-szerű faktura értékeket is feladja, amelyek az árnyékok és teljes fények segítségével a szint spontán tették intenzívvé. Átengedi a teret egy illuzionista fakturának, a felület dekoratív mintázásának, amely a különböző világos és sötét foltok és lineamentumok legfinomabb elosztásából áll. A relief-szerű faktura így síkba vivődik át.

A Picasso-féle eljárás gyakorlati következményei korántsem értékelhetők le. Ma látjuk, hogy Picasso révén az anyag és a faktura egy meg-elevenedési folyamaton ment keresztül, amelyeknek mindennapi életünkbe való áttételei, ha sokszorosan félre is értették, forradalmi hatású.

A különböző műhelyanyagok — s ezzel együtt a szerszámok — s a bennük lévő képességek fejlődéstörténete természetesen teljesen hasonló mód ábrázolható a későbbi festők esetében, akik Picasso művét folytatták.

A „szín” mint kifejezés eszköz problémáját — tisztán — az absztrakt festők mint pl. *Kandinsky* vezette be. Kandinsky számára a festészet elsősorban nem az anyag, hanem a pszichofizikai hatás problémája. Ez a festészet igazolása annak, hogy a szín az anyagi megfoghatóság mellett sajátos és hatásos léttel bír, részben mérhető fizikai és pszichikai energiákkal. (Meleg, hideg, közel és távolhatás, a szín könnyűsége és súlya, fényérték stb.)

A neoplaszticizmus, a szuprematizmus és a konstruktivizmus ezeket még világosabban ismerték fel és hirdették. Ezek feladták az ábrázolást illető tradíciót — a természet tükrözését. Figyelmük arra irányult, hogy a megtalált *optikai kifejező eszközt tisztán alkalmazzák*, jellegük elmosódása nélkül, amely elmaradhatatlan, ha azokat a természet vagy szimbolumok asszociációi borítják. Ezáltal eldőlt az optikai alakítás megújítása. Az optikai minden színessége és minden vonatkozása kiemelhető most már a belső képzetvilágból. Hatásának egyedüli titka az embernek a színre való fiziológikus reakciója.

A feletőbb felfokozott szubjektív autonomia mellett itt egyidejűleg egy jó mérték keletkezett az individuális és a kollektív, a magán és a társadalmi viszonyában.

A személyi kifejezés tartozik a biológiailag meghatározott élmény objektív alapján épülni, ha nem akar valami izolációban elveszni. A festő kiindulási pontja a szín, a fény, az optikai hatások. Amíg ezekkel bánni nem tud, nem szögezheti le festőileg a mondanivalóját. A közösségnevelés valódi alapja jött itt létre.

A mai törekvések arra céloznak, hogy magát a színanyagot, a *festé-*

ket fénnnyel helyettesítsük, vagy legalább is amennyire csak lehetséges szublimáljuk. Az optikai alakítás elemi anyagát, a direkt fényt próbáljuk most fölhasználni.

Intuitive ez volt a célkitűzése a konstruktivizmusnak, ha gyakorlata legfőljebb egy technikai küszöbig, a szórástechnikáig és a fotogrammig is jutott.

Fényezett síkokra, fémlapokra, műanyagokra stb., szóróapparátusok segítségével irizáló, folyékony színrétegeket lehet spriccelni, amelyek a reflektáló, tükröző alapfelületen mint egy üres végtelen téren lebegnek. Mivel a környezet a fénylő képsíkon tükröződik (az impresszionisták óta keresett) felületszerűség felodódik, térivé változik. A tükröződő alap az atmoszféra egy részévé válik, amidőn a rajta kívül levő fényjelenségeket felszívja; éles ellentétben a régi képpel, amelynél a perspektivikus ábrázolás révén az volt az érzés, hogy a kép csak egy illuzionisztikus ablaknyílást jelképez.

Ez a stádium bizonyos értelemben az impresszionizmus lezárása: a sík legyőzése nem a plasztika, hanem a tér irányában.

Ebből adódik Malevics utolsó képének értelmezése: a lepelfehér sík. Alig téves az a megállapítás, hogy ebben az esetben az ideális projekciós vászon jött létre a fény és az árnyékhatások számára, amik — a környezetből — rávetíthetők. Az a valami, amit a kis manuális kép nagy testvére — a fimlepedő megvalósít.

Ha a projekció valamely fényérzékeny síkra vetődik, létrejön a fotográfia, illetve a fotogramm.

Ugy látszik, hogy fejlődéstechnikailag a manuális képet a projekció tiszta fényalakító lehetőségei szárnyalják túl.

A fotográfia feltalálása óta a festészet „a festékanyagtól a fényig” fejlődött, s ugyanúgy mint az ecsettel és a színnel az utolsó időben már egyenesen a fénnnyel „festettek”, tehát a kétdimenziós színes felületek fényarchitektúrába változhattak át. Én álmodoztam már fényapparátusokról, amelyek révén kézzel, vagy automatikusan működő mechanizmusok segítségével a levegőbe, nagy terekre és különös alkatu ernyőkre, ködre, gázra és fellegekre fényviziókat lehet vetíteni. Sőt számos tervezetet készítettem, csak az hiányzott, aki megbízást ad valami fényfreskóra, egy tagolt, egyenes és boltíves falakból álló műanyagokból (galalit, trolit, chrom, nikkel) megszervezett fényarchitektúrára, amit az elektromos kapcsoló egy elfordításával sugárzó fénybe, fluktuáló fényszímfóniába lehet meríteni, miközben a síkok lassan eltolódnak és végtelen számú, de előre kiszámított egységben olvadnak föl. Szerettem volna magamnak egy csupasz termet, tizenkét vetítő apparátussal, hogy a fehér üresség a színes fénynyalábok kereszteződése alatt aktívva legyen.

Láttak már Önök egy nagy, vadul rángatózó fényoszóró parádét, egyre messzebb és messzebb vadászó karokkal? Valami hasonlóra gondoltam. De nem a signal abc szétvagdalt ritmusára, hanem valami fénykompozíció alapján, amelynek meg van a maga exakt partitúrája.

Ez csak az egyik terv volt. Csak az egyik lehetőség. A fénynek és a mozgásnak azonban ezer ilyen álma van, amelyekben a fizika és a fizika összehasonlíthatatlan apparátusai pl. a fény polarizációja és interferenciája, valamint a spektroszkópia lényeges szerepet játszhat. Ma még ezek szemünk tanulatlansága következtében, sajnos, csak mérnöki problémák. A hiányzó prakszis ellenére ezen a ponton egy fényarchitektúra rendszerét állíthatjuk fel. A feladatot két részre osztjuk:

1. Fényjátékok a szabad térben.

1. Fényreklámok. A fényreklám ma többnyire még lineáris hatásokkal a síkban dolgozik. Itt az ideje, hogy a harmadik dimenzióba, a mélybe hatoljon s anyagokkal, tükrözésekkel kombinálja reális, térbeli tagozó-

dások teremtése céljából;

2. ehhez jön a fényszóró ágyú (Amerikában már csinálnak ilyesmit) és

3. a felhőkre, gáztömegekre való vetítés, amelyeken pl. át lehet hatolni;

4. mint a városfényjáték jövődöbeli formája, ami léghajóról, repülőgépről a fényhálózat óriási kiterjedésében, a fénysíkok eltolásában és változásában élhető meg, s ami a közösségi ünnepek egy újabb felfokozott formájához vezethet.

II. Fényjátékok zárt térben:

1. A film új vetítési lehetőségeivel, színes, plasztikus és szimultán hatásokkal: nagyszámú apparátussal egyetlenegy pontra, vagy pedig a tér valamennyi falára vetítve;

2. a reflektorikus fényjáték, amely színes projektorokkal sablonjátékokat és hasonlókat hoz létre mint pl. a magyar *László* színorgonája, vagy egyéni teljesítményként, vagy pedig valamely rádióközpont által küldött távolbalató eljárással;

3. ide tartozik a *színzongora*, egy kisebb vagy nagyobb instrumentum, amely billentyűkkel ellátva a villanylámpák sorát különböző tárgyak megvilágítására használja, hogy az így előálló árnyékokkal és reflexekkel fényjátékot komponáljon.

4. a fényfreskó, amely nagy architektonikus egységeket, épületeket, épületrészeket, falakat valamely előre megállapított fényterv szerint műfénnel alakít ki.

Nagyon valószínű, hogy a jövőben a lakások bizonyos helyét, a rádióhoz hasonlóan e fényfreskók felfogására használják.

Joggal kérdezheti az olvasó, hogy miért festünk mi még és *ismét képeket* és rendezünk kéпкиállításokat, ha a mai „festő” számára az igazi feladatokat már felismertük.

A kérdés személyes helyzetemen kívül megérdemli a vizsgálatot, miután ez a jövő festőgenerációt is érinti.

Gyakran tettünk közzé programokat és árasztottuk el a világot manifesztumokkal. Az ifjúság kötelessége megtudni, hogy a követelések miért szenvedtek hajótörést s az ígéretek miért maradtak beváratlanok. Az ifjúságnak egyidejűleg kötelessége is az eszmék továbbépítése, a követelések továbbvívése.

A legbevilágítóbb volna ezt mondani: a tőkétől, az ipartól és a műhelytől való anyagi függés egy fényarchitektúra számára, amely egyelőre semmiféle gyakorlati haszonnal sem kecsegtet s csak térbeli-színes emóciókat eredményez, elviselhetetlen akadály. Míg a festő műtermében pár szintubus és ecset birtokában szuverén alkotó lehet, addig a fényjáték tervező könnyen rabszolgája lehet úgy a technikának mint az anyagnak és labdája az ad hoc mecénásoknak. A technikai elem általában aggályosan nagy szerepet játszhat; főleg egy gyáva legenda révén, amelyik u. i. azt mondja, hogy az intellektuális ismeret árt a művésznek, hogy a művésznek alkotásában csak érzelemre és intuícóra van szüksége, mint ha semmit sem tudnánk Lionardóról, a dóm-építő Giottóról, Rafaelról és Michelangelóról, akik teremtő erejét valójában az átfogó tudás, a technikai műveltség fokozta! Ha viszont ezeket a nehézségeket leküzdjük, (és a feladat intenzitása mellett s a feladattól való megszálottság révén ez csakhamar megtörténhet) megmarad bénító nehézségül a bemutatás, a demonstrálás. Alig van hely, ahol az ilyesmi az általánosság számára megközelíthetővé tehető. A megvalósított álom így a sutba kerül és ott marad mindaddig, amíg izoláltsága unalmában elporlad.

Elképzelhetetlenül nehéz egy fényarchitektúra eszméjének realizálásáért küzdeni, ha az eredményért semmiféle publikum nem küzdhet együtt.

Ennek a pontnak különös figyelmet kell szentelni: a közönséget ma

egy széles és gyorsan működő hírszolgálat minden lehetséges közleménnyel, köztük művészeti értesítésekkel is bombázza. Ennek a hírszolgálatnak erényei: a mindent átfogó érdek és gyorsaság; hibái: a rekordsóvárság és a kiabáló felületesség. A fejlődő, folyamatban lévő iránti érdek helyett közönségét szenzációkkal tömi. Annyira megy ez, hogy amennyiben nincsenek szenzációk, kitalálják, sőt tudatosan inscenálják azokat. A közönség mechanizált nevelése következtében, minden saját szemlélet nélkül így a napilapok, magazinok és revűk szélesre taposott útjára kerül. A szenvedélyes részvét, a teremttörőkhöz való bucsújárás vágya az újságolvasó számára „érdekké” változik át s ez a mesterségesen létrehozott érdeklődés elvezet a tulajdonképeni élményforrásoktól, mert olyan látszat aktivitást teremt, mely a szellemi foglalkozás megnyugtató érzését káprázza. A következmény a teremttörőkkel és művekkel való mindenféle kapcsolat elhanyagolása, mivel ezeket az olcsó értelmezés látszólag fölöslegessé teszi.

A mi esetünkben (a fényarchitektúra) az eredeti *optikai-élmény* vágyat a fehér-fekete variánsok: a film és egy foto-vizözön téríti el. A mai divat nemzetközisége is, amit formában, színben és anyagban az absztrakt festészet befolyásol, hozzájárul az eltérítéshez. Az ősforrást mindinkább egy iparművészeti csillámporözön árasztja el.

A gyógyulás útjában nagyon sok az akadály. Mindenekelőtt a tökéletes szétesés az ember és technikai alkotásai között, a ragaszkodás a régi gazdasági formákhoz a megváltozott termelési viszonyok ellenére, az antibiológikus szellemiség elterjedése, amely úgy a munka vállaló, mint a munkaadó életét szakadatlan hajszává bélyegzi. Az ember fokozza a termelési kapacitást és a rekordszám csodálatában mindinkább elveszti azt a képességet, hogy elementáris biológiai szükségleteit felismerje, jól-lehet azokat új technikája okos segítségével jobban kitudná elégíteni mint valaha.

Térjünk vissza ismét speciális kérdésünkhöz: városi élet, könyvnyomtatás, fényképészet, film, a civilizáció gyors és ellenőrizetlen terjedése szinkulturánkat olyan szürke állapotba hozták, amitől legtöbb kortársunk számára csak a legnagyobb erőfeszítéssel lehet elszakadni. Ismét vissza kell térnünk a színek kulturájához, amivel alapjában véve egyszer már rendelkezünk. Ki kell építenünk a színes, anyagmeghatározta optikai munkát ellentétben a nehezen ellenőrizhető érzésszerű túláradásával szemben. Az optikai alakítás tekintetében ez ma a minimális probléma.

Anélkül, hogy minden értelmezési lehetőséget kimerítettünk volna, ez is egyik lényeges értelme a még ma manuális képeknek. Ezt más szavakkal így mondhatnánk:

Az elementáris élményforrások messzemenő feltárásától, vagy valamennyi apparátus szintézisétől függ a szükséges biztosság, amire az embernek a mai hivatásélet speciálódása ellenében szüksége van. Azt jelenti ez, hogy valamely korszak embere — a társadalmi problémák megoldásán túl — akkor a legtökéletesebb, ha az őt felépítő funkcióapparátusok biológiai teljesítő képességük határáig kihasználást nyernek. Ezt azonban a legmagasabb síkon csak a művészet éri el s épp ez egyik legfontosabb feladata, mivel ennek a funkcionálásnak a tökéletességétől függ a biológiai hatáskomplexum.

Kétségtelenül: a művészet sohasem gyógyíthat meg mindent, a művészet azonban rendelkezik azzal a képességgel, hogy felébressze és hasznossá tegye mindazokat az erőket, melyek a harmónikus, belsőleg szélesterű embert hozzák létre. Ezért érdekel ma bennünket kevésbé a művészet milyensége, mint inkább azoknak az elemeknek az intenziválása, amelyekből a művészet formálódik és amik elemi létformáinkat törvényerővel meghatározzák.

KULTURKRÓNIKA

EINSTEIN PACIFIZMUSA

(Einstein világképe II.)

Egy ember (helyesebben valamely osztály emberének) legáltalánosabb, filozófiai alapelveit — beleértve ez elvek minden ingadozását — nagyjából maradandóknak lehet tekintenünk. Az illetőnek ilyen és ilyen a beállítottsága — mondjuk. Ettől. az egyént társadalmi cselekvésre készítő elvek abban is eltérnek egyes osztályok mint pl. a kispolgári osztály s az ebből kinövő intellektuel (szellemiségi) elemek esetében, hogy kisebb-nagyobb változatokon és átalakulásokon mehetnek keresztül s így történetük van s e történetnek különböző fázisai. Így pl. a polgári pacifizmusnak is megvannak az osztály különböző rétegei által egyidőben képviselt árnyalatai, amelyet az egyesek különböző időkben futhatnak be. A pacifizmusnak is megvan a maga bal és jobb szárnya, centruma; van radikális pacifizmus és van „érzelmi“ pacifizmus, van Európai Egyesült Államok-pacifizmus Brianddal és más elnökökkel, sőt van Népszövetségi-, leszerelési-konferencia-pacifizmus is. De vannak még szélsőbb szárnyak is: a szélső bal háború elleni mozgalma, mely már nem pacifizmus (hisz' a háború végokát akarja megszüntetni) és a szélső jobb állásfoglalása, mely már szintén nem pacifizmus, mert „a béke fenntartása mellett“, nemzeti vonatkozásban a nemzeti életet konstituáló működésnek tekinti a háborúskodást, „egyéni“ vonatkozásban pedig az egyén eredendő ösztönének a rombolási ösztönt. (*Freud.*)

Nyilvánvaló, hogy e különböző „pacifizmusok“ a különböző osztályrétegek ideológiáit tükrözik s a gazdasági jövő elképzelése mellett, főleg az osztályról, államról, nemzetről való felfogásuk jelentkezik bennük.

Einstein is — bár mindig összeszorított fogakkal ment neki ezeknek a problémáknak — a pacifizmus különböző fázisain ment át, mondhatnók maga is együtt futott azon a pályán, mely a polgári pacifizmus számára a világháború-végi harsogó, békét fogadó megindulástól a már háborút emlegető máig el volt rendelve. S bár tárgyi szempontból bennünket kevésbé érintene ez a kérdés-halmaz, mégis meg-meg kell állnunk mellette, mint a zseniális ember tragikus eltévelyedésénél.

Ott látjuk Einsteint, az egyetemi hallgatók radikális társadalmi változásokat követelő leszerelési gyűlésének szónokaként, (67. o.) közvetlen a békekötés utáni időkben, majd mint a zsidó akadémiai ifjúság szócsövét (milyen hosszú utat kellett közben megtenni!) amint faji idegenséget és „udvarias tartózkodást“ prédikál a más fajúakkal szemben! (155. o.) S következnek még keservesebb perspektívák is!

Nyilvánvaló, hogy a különböző pacifizmusnak megfelelően Einstein társadalmi ideológiája sem lehet egységes. Valóban az a kettősség, amit eddig tapasztaltunk, itt megnagyítva jelentkezik, a két oldal között húzódó szakadékkal. Ami a társadalmi fejlődés mozgatóit illeti, azokat az egyik Einstein így látja: „A társadalmi osztálykülönbséget igazolatlan-nak és végső fokon erőszakon alapulónak érzem“. (12. o.) Az említett leszerelési gyűlésen a szabadverseny, a féktelen magántulajdon ellen szólal fel, tervgazdaságot követel, úgy a termelésben, mint az elosztásban. (66. o.) Megállapítja, hogy a háború a mindenkori, elenyésző számú

uralkodó társadalmi réteg műve.¹ Megbélyegzi a „szörnyűségesen fölfokozott nacionalizmust“, mint az „internacionális“ rend legnagyobb akadályát, mint „bálványt, mely az utóbbi másfél században mindenütt félelmetes és pusztító hatalomra jutott“. (86. o.) Ezekben és hasonló kijelentésekben az internacionális Einstein nyilatkozik meg (persze a polgári internacionális ember, — H. G. Wells-i naivitásban — akinek az állam az emberi individuumok szabad fejlődését biztosító intézmény, (84. o.) akinek vallásos társasága a tudósok, *Demokritos, Szent Ágoston, Spinoza*, az eretnekek, sőt Krisztus — mert „ha a próféták zsidóságát és a kereszténységet, mint ahogy Krisztus tanította, minden későbbi, különösen papi hozzáadástól megtisztítjuk, akkor egy olyan tanítás marad vissza, mely képes lenne az emberiség minden szociális betegségét meggyógyítani“, — s aki élvezettel idézi *Emil Fischer*-nek, a világháború nacionális elvakultsága tetőpontján, a porosz akadémia ülésén tett kijelentését: „Minden hiába, uraim a tudomány internacionális és az is marad“ (75. o.); mindez az internacionalista, sőt a jó értelemben vett (mert az is van!) asszimiláns meggyőződése s nem a cionistáé, de semmiesetre sem — a cionizmusból logikusan következő — judaistáé, a zsidó náció képviselőjéé.

Itt van azonban a *másik* Einstein, némely vonásban az előbbivel egyidőben, másokban viszont másfél évtizeddel később. A nemzeti szocialista térhódítás végzetes klíma változása elvégezte, hogy kis hajlamcsirákból, az egyén látszólag jelentéktelen különösségeiből, rajtaragadt maradiságaiból az az exota terebélyesedjék ki, aki a mai „üldözött“ Einsteinben előttünk áll. Kétségtelen, — vallomásaival ő maga is megerősíti — az individualista mindig meg volt benne, néha egészen az emberektől való idegenkedéssé fajulón. (13. o.) „Igazi egyfogatú vagyok“ — mondja. A különállásból és meg nem értettségéből eredő elégedetlenséget a családdal szemben és azt az u. n. skeptikus bölcseséget, melyet kollegáinak gyöngéivel szemben sok csalódáson keresztül kitermelt magából, ebből az általa egyedül közvetlenül ismert életműdiumból általánosítva átvitte az egész társadalmi alanyra, a tömegre. „Mindent a társadalomtól kapunk, s amivel elsősorban többek vagyunk, mint az állatok, azt az emberi társadalomban való élésünknek köszönhetjük“, (21. o.), de — csak az egyén az értékes, csak az egyes „személyiségek“ teremtik az anyagi, szellemi, erkölcsi értékeket“, (21. o.) míg a nyáj, mint olyan — tompa marad gondolkozásban, tompa marad érzésben. (15. o.) Politikai ideálja a demokrácia. (14. o.) Ez a rész számunkra kemény dió. Szervezési célokból szükséges „hogy *egy* gondolkozzék, rendelkezék... De a vezetetteket ne kényszerítsék, hanem ők választhassák meg a vezetőt. (14. o.) Tehát a „tompá gondolkozású nyáj“ válassza ki a vezetőjét! Olaszországban és Oroszországban szerinte egyaránt tirannikus rendszer van, Európa uralkodó demokráciái pedig hitelüket veszítették. Mi marad más hátra az „ideál“ számára: Az Amerikai Egyesült Államok rendszere. Végre valahol élni kell tudni az embernek: persze ott, ahol az ember sorsa emberséges. Az Egyesült Államok választási és kormányzási módszerükkel szerinte a „helyeset találták meg“. (15. o.) Ott különben „a vagyonosok felelősség érzése sokkal fejlettebb, mint Európában“. (58. o.) A tömeg különben nemcsak tompa, hanem romboló ösztönök is lappanganak benne,² a szellemi elitnek pedig kívül kell állania pártok és osztályok befolyásán. (101. és 71. o.)

Ezek lennének politikai felfogásában az állandó vonások. Ezek azonban korántsem állandó, hanem a nemzeti szocializmus pörölycsapásai alatt „szerzett“ vonások, ahogy a német uralkodó osztállyal való csatározás idején faképnél hagyja, megtagadja — mert egy szava sincs hozzá

és érte — sőt szervezeteivel egyetemben denunciálja azt a német munkásságot, melynek fejére szántak igazában ezek a pörölycsapások és amely önmagát-felszabadító küzdelmeinek (mely még a Porosz Tudományos Akadémiába is némi friss levegőt viharzott be), köszönhette egy Einstein is „egyéni függetlenségét” és fejlődési lehetőségét (amit tudomásul kellett vennie) s amit nyugtázott munkás-intézményekhez való közeledésével és szolidaritása felőli aláírásokkal, amit bizonyítanak még a helyes társadalmi szemlélet némely törmelékei e könyvben és másutt. Ezzel azonban vége is az internacionalizmusnak; Demokritos, Szent Ágoston, Planck és mások helyét a zsidó intellektuel és nem intellektuel középosztály foglalja el, ügyvédek, orvosok stb. (németországi csoportjuk bizonyára súlyos megpróbáltatásokon ment át), a nyugati tőke képviselői és egyéb „vezérek”; keleti chalucok: „egy *elit*, mely erős, tudatos és önzetlen emberekből áll.” Persze ezek a telepések már nem a „nyáj”, „nem műveletlen munkások, akik kezük munkáját a legtöbbet ígérőnek (így!) eladják, hanem művelt, élénkeszű, szabad emberek...” (152. o.) Nyilvánvalóan Einstein felfogása az elitről időközben hatalmas változáson esett át: azelőtt a legjobb is éppencsak hogy jó volt neki ahhoz, hogy idesorozza, (166. o.) most az egy fajhoz való tartozás megadja a minősítést ehhez a körhöz. Persze azelőtt a „gazdanépek” voltak a magasabban organizáltak (146. o.), most a zsidó „nép” tűnik ki „régii kulturális hagyományok fölényével” (162. o.) De nemcsak ebben kapjuk a hitleri elvek másodlevonatát. „Ugy látszik, hogy a fajilag különböző nemzetiségek olyan ösztönökkel rendelkeznek, melyek ellene vannak a keveredésnek...” (146. o.) A zsidók vér és hagyomány közösséget alkotnak (156. o.) Irigylí a gettóba zárt zsidót minden testi-szellemi elnyomordása mellett is — „szociális értelemben vett lelki egyensúlyáért.” (145. o.) Örül a zsidók ébredő nemzeti érzületének (144. o.) Már nem az egyes kulturérték termelése lelkesíti, hanem a zsidó nép „kollektív teljesítményét” várja. (Palesztina felépítésében.) (142. o.) És mikor professzionális oldalról arcába kiáltják: hisz ez nacionalizmus! — akkor azzal áll elő, amivel minden nacionalizmus, hogy az övé nem támadásra csak védekezésre, „méltóságra és gyógyulásra” való. Amíg *mások* ellenségesek, erőszakosak, addig erre a nacionalizmusra szükség van (156. o.)

A gyökerében megváltozott társadalmi ideológiának megfelelő Einstein háború elleni küzdelem is, s — ahogy ő nevezi — „aktiv pacifizmusa” a lehetőségek egész skáláját futotta le. Politikai pályafutásának legelején említett rendkívül temperamentumos felszólalása áll a (nem zsidó) egyetemi hallgatók leszerelési gyűlésén. Itt olyan követelések hangzottak el szájából, amiket semmiféle fórum előtt átértelmezni nem lehet. Itt a szenvedélyes baloldali meggyőződés beszél, amit a meginduló forradalmi periódus hozott mozgásba. Ez az első lendület sokáig éreztette hatását. Einstein sok energiát vetett ebbe a küzdelembe: magánlevelezésben, sajtóban, gyűléseken fejtette ki azt a pacifista programot, mely — szerinte — egyedül ellensúlyozhatja a fegyverkezést és „a kormányok harci szellemét”. A kiindulás eszközei a Tolsztoj által ajánlottakhoz hasonló, az alázatos vallásosság keleti cirádái nélkül, (Einstein a hadiszolgálat megtagadás erőszakos útjának nevezi) kombinálva az organizációk modern eszközeivel. (Az organizációk a „bátrakat” „anyagiakkal és erkölcsileg támogatnák.” (66. o.) Az organizációk összetoborzása azonban olyanok között folyt, akik közül sokan, bár magukat jó pacifistáknak vélik, „hazafias okokból” (66. o.) kifolyólag az ilyen radikális pacifizmusban nem akarnak résztvenni. Ezt a csoportot jellemzi egy magánlevélben: „Ha megpróbálkozom olyan célokat szolgálni, melyek nekik kényelmetlenek, úgy rögtön gyalázkodásba és rágalmazásba

csapnak át, hogy érdekeiket megvédjék.“ (100. o.) Valószínűleg ezekkel szemben táplált érzései következtében találjuk Einstein nevét munkás-intézmények háború-ellenes határozatainak s tiltakozásain Oroszország megtámadása ellen. A valóságot kutató tudósnak és a háború gyűlöletét komolyan vevő „becsületes embernek“ kétségtelenül voltak érintkezési felületei azzal az osztállyal, melynek valóban életérdeke és célja az imperialista háború megszüntetése, ha annak egyedül célravezető módszerét, a belső alapvető társadalmi és politikai fordulatot, osztályfeletti beállítottsága miatt nem is tehetné magáévá. Nyitva állott azonban számára a Népszövetséggel való együttműködés, melynek egyik (a Szellemi Együttműködés) bizottságában helyet is foglalt, továbbá a leszerelési konferenciák határozatainak publicisztikai bírálata stb. A Szellemi Együttműködés Bizottságának megalakulásához reményeket fűz, de hamarosan ki is lép belőle, miután „a bizottság ebben a vonatkozásban (t. i., hogy csak úgy tesz, mintha csinálna valamit, Sz. Gy.) még rosszabbnak látszik, mint a Népszövetség egésze.“ (80. o.) A leszerelési konferenciák! Csupa-csupa csalódás és mégis erőfeszítéseket tesz érdekükben — mert mit tehet mást. „Ne vessen, sirjon, vagy reméljen az ember hájuk gondol?“ Ugyanabban az időben, 1932-ben, még mindig támad „a romboló nacionalizmus“ ellen, mely a háborút idézi elő. Talán már ebből az időből datálódhatnak egyes cionista ízű beszédei és írásai. Viszont köfrántsem értendő mehanikusan hanyatló pacifizmusa különböző formáinak időrendisége. Valaki kezével még görcsösen ragaszkodhat valamely platformhoz, mikor lábával már egy másik programhoz csuszott le és azon áll. Így Einsteinnál is a pacifizmus új fázisa a régi benő s mintegy az utópikus jövőt jelenti azzal szemben, ezért azonban az előbbi makacsul továbbra is megmarad. A másik program az internacionalizmus után: a cionizmus. Ide jut a „független és becsületes ember, aki nincs megterhelve nemzeti előítéletekkel...“ igaz, hogy a teljes idézet így egészül ki: „és osztály előítéletekkel.“ (101. o.) De a cionizmus mélyén nem ugyanaz a rendszer működik-e, nem ugyanaz mozgatja-e, — a fináncstőke — mely a háborút készíti elő? Talán lehetnek ilyen sejtései vagy lehetnének, mert hátra van még egy pacifista program, — és az időrend itt, mondottuk nem döntő — amit a kétségbeesés pacifizmusának nevezhetnénk, mert végső következetességében a háború szükségszerűségének az elismerése. Ez a program: a freudi lélekelemzés álláspontjára való helyezkedés.

Az az Einstein, aki háború elleni akcióiban többször találóan jellemezte az egyes osztályok érdekét és szerepét a háború előkészítésében és kimutathatóan igyekezett az osztálytársadalmi szükségszerűség gazdasági alapjaival is tisztába jönni,⁴ aki tehát leszögezte a háború osztálytársadalmi okait, egyszerre annak érzi szükségét, hogy Freudhoz forduljon felvilágosításért a háború „legvégső“ lélektani okai felől.⁵ Nyilvánvaló, hogy a kérdező nem valami kívülálló barbár, aki bajában megpróbálkozik az orákulummal is, hanem benfentes meggyőződéses, aki tudja, hogy a társadalmi összefüggések csak felületi s mögöttük van a legvégső, abszolút ok. Hogy jelentkezik azonban egymás mellett az előbbi és az új program? Ugyanakkor mikor ezt a kérdést felteszi — Neufeld értelmezését idézve — megállapítja, „hogy a háború a mindenkori, elenyésző számú uralkodó réteg műve, amit a tömegbefolyásolás korlátlan eszközeivel visznek véghez, de — kérdi Einstein — mi a magyarázata a tömegek harci készségének bár a háborúban csak veszíthetnek? Einstein úgy véli, hogy végső fokon az egyénekben lappangó gyűlölet teszi fogékonnyá őket a háborús propagandára. Az emberekben él a szükséglet a gyűlölködésre és a pusztításra. Ez a készség rendes időben lappang s csupán rendellenes körülmények közt lép előtérbe; de aránylag könnyen felkelt-

hető és tömegpszichozissá fokozható. Az utolsó kérdés: van-e lehetőség az emberi fejlődést úgy irányítani, hogy a gyűlölet és pusztítás pszichozissával szemben ellenállóképesebb legyen?" Minden kérdés állítás is. A fenti kérdésfeltevés tartalma a következő: nem lényeges, hogy az uralkodó osztályok mit akarnak és milyen eszközök állnak rendelkezésükre. A háború oka az egyén, minden-ember, értsd: a tömeg, melyben már előre kiformált és ott lappang, mint valami esztelen, szükségtelen, öncélú, gyűlölködési és pusztítási ösztön. A háború (legalábbis lehetőségének) oka röviden: maga a tömeg rossz hajlamaival. Itt természetesen megszűnik a felelősség kérdése, az összemberiség egy ön- és közveszélyes mániákus szörnyalakjaként áll előttünk, aki minden ok, minden társadalmi cél nélkül l'art pour l'art marni, gyűlölni, pusztítani akar, s egyes hatalmi dűhben szenvedők viszont megadják a módját, hogy marjon, gyűlöljön, pusztítson. De mit kezdünk ezzel a háborodottal, ami az ember? A társadalmi akcióbázis a háborúval szemben ezzel nyilvánvalóan meg is szűnt. Mert ha nem vethető fel a felelősség kérdése, ha nem ellenfelek állnak szemben, ha a „háborúba veszítők” „ösztöne” nem a rendszer által rákényszerített magatartás (hogy gyűlölködni muszáj, mert szenved, és van kit gyűlölnie ezért a szenvedésért, és hogy u. n. pusztítása — akár szervezetlen, akár szervezett, tehát tervszerű, tudatos formájában — harc a gyűlölet tárgya ellen.)⁷ ha nem átmeneti társadalmi kényszerűség, hanem örök, egyéni komisz szükséglet, akkor igazán fogas kérdés, hogy kikkel, kik ellen kell és lehet támadni a háború megszüntetéséért, a társadalom milyen intézményein, szervezetén keresztül lehet hozzányulni az emberiség e nagy csapásához. Az osztálytársadalom e következményeit. Einstein potomságnak veszi és ezért illúzió minden más akcióbázis; s ami marad, az a lélekelemzés módszere, vagyis harc a gyógyítási, a nevelési fronton.

Am hogy' állnak ennek a módszernek a kilátásai? Erre a választ csakugyan csak a *következetes* Freud adhatja meg, aki a társadalmi jelenségeket mindig és mindenben csupán halmozott egyén-lélektani, mégpedig átszexualizált egyénlélektani jelenségeknek tekinti, s aki így nem eshetik abba a kísértésbe, hogy pártharcok tülekedésével váltsa fel osztályfeletti és fölényes álláspontját, vagy hogy a szív, sajnálat, vagy a szolidaritás csábításainak engedve meggondolatlan állásfoglalásokra ragadtassa magát. Freud válasza arra a kérdésre, hogy miként lehetne megfékezni az emberek háborúra hajlamosságát, csak ez lehet: Az ember harci készségének végső oka ösztön, az ember rombolási ösztöne; és „van-e lehetősége és értelme a biológiai végzet ellen való küzdelemnek“.⁸

Csakugyan nincs. A fajbiológia, a nemzeti álláspont (cionizmus) a maga háborúra vezető konzekvenciájával egymást kiegészítően találkozott itt a „biológiai-végzettel“, a háborúval szemben is teljesen fatalista állásfoglalással. Einstein kérdés feltevésének tulajdonképpeni értelme a teljes belenyugvás, a pacifista akció abbahagyása.

A kutató ereje és érdeke a valóság megismerése, osztályhelyzete azonban esetleg határt szab ennek. A polgári tudósnak gyakran érdeke nem *egészen* adekvátan adni, megismerni a valóságot, mert ez osztálykiváltságainak megszüntét jósolhatná be, illetőleg segíthetné elő. Valahogy ily' összefüggésben kell venni Einstein önjellemezését is, a „független és becsületos“ (101. o.) jelzőket. A „becsületos“ benne a szikár kutató karakter, kinek jelszava lehetne: legyen igazság, vesszen a világ; míg a „függetlenség“ érzése, illetőleg illúziója, mint a kispolgári ideológia jellegzetes része ennek az osztálynak sorsához való erős rögzítettségét mutat. Ilyen lelki berendezettségének következménye állásfoglalásainak említett kettőssége. A megindulás, az első lépés gyakran a más te-

kintetet nem ismerő kutatóé (osztály megszabta határai, s viszonylagos-
 igazságai mellett) s ezzel a negyedik rend harcát segíthetné elő. De már
 a második lépés, az osztálya emberéé, aki ép' ilyen biztonsággal mossa el
 és értékeli át az első eredményeit és így a polgárság leplezetlen ideológiu-
 sává válik... de olyan időben, mikor az a negyedik renddel nyíltan szem-
 ben áll. Ennek a tragikus helyzetnek egyik tünete Einstein antimilita-
 rista akcióinak furcsa elhalkulása és csődje.

(Wien)

Szerb György

¹ Freuddal való levelezéséből. Lásd Neufeld Béla cikkét: A háború lélektani
 problémája. Korunk, 1934. 707—713. o. — ² Itt már nem lehet pusztán ideálról
 szó. Nyíltan kimondjuk, ez már nem egy „független ember“ megállapítása,
 hanem reverencia „Amerika“, a tökéletes Amerika előtt. — ³ Lásd Neufeld emlí-
 tett cikkének idézetét. — ⁴ Gedanken über die ökonomische Weltkriege című
 fejezetben (100. o.) Itt egyedüli orvosságul a „teljes tervgazdaságot és az
 életre fontos fogyasztási javaknak a közösség által való elosztását“ hirdeti.
 Az „életre fontos“ szólam Popper-Linkaeus-i beletűzése — a következő sorok-
 ból kitűnik — csak azért van, hogy ne legyen pont úgy, mint a „terroriszi-
 kus“ Oroszországban. — ⁵ Lásd Neufeld B. cikkét. — ⁶ Kivételek nyilvánva-
 lóan az Elit: a lélekelemzők és elemzettek, meg a tudósok és művészek, mint
 „szublimáltak“. — ⁷ A háborús uszítók éppen ezt a gyűlöletet hasznosítják
 aképpen, hogy természetes tárgyról a két ellenfélre szakított gyűlölködőkre
 magukra igyekeznek áthárítani. Ha sikerül. Ha a hatás bizonyos osztályok-
 ban nem elég nagy, akkor célra vezet. — ⁸ Neufeld cikkéből.

A TUDOMANY ALKONYA. A 16. században hatalmas fellendülés ráz-
 kodtatta meg a világ gazdasági alapját. A kereskedelem, az ipar, a
 tengerészet addig ismeretlen virágzásnak indult. A nagy tengeri utak,
 Nyugat- és Kelet-India felfedezésének korszaka volt ez: a történelem óra-
 mutatója a polgári társadalom megszületését jelezte. A földrajzi és tu-
 dományos felfedezések egymással versengenek. A középkori skolasztika
 mindent Aristotelesre és a bibliára vezetett vissza, ám ez-ekből is csak
 a holt betűt imádták; az ifjú polgárság új tudománya nem elégszik meg
 ezekkel a mankókkal, melyek nem is a földön nyugszanak. A világ ér-
 telmét magában a világban keresi. Minden igazságot a kísérlet próbájá-
 nak vet alá. Megfigyeléseinek szintézise felfedi előtte a természet, a tár-
 sadalom törvényeit.

Am a bontakozó tökéletes rend korszakának tudományos módszerei nem
 voltak eléggé merészek ahhoz, hogy szétszaggassák a tudományt lenyü-
 göző metafizikai kötelékeket. Kepler, Descartes és Galilei működésének
 idején a polgári eszme botladozva követi a természettudomány haladását;
 még merőben idealista, midőn az exakt tudományok eredményei már a
 materializmust jelzik.

Az ipari korszak gyors térhódítása mély változásokat idéz elő a pol-
 gári eszmevilágban. A természettudomány új ágakat hajt: a vegytant,
 az élettant. A metafizika burka szétpattant a megérett gondolat feszítő
 erejétől. A bölcsélet a természettudomány eredményeinek szintézisére tö-
 rekszik.

Szembeállva Newtonnak az anyag mozdulatlanságáról szóló ide-
 alista elméletével, a francia enciklopedisták az anyag és a mozgás egy-
 ségét hirdetik, visszautasítva a világ kezdeténél történt isteni lökés me-
 chanikus feltevését.

Azonban az a korszak, melyben a polgárság minden szellemi ere-
 jével egy valódi és teljes materialista bölcsélet megteremtésén iparko-
 dott, nem tarthatott sokáig. Németországban ezt a rövid korszakot Feuer-
 bach, Büchner, Vogt és Häckel képviselték; materializmusuk lapos, mecha-
 nikus, lendület nélküli. Ugyanazon okok miatt, melyek a német polgár-

ság 1848-as kapitulációját előidézték, a polgári materializmus sem talált túlságosan alkalmas talajra Németországban. Ekkor azonban a negyedik rend már megtalálta a maga útját. Marx és Engels magukhoz ragadják a materialista módszert, hogy társadalomtudományi téren alkalmazzák azt. A hegeli dialektika módszerével gazdagodott materializmus magasabb szinten dialektikus materializmussá fejlődik.

Időközben a polgári materializmus fonnyadozott. A természettudomány által szüntelenül szolgáltatott adalékokat nem fogja össze materialista szintézisbe. „Vissza Kanthoz“, „Vissza Hume-hoz és Berkeleyhez“, — ezek voltak a jelszavak. Visszatérést jelentettek a szolipszista idealizmushoz. Számos fizikus, (Mach, Ostwald, Pearson, Henri Poincare), aki tudományos kutatásában a dialektikus materializmust alkalmazza, heves harcot folytat a materializmusnak a bölcséletbe való behatolása ellen. Mint tudósok materialisták, mint bölcselők idealisták. Ez a helyzet Newton korát idézi fel, azzal a különbséggel, hogy Newton kénytelen volt a még kezdetleges materializmus hiányát idealizmussal pótolni, míg Mach eltökélten idealista marad, ellenére tudományos materialista tapasztalatainak. Ez az ellenmondás, egyrészt a természettudományokból nyert materialista eredmények, másrészt a Hegel előtti idealizmushoz visszatérő irányzatok közt, jellemzi korunkat. Az imperialista korszak polgári gondolkodója képtelen a természettudományokból a helyes következményeket levonni.

Ez a szakadás a polgári tudomány és ideológia közt a 20. század kezdete óta egyre mélyül. Blank elmélete a mennyiség minőségbe való átcsapásának dialektikus elvét igazolja. Bohrnak sikerül felbontani az atomot. Az anyag és a mozgás egysége ezzel bebizonyosodik. Érdekes azonban, hogy minél inkább gazdagodnak a materialista bölcsélet érvei, a polgári tudósok annál csökkönyösebben küzdenek a bölcséleti materializmus ellen.

Blanknak pl. nem elegendő többé a dualizmus. Megalkotja a trializmust, mely három világot különböztet meg: 1. Az érzékelhető világ. 2. A valóságos világ. 3. A „fizikai“ világ (amint az a fizikus számára megjelenik.)

Nemrég néhány angol fizikus és biológus nyilatkozott, mely szerint az exakt tudományok legújabb felfedezései megcáfolnák a materialista felfogást. Az aláírók ezt alkalmasnak találják arra, hogy a régi vallási dogmák visszaállítását követeljék. Bertrand Russel helyes érzéssel a következőképp kommentálja ezt a nyilatkozatot: „Amit ezek a tudósok a vallási hagyományok sugalmaira hallgatva állítanak, nem mint tudósok, hanem, mint javaikat és erőnyeiket megőrizni iparkodó hű polgárok teszik.

A háború és következményei e félénk embereket — a katedrai próféták rendszerint meghunyászkodók — konzervatívokká tették.

A tudomány a materializmus mellett van, a vezető rétegek érdekei az idealizmus mellett. Lehetetlen kibékíteni ezt a két törekvést.

Korunk bölcsellete összhangba kell, hogy legyen a világ tudományos megismerésével. Van azonban egy másik „megoldás“ is. Jakob Graf, mai német ideológus írja: „A mechanikus bölcsélet uralma alatt a gazdasági rendszer és az élet, a Tőke és a Munka, az Állam és a nép, a nép és az egyén közti ellenmondások csak kimélyülnek. Ha van egy mód arra, hogy ezeket az ellenmondásokat kibélictsük és visszavezessük mélységesen szétválasztott népünket a szerves egységhez, úgy az az ész zsarnokságának megtörése cselekedeteinkben és gondolatainkban, s a mechanikus felfogások helyes bölcsélettel való helyettesítése.“ (Th. B. kiemelései.)

A megoldás egyszerű: az értelem, az ész és a tudományos gondolko-

dás tagadása. Nietzsche nyitja meg a mesterséges irracionális korszakát, amidőn elveti az okság elvét, amely minden tudományos gondolkodás alapja. Spengler még tovább megy. Számára az ok és a hatás pusztán az emberi képzelet szüleményei. A történelem, szerinte, „ok nélkül” zajlik le. Ezért a történelem tanulmányozása nem tudományos foglalkozás, hanem alkalom a költői eszmélkedésre.

A mai német ideológusok „tudományos ballasztjuk” utolsó maradványait is elvetik. Egész sor megoldhatatlan ellenmondást produkálnak s a hihetetlen „totalitás”-ba, „a lélek” és a „faj” „misztikus egyesítésébe” menekülnek. Alfred Rosenberg szerint az igazság keresése fölösleges: „A „tisza örök és abszolút igazság” keresését a tudomány feladatának tekintették, azaz ha nem is tartották elérhetőnek, de legalább elméletileg felfoghatónak az emberi szellem számára. Ez teljesen hamis. A legmagasabb tudás, amit egy faj elérhet, teljes egészében benne van első vallási mithoszában. S e tény felismerése az emberek legfőbb bölcsesége.”

Nincsen tehát objektív igazság. Az érzékelhető világ merő tünemény, melynek mivoltát a vérség határozza meg. Minden fajnak meg van a maga sajátos világa, mint ahogy szőke vagy barna, sima vagy göndör haja van. Az emberi szellem semmit sem változott Ádám és Éva óta és a nemzeti szocializmus egészen ismerős volt a teutonok számára, akik 20 vagy 30 évszázada a mai Skandinávia területén tanyáztak, mint ahogy a marxizmus ismerős volt a Jordán-menti szemitáknál, kb. ugyanabban az időben. Ime ezért nem lehet a bölcsélet a tények elismerése, hanem hitté válik. „A történelem összes bölcséleti rendszerei csak bizonyos fajok életcéljaival és felfogásaival kapcsolatával érthetők meg. Ezért oly, nehéz e felfogások igaz vagy hamis voltát megismerni... Az, ami egy nép számára a maga legtermészetesebb, mert legbensőbb s éppen ezért áldásos kifejezése, — néha egy idegen lényegű nép életére nézve súlyos veszedelmet jelent, sőt el is pusztíthatja azt”, — írja Hitler.

Az okság elve kiküszöbölődött. Nincs többé az összes országok és népek számára érvényes logika és tudomány. Mert, amit pl. egy alighanem assziroid Einstein megállapít az csak hamis, többszörösen hamis lehet egy árja német számára. És viszont. Hiábavaló volna ez elv képtelenségét bizonygatni. Különböző is lehetetlenség, hiszen nem igaz vagy hamis volta a döntő, hanem az, hogy valódi „német”, nem pedig „assziroid” mint amilyen nyilvánvalóan minden ellenvetés! „A mithosz és az erő, a jellemek kiformálói, melyek ma megfelelő kifejeződésükért bensőnkben küzdenek, nem „cáfolhatók” meg”, — írja Alfred Rosenberg. Nem cáfolhatók meg... Le a tudománnyal! Így kell engedelmeskedni ennek a totalitáris bölcseletnek, amely ellent mond az összes tudományos igazságoknak. Mit számít, ha egyszer „nem az ész az, amely hegyeket mozgat, hanem a hit”. Mussolini azt mondja: „A modern ember a hitre vágyakozik”.

Ime ebbe a kátyuba jutott egy réteg. Ifjúkorában Hegellel még azt mondatta: „Csodálatos makacsság, s méltóságot kölcsönöz az embernek az, hogy nem hajlandó elismerni, amit az ész be nem bizonyított.” Ma így rikácsol: „Nemcsak a bölcsélet, hanem a tudomány is csődbejutott”, — és jelszava: „Vissza a barbársághoz.” (Blank.)

A tudomány „csődbe jutott”, mert a polgári világ bölcselői nem képesek többé megmagyarázni a világot. Különböző nem lehet azt állítani, hogy a tőkés rend teljesen elvetette volna a tudományt. Egyetlen háború sem viselhető ma a tudomány segítségével nélkül. Altalában azonban a monopolizáció termelőfeltételei akadályoznak minden haladást. „A tudomány megbukott!” A polgári társadalom fasiszta szakasza tagadása annak a hatalmas kulturális örökségnek, melyet maga ez a társadalom halmozott fel ifjúkorában. Tehetetlen hanyatlásában megveti azt, amit alkott, ami

az emberek közös vagyona lett és így az emberi történelem kiszakíthatatlan része.

Theodor Ball

WILHELM HAUER ÉS POGANYAI. A kétéve tartó német egyházi harc lassan hatalmas arányú vallásháborúvá fejlődik. — Mi a helyzet? A nemzeti szocializmus törekvése a német kispolgárság tökéletesen hajlamait olyan irányba terelni, ahol nem tartja veszélyesnek. Ha a nép úgy véli, hogy csupán az igazi vallás hiányzik a boldogsághoz, akkor az ezért folyó harcban megfelelkezik fontosabb dolgokról. E hivatalos felfogásnak tényleg van bizonyos sikere. A mozgalom azonban olyan fejlődés csiráit hordja magában, amely még jelentős nehézségeket okozhat a jelenlegi német uralomnak.

A mai német pogány mozgalmak számos irányzatból és egyesületből tevődnek össze. A legerősebb *Wilhelm Hauer*, tübingai egyetemi tanár mozgalma, a *Deutsche Glaubensbewegung*. Emellett még van pár szekta: *Rosenberg* kis csoportja: *Dinter Nordische Freiheitsbewegung*-ja, amely már valamivel nagyobb és a *Ludendorff-szövetség*, amelynek befolyása meglehetősen jelentékeny. Mindezeknek az egyesületeknek közös vonása, hogy a hagyományos kereszténységnek úgy katolikus, mint protestáns formáját elvetik s még *Müller* birodalmi püspök törekvéseitől is, aki pedig Krisztust egyenesen tőrrel ellátott barna ingbe öltöztette, távolt tartják magukat. Ezek a pogányok úgy az Ő-, mint az Új-testamentumot visszautasítják. Mi kerüljön ezek helyébe?

Ezért folyik a harc. A legradikálisabb *Ludendorff*. Ő általában a vallás ellen van. Szerinte a német isten minden jó német fejében és szívében lakik. Az olyasmi, mint „sors” vagy „gondviselés” egyáltalán nem létezik számára. Ha a németiség megszabadul az ilyen befolyásoktól, csak akkor győz majd mindenek felett. Szerinte ez a német vallás. *Dinter* és *Rosenberg* köre részben a Wotan-kultusz, részben az árja-Krisztus mellett tartanak, s a legnagyobb komolysággal annak az igazolására törekednek, hogy a biblia környezete egyszerű zsidó hamisítás. Valamennyiük hatásán túl tesz *Wilhelm Hauer*. Ennek meg van a maga magyarázata. *Hauer* mozgalma úgy szívja föl az egyházi harcok folytán a tanácstalanná lett protestánsokat és katolikusok százezreit, hogy az egyházakkal szemben nem égeti fel a hidat. *Hauer* u. i. elsősorban nem Krisztus leépítését követeli, hanem a szabadvallásúak egyenjogúsítását az állami életben. Ha a jelenlegi vallásoktatást az iskolákban beszüntetik, úgy a fajellenes kereszténység maga magától kipusztul — felfogása szerint — s egy általános vallásosságnak ad helyet, amely elismeri úgy a sorsot és a gondviselést, mint az örök törvényeket, amelyeknek az ember alá van vetve. (Ez az a pont, amelyben *Ludendorff* és *Hauer* szemben állnak egymással.)

Ki ez a *Wilhelm Hauer*?

Élete semmiesetre sem mindennapi. Sváb parasztivadék, kitanulja az ácsmesterséget, de ellenállhatatlan tudásslomját érez, elkezd tanulni, elvetődik Angliába, éjjel-nappal tanul, leérettségizik. A háború alatt egyideig internált Angliában, később Bázélbe kerül egy misszió iskolába, majd Indiában lelkészkedik. Az ind vallási tanok annyira megragadják, hogy kilép egyházából. Haza tér, magántanár Tübingában. Tantárgya az összehasonlító vallástudomány és indológia. Könyveket ír a vallásról és az antropológusok ellen. Részt vesz az ifjúság mozgalmaiban, 1931 körül valami vallásokfeletti kör alapításának tervével foglalkozik, sőt kis ideig érintkezést tart fenn *Martin Buberr*al. 1933 januárja után célszerűbbé válik beállítódása. *Buberr*al és már nem százszázalékos árjával beszünteti az érintkezést s ezek helyett az örökké a párt klikk dzsungeljében bo-

lyongó Reventlow gróffal lép összeköttetésbe. Megalakítják a nem-keresztények szövetségét, amelyből végül, különböző összeolvadások és kiválások után, a Deutsche Glaubensbewegung keletkezett. A mozgalom tagjainak a számát 2—3 százezerre teszik. Tag csak az lehet, aki kilépett az egyházból és árja; a nemzetiszocialista pártba azonban nem kell tartoznia, s csupán a mozgalom vezetői kötelesek hűséget fogadni az állammal szemben.

Maga Hauer sem tagja a nemzeti szocialista pártnak. Kijelentette, hogy csak akkor lép be a pártba, ha a pártprogram 24. pontját, amelyben a párt a pozitív kereszténység mellé köti le magát, törlik. Nehéz megállapítani, hogy egy olyan pártprogramra való hivatkozás, amelynek a figyelmes olvasása ma Németországban veszéllyel jár, demagógia-e vagy naivitás. Mindenesetre azok, akik személyesen ismerik Hauert, azt állítják, hogy becsületes, bensőleg meggyőződött ember, aki sokakra szuggesztív hatást gyakorol. Valláspolitikája viszont annál veszélyesebb. Írásai-ból kiderül, hogy egyáltalán nem olyan naiv, mint amilyennek teszi magát s hogy a nemzeti szocializmusnak meg van az oka rá, amiért támogatja. Hauer, nagyon helyesen, felismerte, hogy azok a körök, amelyek a katolikus vagy protestáns egyháztól elfordulnak, az államra nézve veszedelmes ellenzéké fejlődhetnek, ha idejében nem fogják fel őket olvas-valamivel, amely köré bár felekezet nélkül, de semmiesetre sem vallás vagy eszmény nélkül csoportosulhatnak. Csak így lehetséges — vélekedik Hauer — a német munkásság nagy részének megragadása és az ellenzékiség elfojtása. Ha a népnek nincs vallása, úgy feltartóztathatatlan a bolsevizmusba való süllyedése. Ezért szükséges a vallási vezetés megteremtése. Hauer szerint tehát a nemzeti szocialista államot csak vallásossággal lehet megmenteni. De mert a polgári körök mindinkább kételkednek a régi dogmákban, a munkásság széles köre meg már régen atheista és szabadongondolkodó, s Jézus sem elegendő, ezért a következő megfontolással él:

„Nem lehetséges, hogy német gyermekek a jövőben, hogy úgy mondjuk, természetesen elfogadják, hogy Ábrahám, Izsák és Jákob pátriárkái, Mózes, Dávid és Salamon pedig vallási mintaképei és hősei. A mi pátriárkáink és mintaképeink mások: Siegfried, Eckhardt, Luther, Goethe, Fichte, Arndt. S nyomtatékkal küzdünk is azért, hogy a germán-német örökség a német nép vallásos nevelése céljából alkalmazást nyerjen s ama hagyományos keresztény örökség mellett a germán-német örökség egyenlőjogúan, sőt a német ifjúság vallási nevelésének előfeltételeként szerepeljen.“

Ez a programja Hauernek. Nem éreketlen, hogy Hauer nem elégszik meg a Siegfriedtől Arndtig terjedő ősökkel, hanem megkivánja a budhizmusba és az ó-indiai himnuszokba való elmerülést is, hisz' ezek is „indogermán örökségek“. Ily körülmények közt érthető, hogy Hauer, aki még Goethe-re is hivatkozik, bizonyos értelmiségi rétegeket, különösen vidéken, vonz magához s más oldalról, látszólagos türelme következtében akaratlanul is a legkülönbélebb ellenzéki csoportosulásokat foghatja föl. A Deutsche Glaubensbewegung gyűlésein és estélyein szerte Németországban a germán-indogermán „szabadvallásosság“ jelszava alatt u. i. egész más dolgokról is nyugodtan lehet beszélni.

Egyelőre nincs is semmiféle veszély. A Hauer-féle mozgalom hivatalos istápolója *Rudolf Hess*, s vele együtt a párt, mindenekelőtt az SA és SS számos vezető tagjai hauerista. Itt-ott azonban már jelentkeznek hangok, hogy ez a gyorsan duzzadó mozgalom egyre nagyobb számban szív fel olyan hitetlen köröket, melyek más irányba tolhatják a mozgalmat.

(Freiburg)

Bözödi Dénes

A Z ANYATIPUSTÓL A WALKÜRÖKIG. A közép-európai olvasó előtt meglehetősen ismert a német nemzeti szocialisták felfogása a nőről. Közismert, hogy a hitlerizmus a magasabbrendű foglalkozások köréből kizárja a nőket. Az „igazi német nő” — szerintük — „a köznapok lármáját” a „meghitt” otthonnal tartozik felcserélni. Maga Hitler szögezte le újból a legutóbbi pártkongresszus alkalmával: „A nőket illetőleg programmunk csak egyetlen egy pontot tartalmaz: s ez a gyermek.”

Mindez — mondtuk — közismert. Volt ugyan egy rövid időszak, amikor a kardos, harcias Walküröket emlegették — tekintettel az iparbárókra, akik rossz néven vették, hogy az olcsó női munkaerőt tökéletesen kikapcsolni igyekeznek a termelésből. Viszont hamarosan ráeszméltek akkoriban, — kb. egy évvel ezelőtt, — hogy egyelőre veszélyes viszszaadni a nőknek az önállóság s a férfivel való egyenlőség illúzióját, amikor a háborús készülődés még nem lépett akut szakaszába. Ezért a nőket továbbra is, mint az „elvonultan szenvedő anyát” dicsőítették; nyilván azért, hogy még ezt az esztendőt is kihasználhassák azok — a szaporodásra. Ezért beszélt Hitler is az említett pártnapon a „tűzhely”, a „család” és a „magasztos anyai érzelmek” ápolásáról.

1935 februárában azonban, pontosan az általános védkötelezettséget bejelentő március 16. előtt a nőről való felfogás hirtelen megváltozott. A propaganda minisztérium kiadta a jelszót: elég az anyatipusból, elő a Walkürökkel, elő a harcoló nővel s a történeti példákkal...

Március 3-án a *Völkische Frauenzeitung* már arról ír, hogy a nők tartoznak, „bensőleg” átitatódva a nemzetiszocialista világnézettől, „tudatosan” beállítódni Hitler törekvéseire, hogy „harcos nőkké lehessenek.” A lap felélel ezek szerint, hogy erre minden további nélkül képtelenek a nők. Maga a lap is beismeri, hogy a nők bizonyos „tudatos” átállítása szükséges. Persze csak némi porhintéssel: „Ki állítja még, hogy a nő figyelmét csak az otthonra, a tűzhelyre és a harisnya stoppolásra fordítsa. Az a fecsegés, amit valaha a nemzetiszocializmus ellenségei folytattak, elhallgatott.” Goebbels és Hitler így minősíti a fordulat propagandája a nemzetiszocializmus ellenségének.

Ez azonban még nem minden. A *Betrieb* című lap március elsejei száma úgy véli, hogy a munkásnőket történeti ismeretekkel kell elárasztani s bebizonyítani, hogy a forradalmi nemzeti szocializmus nem áll meg holmi professzorok tekintélye előtt, akik azt állapítják meg, hogy a germán nő nagy tisztelete és megbecsülése jogtalan helyzetéből következett, „mert házasságtörés esetén halálra korbácsolták s így a férfi védelmére volt kiszolgáltatva”. Nagyon jól tudjuk; nem holmi professzorok voltak azok, akik ezt az állapotot dicsőítették, hanem az összes hitlerista theoretikusok, akik azon fáradoztak, hogy minél több érvet ássanak ki és tárljanak fel a nő jogtalanságának igazolására. Ebben a vonatkozásban Darre és Rosenberg szolgáltatottak a legszaftosabb adalékokat. Ma viszont ugyanezek a theoretikusok ugyanazokból a forrásokból a legellentétebb példákat bányásszák. Ma az kapja a pálmát, aki a következőket írja: „Az északi országokban, ahol a germán vér hamisítatlanul megőrizte befolyását, a nő uraságában egyenrangú a férfivel... A Walkürök szemében egyenesen gyaláznak számított a rokka mellé való száműzetés ahelyett, hogy a harcmezőn a férfiak hősi tetteiből kivegyék a részüket.” Ez a nőeszmény, — mintahogy a *Betrieb* megállapítja — semmiben sem hasonlít „annak a megkerült spießbürgernek korlátolt nőcske képzetéhez, aki fejébe vette, hogy előírásokkal szolgál a Harmadik Birodalombeli nő életstílusának kialakításához.”

(Zürich)

Szeremley László

C. DOBROGEANU-GHEREA halálának 15. évfordulója a háború előtti román szociáldemokrácia egyik ismert teoretikusának emlékét idézi föl. — C. Dobrogeanu-Gherea 1855-ben született Oroszországban. Hamar belekerült az akkor fénykorát élő orosz narodniki mozgalomba. Kovácsműhelye a norodnikiek propaganda helye. A cári hatóságok üldözése elől átmenekült Romániába, s itt a legkülönbébb mesterségeket folytatja. 1878-ban egy cári csendőrezredesnek sikerül átcsalnia az orosz határon. Szibériába száműzik, ahonnan kalandos körülmények között szökik meg. Ujból Romániába telepedett le. A Ploesti-i vasuti állomás vendéglőjét bérelte.

Irodalmi működése igen sokrétű. Ő az első képzett romániai marxista. Azok az orosz emigránsok, akik előtte szocialista publicisztikát fejtettek ki Romániában, mind a narodniki ideológiát terjesztették. Dobrogeanu-Gherea is csak romániai tartózkodása alatt lett marxistává. Korán kapcsolatba került a Iasiban kifejlődő szocialista mozgalommal. Gherea munkatársa volt *I. Nădejde* szocialista folyóiratának, a *Contemporanul*-nak, valamint később az ugyancsak Iasiban megjelenő *Revista Socială*-nak és a *Critica Socială*-nak. Gherea egymás után írta népszerű brosuráit: *Ce vor socialistii?* (Mit akarnak a szocialisták), *Karl Marx si economistii nostri* (K. Marx és közgazdászaink), *Robia si Socialismul* (Rabság és szocializmus), *Conceptia materialistă a istoriei* (A materialista történelemfölfogás) stb. Ezek a brosurák többnyire polemikus formában, a marxista álláspontot képviselték. Abban a korai konfliktusban, amely a román szociáldemokrata mozgalom kereteiben szembeállította egymással a „legális taktika” híveit a „radikálisokkal”, s amely tulajdonképpen embrionális formában való megjelenése a később világviszonylatban is kirobbanó ellentéteknek, a reformizmus és a következetes marxizmus között, Gherea a „legális taktika” hívei mellé állott. Egyéni kapcsolatai is az orosz mensevikiekkel kötődtek össze.

Gherea irodalmi működése a népszerűsítő munka mellett, két főterületre terjedt ki: az irodalmi kritikára és a közgazdaságra. Közgazdasági főműve a *Neoioabăgia* (Ujjobbágyság) a háború előtti Románia mezőgazdasági fejlődésével foglalkozik és azt bizonyítja be, hogy az 1864-es elégtelen földreform, valamint a parasztok munkáját szabályozó törvények elégtelensége és maradisága tulajdonképpen megtartotta a falun a jobbágyság rendszerét, mely csupán formailag szűnt meg. A gazdasági intézmények lényegükben változatlanok maradtak, így kikerülhetetlen a termelési viszonyok tényleges visszatérése a jobbágyság körülményeihez... Polgári társadalmi-politikai intézmények és félféudális termelési viszonyok. Két társadalmi helyzet, amely nemcsak hogy nem egyezik egymással, hanem ellentétes és kölcsönösen kizárja egymást... Ilyen ellenmondásban élünk több mint fél évszázada, „ebben keresendő nemcsak falvaink sok fájdalmas gazdasági és kulturális bajának oka, hanem az egész ország közéletbeli sok rendellenességének eredete is.” (Neoioabăgia, 73. o.) Szinte teljesen új utakon járt Gherea, amikor az irodalmi kritikába bevezette a marxista módszer alkalmazását. Ezirányú működésében, melynek hiányosságait és következtelenségeit fölösleges lenne letagadni, — mutatis mutandis — Mehringgel hasonlítható össze. Ő is kiállott a porondra és szembezállt a közkeletű idealista l'art pour l'art kritikával s irodalom fölfogással. A román irodalom egész sor nagyságának ő jelölte ki először a megfelelő helyet. Ujságokban és folyóiratokban szétszórt irodalomtörténeti és kritikai cikkei könyvalakban is megjelentek. Számos érdekes tanulmánya közül emlitsük meg a következőket: *Asupra miscării literare si stiintifice*; (Az irodalmi és tudományos mozgalomról), *Gheorghe Cosbuc, poetul tărănimei* (Gh. C. a parasztság költője), *Ar-*

tistii proletari culti (A művelt proletár művészek), *Asupra esteticei metafizice si celei critice* (A metafizikai és a kritikai esztétikáról), *Cauza pesimismului în literatură si viață* (A pessimizmus oka az irodalomban és az életben) stb.

Gherea művelt proletár művészeknek nevezi azokat a polgári írókat, akik társadalmilag a kispolgárságból származnak és anyagi helyzetük-nél, valamint a társadalmi fejlődéssel szemben elfoglalt álláspontjuknál fogva — tudatosan vagy ösztönösen — ellenkezésbe kerülnek az uralkodó rendszerrel. Ez az ellenkezés jelentkezhet a multba való menekülés (*Emineescu*), a keserű társadalmi kritika (*Caragiale*) vagy a szentimentális meghatottság (*Delavrancea*) formájában. Gherea szerint csak ez a réteg képes progresszív irodalmat teremteni, mindaddig, míg maguk a széles néptömegek nem emelkednek odáig, hogy az irodalmi termékeket élvezni tudják és maguk is alkossanak.

Gherea főérdeme nem ebben a legalább is vitatható elméletben rejlik, melynek terminológiája nyilvánvalóan hibás, hanem abban az igazán úttörő munkában, melyet a román irodalom jelenségeinek sok mesteri jellemzése által végzett. Megállapításainak olyan nagy átütő ereje van, hogy az akadémikus irodalomtudomány is kénytelen tekintetbe venni azokat. Eminescu, Cosbuc, Vlăhuta, Caragiale megértésének és helyes értékelésének elengedhetetlen eszközei még ma is Dobrogeanu Gherea tanulmányai.

A ploesti-i „restis” talán azért is, mivel a napi politikában sosem lépett közvetlenül elő, noha a háború előtti román szociáldemokrácia vezetői minden fontos kérdésben kikérték véleményét, nagy tekintélynek örvendett még a nem szocialista haladó körökben is. Műve, ha nem is az aktuális vezetés, hanem a történelmi megértés szempontjából értékes és élő részét képezi az eredeti hozzájárulásokban oly’ szegény román szocialista irodalomnak.

(Cluj)

Csehi Gyula

NÉPESEDESI SZAMADATOK ROMANIARÓL. Románia Európa leggyorsabban szaporodó lakosságú országai közé tartozik. Lakossága 1934 közepén még 18,919.713 volt, 1934 decemberében már 19 milliónál több. A lakosság növekedésénél a bevándorlás nem játszik szerepet, tekintve, hogy azt a kivándorlás fölösen ellensúlyozza. A szaporulat teljes egészében születéstöbblet eredménye. Az állami Központi Statisztikai Intézet (Institutul Central de Statistică) most közzé tett adatai szerint az utolsó öt évben a születések és halálozások száma a következőkép alakult:

	Születések száma	‰	Halálozások száma	‰	Születési többlet	‰
1930	625.341	35.0	347.714	19.4	278.627	15.6
1931	607.130	33.4	380.251	20.9	226.879	12.5
1932	662.049	35.9	399.346	21.7	262.703	14.2
1933	597.621	32.0	348.085	18.7	249.536	13.3
1934	612.325	32.4	390.609	20.7	221.726	11.7

A Statisztikai Intézet magyarázata szerint a születések irányzata nemzetközi viszonylatban a legmagasabbak közé tartozik, de országos viszonylatban hanyatló tendenciát mutat. A látszólag kedvező születési számokkal szemben a halálozási arány nagysága tekintetében Románia az első helyen áll a nem-gyarmati országok között.

A születéstöbblet a világháború befejezése óta csupán 1927-ben volt még olyan alacsony, mint 1934-ben. Kézenfekvő tehát a születési és halálozási arány összefüggése a gazdasági viszonyokkal, illetve a gazda-

sági válság romániai szakaszaival, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy a halálozási arány a legélesebb a falvakon (21.30 ezrelék, a városokban pedig 17.90 ezrelék) s hogy 1926—27, valamint 1933—34 igen gyenge mezőgazdasági évek. (1933-ban ugyan a mezőgazdasági termelés mennyiségileg kedvező, a hideg időjárás miatt azonban az ókirállyági és erdélyi lakosság főtápláléka, a kukorica nem érett meg s egyes vidékeken a kormány kénytelen volt ingyen kukorica-segéllyel közbelépni.)

Országgrészenként 1932—33-ra vonatkozó kimutatások szerint (Dr. I. Nemoianu adatai a *Revista Institutului Social Banat-Crisana* II. évf. 6—9. sz.) a születések száma 41.1 ‰-el a legnagyobb Dobrogeában, a legkisebb Crisanában (Arad, Bihor, Sălaj megyék) 26.0 ‰-el és a Bánátban 18.4 ‰-el. A halálozások száma a legnagyobb Moldovában (23.3 ‰) és Basarabiában (22.8 ‰), legalacsonyabb (18.8 ‰) Transylvániában és (18.9 ‰) a Banatban. A születéstöbblet (18.9 ‰) legnagyobb Dobrogeában, legkisebb Transylvániában (9.0 ‰), Crisanában (6.4 ‰) és a Bánátban (minusz 0.5 ‰). Ezek szerint a Bánát benszülött lakossága csökken. Kiderül még a fentiekből, hogy a születések, halálozások és a természetes szaporulatot képező születéstöbblet fordított arányban viszonylanak a szóbanforgó országrészek gazdasági, egészségügyi és kulturális fejlettségéhez. Minél fejlettebb az országrész, annál kisebb a természetes szaporulata és ezt a csökkenést nem a halálozási arány növekvése, hanem a születések csökkenése okozza. Az alacsony születés-számú, gazdaságilag fejlett országrészekben az egyke-rendszer hódít. Különösen elterjedt a Bánátban s nemcsak a bánáti német, de a román és magyar parasztság körében is. Főoka a parasztgazdaságok további szétforgácsolásának megakadályozására irányuló törekvés. Ennek a törekvésnek tudható be, hogy a falusi lakosság házasodási aránya a Bánátban a legkisebb, (6.7 ‰), s hogy a törvénytelen újszülöttek száma (19.4 ‰) itt a legnagyobb. (Idézett cikk.) — A csecsemőhalandóság különben Romániában igen magas:

1930-ban meghalt	109.955	1 éven aluli csecsemő, vagyis	17.6%
1931-ben	109.041	„ „ „ „	18.0%
1932-ben	122.184	„ „ „ „	18.5%
1933-ban	102.765	„ „ „ „	17.4%
1934-ben	111.520	„ „ „ „	18.2%

A csecsemőhalandóság a Statisztikai Intézet megállapításai szerint minden európai országban csökken, egyedül Romániában növekszik. Legnagyobb mértékű ott, ahol a születések száma is a legmagasabb, Dobrogeában (21.5%), továbbá Bucovinában (20.6%) és Moldovában (19.9 ‰). Legalacsonyabb Transylvániában (16.7 ‰). Az egyébként alacsony halálozási statisztikájú Bánátban a csecsemőhalandóság igen nagy (19.2 ‰).

A halálozások száma 1934-ben megközelítette a 400.000-t. A hivatalos statisztikai feldolgozások gondosan elkülönítették az elhárítható, időelőtti haláleseteket az elháríthatatlan (végelgyengüléssel) esetektől (bár a végelgyengülés korhatára a gazdasági és szociálpolitikai viszonyok függvénye.) A vizsgálatok kiterjedtek a járványos betegségek, himlő, vérhas, tifusz, továbbá a rák, tüdővész és öngyilkosság okozta halálesetek szaporodásának megállapítására is. A pellagra változatlanul adott. A tüdővész a városokban stagnál, a falvakon azonban lassan terjed. E sötét kép végső okai az ország kedvezőtlen gazdasági helyzetében gyökereznek. Javulás csak ebből az irányból volna várható. De a mai termelési viszonyok mellett, amidőn az ország összlakosságának 80 százaléka földművelő, de az összes gazdaságok 75.95 százaléka a megművelhető

területeknek mindössze 38.8 százalékát jelenti 2.25 hektár birtokátlaggal s amidőn a városi lakosság széles rétegeinek jövedelme mindinkább csökken, a demografiai viszonyok további javulása alig várható.

(Bucuresti)

Bálint István

A „MAGYAR UT“ SZEGÉNYLEGÉNYEI. A magyarországi fiatal értelmiség szószólói rostára kerültek, a hatalom rostájára, s csodálatoskép' éppen azok nem hulltak ki, akik a leghangosabbak voltak a reformok követelésében. Mindegyikük abban a hiszemben él, hogy az ő eszméit foglalta programba a megértő miniszterelnök s egészen természetesnek tartják, hogy társadalmi nézeteik megvalósításában „a segítséget onnan vegyék, ahonnan kapják“ (Illyés Gyula nyilatkozata a Brassói Lapok május 19-i számában.) Pedig a valóságban Gömbös csak ugyanazt a „kulturpolitikai“ lépést tette, amit annak idején Klebersberg Kunó gróf tett Babits, s az egész egykor „megtévelyedett“ Nyugat-gárda felé a kurzus első vulgáris hevületének lehülésekor. A jövő mutatja meg, hogy a Németh-Illyés-Nagy-Kodolányi-Tamási-féle együttesben is olyan mindvégig kitartó erkölcsi igazolóira talált-e az új gócpont köré kristályosodó mai magyar rendszer, mint amilyenek Babitsék voltak a „neonacionalista“ programnak.

Van azonban egy másik csoportja is a társadalmi elégedetlenségnek hangot adó fiatal íróknak, akik szabadcsapatok helyett templomi zászlók alatt énekelnek néha valóban szívradító dalokat. Ezeknek az „aktiv ifjú katolikusoknak“ az átlendülése „a radikális ellenzékiiségből az uralkodó politikai csillagzatra“ (Magyar Ut, 1935 máj. 1.), amely már túlhaladja a Klebersberg-féle kulturkitűzéseket s valóságos társadalommentő kormányprogrammá szélesült, nem kevesebb diplomáciai munkát követelt, noha látszatra ezek közelebb estek a reakcióhoz. A valóságban sok vizet zavartak ezek is, s a köréjük felsorakozott ifjú gárda a latin liturgia-idézetek mögött, ha tétován és zagyván is, sokszor valósággal országfelforgató terveket érlelt magában.

Értékes fogás volt kétségkívül mindakét csoport a hatalom urai számára. Annál értékesebb, hogy olyan programhoz csatlakoztak ezek, amely az elméleti megalapozottságnak s a társadalmi komolyságnak látszatával sem rendelkezett ahhoz, hogy egymagában magához vonzza a nyugati kulturákon nevelkedett fiatal magyar elmék és tehetségek színét-javát. Annál értékesebb, hogy a hűségnyilatkozatok, amit senki sem várt, a fenntartás nélküli ragaszkodásról és hitről zengenek. Csak a kiindulópont változik az egyes csoportoknál. Van, aki a középkori sötétség káromlásával fut be az üdvezítő jászolba, míg Balla Borisz és Aradi Zsolték egyházi körmenetben teszik ugyanezt.

„Nekünk szent meggyőződésünk — írja Balla Borisz a *Magyarország* ápr. 25-i számában — hogy Gömbös reformpolitikája az igazi szabadságot készíti elő, mégpedig nem csupán holmi elméleti vagy politikai szabadságot, hanem a szociális szabadságot is... Nekünk, az aktiv katolikus ifjúságnak feltétlenül melléje kell állnunk, hogy támogassuk... Ma a jó és tiszta erőknek kötelességük odaállani Gömbös mellé.“

Természetesen nem minden oldalról bókolt ily föltétlen elismeréssel a „vallás erkölcsi“ alapon álló ifjúság. Akadtak, különben elég halk szavú ifjak, akik kellő számítások hiányában a Vezér nimbuszába is beletéptek. Akik ahelyett, hogy tisztán hagyták volna a terepet a kivezető út, a társadalmi megoldás megválasztására s megelégedtek volna azzal, hogy hitelt ébresszenek maguk iránt az elégedetlen ifjúságban, állást mertek foglalni magával a hivatalos Programmal szemben is. Akiket egyéni mellőzöttségük érzése egybefűzött a társadalmi elégedetlenséggel, amit már

nem lehetett apró pénzzel feloldani bennük.

De honnan is jutott volna aprópénz annyi ember számára a „nemzeti áldozatkészségből?”

A *Magyar Ut* is ilyen „hibába” esett, a *Soli Deo Gloria* c. ref. diák-szövetség lapja, amely minden jó társaságból való ajánló levele ellenére nem áttallotta azt irni az egységespárti kardcsörtetésről: „A magyar tömegek pedig ezalatt csendesen elmélkedhetnek: vajjon a beigért jövőendő, vagy a mézesmadzaggá csomagolt mult enyhíti-e jobban az éhséget s melegíti fel a fűtetlen szobát.” (*Pap Béla*: A véres kard. 1935 febr. 1.) — Vagy tovább menve: „A cégtáblákat már átfestettük, még nedvesek és rikítóak az új színektől, de az áru, amelyet szivrepesve vár egy ígérettekkel felcsigázott nép, még nem érkezett meg.” (u. o.) — Hát megengedhető-e, hogy ilyen türelmetlen hangon nyilatkozzanak a reformeszmékről olyan ifjak, akik még csak népszerűséggel sem rendelkeznek, hogy a megbocsátás órájában legalább az latba kerüljön? Nem is csoda, ha ezek után a legfelsőbb kegy pártfogó sugara nem hullott le rájuk, s vérszegény oldalak, mind kevesebb oldaiszám jelzik az útjukat, mialatt más orgánumok meghíztak a gazda biztató szempillantására. Vagy talán már előzetes leszámolás történt a „reformokkal” s a kisebb olvasótáborral rendelkező Magyar Ut nem is számíthatott arra, hogy politikailag értékeljék? Ezért a kitartó ellenzékiesség? A „miniszterelnök ur” programbeszédére reflektálva a vezércikkben még azt írják, hogy „Mi vigyázzuk a napot, mert felkelőben van!” De már a harmadik oldalon ilyen mondatokat látunk: „Mi már kezdjük megsokalni a szavakat.” S az utolsó sarkot már ez a búskomor kérdés tölti be: „Lesz-e vezér, aki a csöndben dolgozókat észreveszi s nem az árral uszókat állítja politikai népszerűsége szolgálatába?” (Febr. 15.) — Ez már nem a társadalmi elégedetlenség, csupán a kimaradottak sértődése. A „csöndben dolgozóké”, akik bár felismerik (és milyen jól felismerik) hogy csupán „politikai népszerűség szolgálatáról” lehetett volna szó, mégis csak jobbnak találják a sopánkodásnál a húsos fazekat. Egyéb javak hijján aztán ezek az ifjú búsmagyarok „lelkimagyarokká” vedlenek. Ezt a „lelkimagyarságot” emelik politikai emelvényre is, ha kell, mivel ez „a magyar sors útját s a magyarság dunavölgyi boldogulását a titkos választójogos léggömberegetéseknél és bethlen-eckhardtos politikai görögtüzeknél sokkal mélyebben látja.” (Márc. 1.) Nem éppen tiszteletreméltó hang ez, de van eset rá, hogy a „lelki magyarság” szólamaiba is hamisítatlan, a kormányprogrammal vetekedő imperialista célkitűzések vegyülnek. Pl. amikor szóvivői lesznek „geopolitikai” alapon a román-magyar összefogásnak. „Mind a magyarok, mind a románok természetes szövetségesei az Ázsia-orosz ellenes német-olasz tengelynek.” Ilyen alapon egy-kettő összhangba hozzák a hódításra kész magyar rétegek érdekeit a nemzetközi fasizmus: „A nyugateurópai hatalmakon áll a keleti és délázsiai problémák megoldása; a szárazföldi Ázsia-front északi része az új Németországgal erős kézbe került; déli felét a fasiszta Olaszország tartja szemmel; e harc vonal derék részének megszervezése azonban a mi feladatunk.” Ilyen ellentmondások nyilvánulnak meg a szociális problémák tárgyalásánál is. Alig jelenik meg egy lehető tárgyilagos tanulmány a magyar gazdasági cseléd sorsáról, már a következő számban ott van a névtelen válasz, amely a cikk adataiban kételkedik, anélkül, hogy azoknál jobbakat tudna szolgáltatni, s a „cseléd sors előnyeiről” prédikál. Ez a széthúzó felemásság nem férne meg egy tető alatt, ha az egész nyakon nem öntené valami csepegő pietizmus. Ha nem terelnék apostoli szavak újra meg újra vissza az elelténfergő ifjakat. A mind sűrűbb papi áldás viszont a legjobb ördögűzőnek bizonyult s az utolsó számokban már mind jobban gyérülnek a társadalmi

állásfoglalású cikkek. Nyomatékos jelszó diszeleg helyettük a lap hasábjain: „Nem forradalmat, — reformációt!” A Soli Deo Gloria szövetség virágvasárnapi konferenciájának jelszava ez, amelynek programjában nagyítóval sem lehet feltalálni a társadalmi szempontot. A kérdésre görbülő ifjú ajkak a választékos szavú, dallamos prédikációk varázsa halgatattja el s a társadalom-magyarázat helyét elfoglalja a bibliamagyarázat, úgy ahogy az minden hithű keresztyén ifjúhoz illik.

Hiába próbálják ezek a fiatalok igazolni elégedetlenségüket a kálvinista ellenzékiesség hagyományával. Az ilyen már nem bevett forma. S a makacskodókra hamarabb lesújt az ítélet, mintsem megérdemelnék. Akik pedig vallásos háborgásukon keresztül fejezik ki társadalmi forrongásukat, úgy tesznek, mint a falusi szekták hívői: apokaliptikus nyelven zavarják össze reális társadalmi gondjaikat. Van valami károgó, bibliás átkokat szóró tehetetlenség ebben. Valami síró szegénylegényhang, temetői visszhangja a vezérpalánták nemzetmentő szónoklatainak.

Bányai László

VILÁGPOLITIKAI PROBLÉMÁK

PACIFIC. 1935.

Japán és Anglia. Japán és Anglia ismeretes gyapotháborúja Mandzsukuóban jutott nyugvópontra. 1934 augusztusában, amikor a Foreign Office még nem ismerte el hivatalosan az új Nippon protektorátust, a teljhatalmu Britt Iparok Szövetsége küldöttséget menesztett Mandzsukuóba. Tokió u. i. közölte Angliával, hogy hajlandó neki teret engedni az ország ügyeiben. S valóban a Morning Post augusztus 10-e után azt írja, hogy „a küldöttség előnyös helyzetet teremt mind a két ország részére, nemcsak kereskedelmi, hanem politikai szempontból is.” Ugyanakkor a Times cikksorozatban méltatta Japán terjeszkedését s a Mandzsukuó-i helyzetet. Augusztus 20-án a Daily Telegraph Japánnal és Mandzsukuóval foglalkozó rendkívüli mellékletet jelentet meg. Augusztus 23-tól kezdve az Asahi japán napilap azt hangoztatja, hogy a hivatalos cáfolatok ellenére Anglia és Japán olyan politikai megegyezésen tárgyalnak, amely ha nem is emelkedik a hajdani angol-japán szövetség jelentőségére, a két nagyhatalom szoros együttműködését biztosíthatja Keleten. Mi ennek a közeledésnek a gazdasági alapja? Sir Charles Seligman, egyik legnagyobb londoni pénztőkések nyilatkozott a japán Osaka Mainichi-nak (közölte a londoni New Statesman and Nation is 1931 okt. 27-én), mely szerint „... ha Japán jó szemmel nézi az Angliával való együttműködést Mandzsukuóban, Anglia a maga részéről mindent meg tesz majd a japán-angol kereskedelem megkönnyítése érdekében...” Az angol-japán együttműködés első gyakorlati ténykedése a mandzsukuói petróleum monopól kérdésének rendezése volt. A mandzsukuói törvényhozás szigorú feltételekhez kötötte a petróleumtársaság ottani működését, többek közt ahhoz, hogy alávéssék magukat a nemzeti ipar érdekében létesített kontingentálásnak. Már pedig tekintve, hogy a Manchuria Oil Cie tőkéjének nyolcvan százaléka Japán kezében van, ez az intézkedés egyszerűen a japán petróleum-monopól biztosítását jelenti. A legtöbb állam nem lévén hajlandó Mandzsukuót független államnak elismerni, felháborodott tiltakozást intézett Japánhoz. Azonban hála az Anglo-Dutch, angol petróleum-társaság támogatásának, mindezek a tiltakozások hatástalanok maradtak s a monopól — melyben a fenti társaság nyilvánvalóan érdekelt —

1934 november 13-án törvényerőre emelkedett. Közben az 1935—36-os tengerészeti konferencia előkészítő megbeszélései s a Britt ipari küldöttség Mandzsukuó-i látogatása alkalmat szolgáltatottak más jelentős együttműködési szférák meghatározására is. Tokió és London nemcsak a tulajdonképpeni kínai befolyás-zónáik kérdésében egyeztek meg újra (és pedig, hogy Délkína az angoloké, Északkína Japáné), hanem egész Ázsiára kiterjesztették politikai és katonai megegyezésüket. Mig Japán Középázsia kizárólagosan angol működési területnek ismeri el, addig Anglia szabadkozot ad Japánnak egész Észak-szibériában. Ilyen kilátások mellett nyugodtan állíthatjuk, hogy az új angol-japán szövetség jelentőségében a két imperializmus közti minden eddigi megegyezést felülmul.

Az Oroszország felől fuvó függetlenség-szél hatása alatt Törökország, Perzsia, Afganisztán és Kína-Turkesztán mindinkább kivonja magát az angol befolyás alól. Afganisztán bevezetése a Népszövetségbe Törökország által, valóságos pofon Anglia és Japán számára.

Anglia arra számít, hogyha támogatja Japánt egy esetleges szibériai expedícióban, úgy visszaszerezheti hajdani középázsiai félprotektorátusait s ezt az annyira óhajtott orosz petróleum vidékekre is kiterjesztheti — hisz az orosz hadsereg Kelet-Ázsiában összpontosul. Japán viszont Lengyel- és Németországra számít, hogy támogatásukkal Vladivosztoktól a Bajkál-tóig „operálhasson“. Az Angol—Nippon szövetség ma tehát hatalmas arcvonalat képez, mely ázsiai-Oroszország szegélyén megszakítás nélkül Batumtól Vladivosztokig terjed.

Japán és Németország. Számos közös vonás: politikai és gazdasági expanzió, a fegyverkezési- és jogegyenlőség követelések, kilépés a Népszövetségből, stb. elegendő rokonságot teremtet e két par excellence imperialista hatalom közt, — amit a tények valósága mindenben alátámaszt.

Németország hajdani Pacific-beli szigeteit ma Japán uralja s ez döntő stratégiai jelentőségű a számára. Németország érthető irigységgel látta ezt s a hitleri diplomácia a Népszövetséghez intézett beadványában többek közt a versaillesi szerződés ama pontja ellen is tiltakozott, mely hajdani szigeteit japán protektorátus alá helyezi. Ám Berlin és Tokió csakhamar megtalálták azt a közös pontot, mely körül ellentéteik elsimulnak: — közös oroszellenes érdekük. *P. Bruneau* írja a franciaországi *Revue d'Etudes Militaires* 1934. nov. számában, hogy Német- és Lengyelország esetleges felvonulása Ukrajna ellen teljesezésbe viheti Japán Vladivosztokra irányuló vágyait; Japán keleti felvonulása pedig elősegítheti Német- és Lengyelország Ukrajna gyarmatosítására vonatkozó terveit. Ismeretes a Japán és Németország közti diplomáciai jó viszony. Szóvátették Mandzsukuó elismertetését s valamiféle defenzív szövetséget is kötöttek mintegy kárpótlásul, hogy gazdasági kapcsolataik meglazultak. Egyelőre japán-német részvétellel megalakult a *Pacific Repülőgép Kereskedelmi Társaság*, melybe Mandzsukuó is belépett, sőt egy vagy két L. Z. 129 típusú Zeppelint is vásárolt hat millió arany yen értékben, amit megfelelő értékű szója-bab szállítmánnyal egyenlít ki. Ezenkívül a japán-német Repülőgép Kereskedelmi Társaság két új járatot létesít Tokió—Batávia és Tokió—San Francisco közt . . . Így nyomul előre Németország japán oldalán a Pacificon.

A lengyel-japán kapcsolatok is kimélyültek. Tokióban 1934-ben egy *Lengyelország Barátai Egyesület* létesült mintegy válaszul a Varsóban székelő nem sokkal régebbi keletű *Japán Barátai Egyesület* megalapítására. Ezenkívül Lengyelországot is meghívta Japán Mandzsukuóba s felkérte, hogy járuljon hozzá az ország ipari felszereléséhez. E célból meg is alakult a *Lengyel-Ázsiai Bank*.

Japán és az Egyesült Államok. Ismeretes, hogy az Egyesült Államok és Japán közti viszály oka a kínai piac feletti uralom. Kína külkereskedelmi statisztikájából kitűnik, hogy gazdasági szempontból jelenleg az Egyesült Államok fölényesen uralják a kínai piacot. 1931 óta az Egyesült Államok elűtötték Japánt a kínai bevitelben elfoglalt első helyétől, annyira, hogy ma az amerikai eredetű kínai bevitel kétszerese a japán eredetű bevitelnek. Olyan termékekben, mint a nyersgyapot és a dohány, az Egyesült Államoknak szinte monopolisztikus a helyzete a kínai piacon; egész sor más termék, mint autó, fényképészeti cikkek, rádió, olaj, búza bevitelében 65 százalékkal haladja túl e cikkek bármelyikének japán eredetű bevitelét. Köztudomású, hogy a nankingi kormány vasúti és repülő hálózata, pénzügye gyakorlatilag az Egyesült Államok kezében van. Gazdasági és pénzügyi szempontból a nemzeti-Kína kétségtelenül az Egyesült Államoktól függ. Japán viszont számos jelentős kiviteli cikkével rászorul a kínai piacra. Értethető ezekután, hogy milyen komoly gazdasági háttérű a Távolkeleti japán-amerikai viszály. Egyedül az Egyesült-Államoknak tulajdonítható, hogy Japán nem terjeszthette ki protektorátusát Kinára, amit pedig 1915-től máig, Anglia támogatása mellett huszonegy esetben kísérelt meg.

Az Egyesült Államok Távol-Keleti politikája az angol szövetség bomlasztása. Japán maga részéről mindent megkísérelt az Egyesült-Államok Kinára gyakorolt befolyásának megtörésére; háborút viselt a kínai kormányok ellen, korrumpálta a nankingi vezetőket, stb. Anglia magatartása ebben a japán-amerikai viszályban mindenkor a klasszikus opportunizmus volt.

Ma az Egyesült Államok az egyedüli tőkés hatalom, melynek a statusquo az érdeke a Távol-Keleten, (ha Tanács-kína létébe nem is tud belenyugodni.) Ez a statusquo természetesen olyan helyzetet jelent, melyben az egyes imperializmusok közötti feszültség korántsem szűnik meg.

(L. L.)

VILÁGGAZDASÁGI KÉRDÉSEK

A JELENLEGI GAZDASÁGI DEPRESSZIÓ KÜLÖNLEGES JELLEGE

A Népszövetségnél vezetett s a világtermelésre vonatkozó statisztika s a berlini *Institut für Konjunkturforschung* adatai szerint a legfontosabb tőkés országok ipara meghaladta a mélypontot, s ahhoz 1933 folyamán már nem sülyedt alá. Az alábbi táblázat ezt számszerűen igazolja:

Az ipari termelés indexe (1928 = 100)

	Világvonatkozásban	U. S. A.	Anglia	Németország	Franciaország	Japán	Lengyelország
A legm. term. 1929.	129.8	114.4	107.9	107.2	113.4	—	105.8
1929. évi átlag . .	106.0	107.2	106.0	100.4	109.4	11.4	99.7
1930. „ „ . .	90.5	86.5	97.9	90.1	110.2	105.6	81.8
1931. „ „ . .	77.9	73.0	88.8	73.6	97.6	100.7	69.5
1932. 1. negyed . .	69.5	62.5	80.1	62.0	79.5	101.0	52.2
2. „ . .	64.2	54.7	89.4	61.3	74.0	104.8	54.5
3. „ . .	63.3	55.3	82.7	59.6	73.2	107.2	54.0
4. „ . .	67.4	59.5	90.0	61.8	76.1	118.7	54.0

1933. 1.	„ . .	66.6	56.5	89.9	64.1	80.8	120.9	48.2
2.	„ . .	75.7	70.9	91.7	67.6	85.8	125.7	55.2
3.	„ . .	82.6	82.6	91.8	70.8	87.4	129.0	58.0
4.	„ . .	75.3	67.3	99.5	73.4	84.3	138.1	60.1
1934. 1.	„ . .	80.5	73.0	103.3	81.8	82.7	132.6	60.2
2.	„ . .	—	76.5	104.1	87.7	79.5	—	63.8
Legmélyebb pont 1932.		61.5	52.3	82.7	58.5	72.4	91.4	46.5

Az ipari termelés az országok többségében 1932 közepén érte el a mélypontját. Pár ország, mint Japán (hadiipari és inflációs konjunktura) már 1931-ben, mások, mint Lengyelország, csak 1933 elején. Az áresés mélypontja valamivel később, 1933 folyamán következett be; egyes szilárd valutával rendelkező országokban az áresés még ma is tart. A mezőgazdasági termékkészletek fölhalmozása ugyanez időtájt került nyugvóra. Az ipari nyersanyag készletek kezdtek fogyni. Az ipari készárú készlet ekkor csökkent és került 1932 végével a normális színvonal alá. Azokban az országokban, amelyek nem rendelkeznek statisztikával, a fejlődés hasonlóképp alakult: a tartós áresés minden vállalkozást, de különösen a nagy- és kiskereskedelmet a készletek minimumra való szállítására indították. A világ gazdasági válság ezért 1933 folyamán a fejlődés olyan szakaszába ért, amit közönségesen a depresszióra való átmenet szakaszának szokás nevezni.

*

A gazdasági ciklusok elemzésének középpontjában Marxnál mindig a válság áll, mint a ciklus ama szakasza, amelyben a tőkés rend összes ellenmondásai nyílt kitörésre kerülnek, a tőkés társadalom szövedéke egész a mélyéig megrendül, a dolgozók amaz illúzióktól, amelyek a prosperitás szakaszában keletkeztek, megszabadul s a tőkés rend történetileg átmeneti jellege világosan beigazolódik. A ciklus egyéb fázisai Marxot mindenekelőtt mint a következő válság előkészítő szakaszai érdeklik. Ezért találunk Marx műveiben csak elszórt megjegyzéseket a depresszióról. Mellékesen megjegyezve: A „depresszió“ szó a ciklus egyik fázisának megjelölésére Marxnál egyáltalán nem fordul elő. (Ha a szó használata felmerül, úgy angol értelmében, mint válság). Marx a „stagnáció“, a „nyugalom állapota“, az „ipari ciklus fázisa, amely a csödre következik“, a „mélabús periódus“ kifejezéseket használja. Természetesen a fogalom Marxnál világosan előfordul s céltalan a kifejezésekhez ragaszkodni.

A legkiadósabban Marx a depresszió fázisát a következő helyen jellemzi: (Kapital, III. 2., 22. o.)

„Az ipari ciklus fázisában, közvetlenül a kiállott válság után, a kölcsöntőke tömegekben hever kihasználatlanul...”

Az ilyen pillanatokban, amikor a termelési folyamat leszűkült, (az angol ipari kerületek termelése az 1847. évi válság után a harmadával csökkent), amikor az áruk ára a legmélyebb ponton áll, amikor a vállalkozási szellem béna, az alacsony kamatláb uralkodik, ami semmi egyebet nem jelent, mint a kölcsönözhető tőke szaporodását ép' az ipari tőke összevonása és bénulása révén. Hogy az esett árak, a csökkent forgalom s a munkabérbe kihelyezett tőke összevonása mellett kevesebb a forgalmi eszközre való igény; hogy másrészt a külföldi adósságok likvidálása részint az arany apadása, részint a csödrök következtében — nem merül fel annak az igénye, hogy a fölösleges plusz mint világ pénz szerepeljen; hogy végül a váltó diszkontálás üzletének terjedelmével maguknak a váltóknak a száma és a váltók összege is erősen csökken, — mindez szembe-tűnő. Ezért a kölcsönözhető pénztőke iránti kereslet, úgy a forgalom, mint a fizetés céljaira (újabb tőkebefektetésekről még nem lehet szó)

csökken; relative a bőség nyilvánvaló. Ám ilyen körülmények közt a kölcsönözhető pénztőke kínálata is pozitíve nő, mint ahogy az később kiderül.

Emeljük ki a legfontosabb mozzanatok ebből az idézetből:

A termelés szűk. A vállalkozó szellem béna. Az áruk ára a legmélyebb ponton áll. A kölcsöntőke tömegesen fekszik kihasználatlanul. A kamatláb a legalacsonyabb.

Mindezek a mozzanatok 1933 folyamán kétségtelenül adva voltak. A válság depresszióba ment át. Ám nem valamely közönséges, hanem egy „különös jellegű“ depresszióba. Amire döntően fontos a következő: mechanikusan nézve a jelenlegi depresszió alig különbözik mindazon megelőző depresszió szakasztól, ahogy azt Marx jellemezte; dinamikusan nézve egy különbség alapvető, nevezetesen: a mai depresszió — ellentétben a „normális“ depressziókkal — nem nyújt elégséges alapot a tőkés gazdálkodás föllendüléséhez. A depresszió különleges jellege az ipari ciklusnak a tőkés rend általános válságának hatása alatt bekövetkezett deformációjában áll.

Ez a deformáció világosan mutatkozik a tőkés gazdálkodás egész fejlődésén a válság 1932 közepén bekövetkezett mélypontja óta. Az emelkedő kapitalizmus ciklusaiban elégséges volt pár hónap, hogy a termelés és üzletmenet a válság mélypontjától a megelőző prosperitás szakasz magaslati pontjára emelkedjék; némely esetben a válság folyamán egyáltalán nem esett a termelés, hanem csak a növekedés tempója lassubbodott. Az imperializmus periódusában átlag egy-két évig tartott, míg elérték a válság mélypontja után a megelőző magaslati pontot.

Mit tapasztalunk azonban ma? Több mint két év múlt el a válság mélypontja óta s a tőkés világ ipari termelésének a volumene husz százalékkal még mindig az 1928-as állapotok alatt áll: két évi javulás után a termelés még mindig jóval mélyebben áll a megelőző magaslati pont alatt, mint a régebbi ciklusokban a válság mélypontjának az idején.

Világos továbbá, hogy a gazdaság emelkedő vonala 1934 nyarán újból megtört. Az U. S. A.-ban — ugyanúgy mint 1933 nyarán — erős a visszaesés; Németország a gazdasági katasztrófa felé tart; Franciaországban folytatódik a lassu esés; Angliában megállt a javulás folyamata stb. 1934 harmadik negyedében az ipari termelés volumene alacsonyabb, a tőkés világgazdálkodás egészének helyzete rosszabb, mint egy évvel ezelőtt.

Világos: a termelő erők és a termelési viszonyok közti ellenmondás a tőkés stabilizálódás végének jelenlegi periódusában olyan élességet ért el, hogy az emelkedett termelés mielőtt a fellendülési fázist elérte volna, a piacok felvevőképességének korlátaiba ütközött.

A kapitalizmus belső mechanizmusa elég erős volt ahhoz, hogy a válság mélypontját legyőzze, a depresszióra való átmenetet s pár országban a mérsékelt felélénkülést előhívja; de nem volt elég erős ahhoz, hogy valódi fellendülést, prosperitási fázist idézzon föl.

Vizsgáljuk meg, hogy a termelés megkezdett emelkedése jelenleg miért ütközik időnek előtte a piacok felvevő képességének korlátaiba? A döntő mozzanatok a következők:

a) A fellendülés „materiális bázisát“ a termelő eszközöket felvevő piacok kiterjesztése, mindenekelőtt a fix tőke megújítása és kiterjesztése a reális akkumuláció folyamatában képezi. A kapitalizmus általános válságának periódusára a meglévő termelő apparátusok kihasználásának krónikus tökéletlensége, az ipari tőkében mutatkozó krónikus fölösleg a jellemző. Szolgáljon erre például Németország;

A német ipar kapacitásának kihasználása százalékban

1929	1930	1931	1932
67.4	52.2	44.5	35.7

Amint látjuk: még a legmagasabb termelés évében, 1929-ben is a német ipar termelési apparátusának csupán két harmada került kihasználásra. A többi tőkés országokban hasonló a helyzet. Magától értetődő, hogy a polgárság — eltekintve a hadi iparoktól — ilyen körülmények közt vonakodik a fix tőke megújítására és megnagyobbitására, mivel a kihasználatlan ipartelepek csökkentik a profitot, amidőn az értéktöbblet egy fölösen nagy tőkére oszlik el. Enélkül azonban nincs semmiféle föllendülés.

b) A nagy válság hatalmas központosítási folyamatot idézett föl. A monopolképződés, a kapitalizmus monopolisztikus jellege a legerősebb mértékben tovább fejlődött. Egynémely országban (Németország, Anglia, U. S. A.) a monopolképződést állami rendszabályokkal szorgalmazták. Minél erősebbek azonban a monopóliumok, annál erősebb akadályokba ütközik a technikai fejlődés, annál kisebb a fix tőke megújítására szolgáló indíték.

Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a technikai haladás általában megáll. Ez a helyzet a kapitalizmusban nem következhet be. (A fegyvertechnikára irányuló lázas javítási törekvés is lehetetlen volna bizonyos más területeken való technikai haladás nélkül.) Felfogásunk szerint a minőségileg új ebben a vonatkozásban az, hogy az alacsony munkabérek és a fix tőkefölösleg következtében csak olyan technikai újításokat vezetnek be, amelyek a termelési költség igen magas leszállítását, illetve a szükséges munkaerő különösen erős redukálását teszik lehetővé. A termelési költség csekély leszállítása nem elégséges ahhoz, hogy a tőke új befektetéseket eszközöljön.

c) A megerősödött monopolképződés csökkentette a monopolisztikus áruk áresését. A kereskedelmi monopóliumok s a forgalmi és fogyasztási adó emelése oda vezetett, hogy a kiskereskedelmi árak sokkal csekélyebb mértékben estek, mint a nagykereskedelmi árak.

d) A megelőző ciklusokban a tőkés piacot a paraszti, — tulnyomóan saját szükségletére dolgozó — tőkés áruforgalomban függetlenül termelők bevonásának folyamatával tágitották.

A belső piac (vagyis az árútermelés és a kapitalizmus) fejlesztésére szolgáló alapvető folyamat a társadalmi munkamegosztás. Ez abban áll, hogy a nyersanyag feldolgozás különböző nemei (s e megdolgozás különböző operációi) egymás után elszakadnak a mezőgazdaságtól és önálló iparágakká alakulnak, amelyek termelvényeiket (amelyek most már áruk) a mezőgazdaság termékeivel cserélik ki. A mezőgazdaságban, amely ezáltal maga is iparrá (vagyis árútermelővé) lesz ugyanez a specializálódási folyamat áll be.

Az árútermelés kiterjedésével együtt jár a differenciálódás, a parasztság szétesése s részben egy mezőgazdasági polgárság, másrészt egy mezőgazdasági proletáriátus kialakulása, minek következtében tekintet nélkül a falusi lakosság további részének elszegényedésére, a tőkés piac tovább terjeszkedik.

Igy teremti a parasztság földműves proletáriátussá való átalakulása piacot a fogyasztási, s a parasztság földműves polgársággá való átalakulása pedig a termelési eszközök számára. Más szavakkal: a „parasztság” alsó csoportjaiban a munkaerőből árú, a felső csoportban pedig a termelési eszközből tőke lesz.

A jelenlegi depresszióban a következő változás történt: A „paraszt-

talánodás" folyamata, vagyis a mezőgazdasági termelőknek a tőkés piaci forgalomba való bevonása a kapitalisztikusan legfejlettebb országokban — U. S. A., Anglia, Németország — lényegében befejeződött. A differenciálódás folyamata ugyan a jelenlegi mezőgazdasági krízisben a kis- és középparasztok tömegpusztulásává emelkedik, ez a folyamat azonban jelenleg a mezőgazdálkodás degradációjával kapcsolatos, minek következtében a kapitalisztikus piacnak nem a kiterjedése, hanem a szűkülése lép fel. A termelő eszközök kihelyezése kisebb, mert a gépeket az állati és emberi munka pótolja, a műtrágya fogyasztás hanyatlik stb. A parasztság mezőgazdasági proletáriátussá való változása nem jelent piacot a fogyasztási eszközök számára, mert az elproletárizált parasztok mindegyike előtt a munkanélküliek tömegét emelik. A krónikus mezőgazdasági válság a föllendülés egyik főakadálya.

e) A megelőző ciklusokban a kapitalista piacot extenzíve újabb területeknek a tőkés termelési módba való bevonásával, gyarmatok elfoglalásával és feltárással növelték. Ma a világ már feloszlott: meghódítható gazdátlan terület már nincs. A gyarmatoknak, mint árúpiacoknak intenzív kihasználása a gyarmatok és félgymarmatok saját fogyasztási cikkek iparának akadályába ütközik, aminek a fejlődése a válság folyamán sem akadt el.

f) A tőkés piac korlátlan terjeszkedésének legnagyobb emeltyűje az imperializmus periódusában a tőkekivitel. Minden tőkekivitel fölös árúkihelyezéssel jár. Ami lehetetlen volna, ha az átengedett áruk ellenértékét a szóbanforgó országoktól azonnal követelnék. Jelenleg a tőke kivitel szinte teljesen megszűnt. A főokai ennek a következők:

1. *Gazdaságilag*: a válság bebizonyította, hogy a világgazdasági munkamegosztás jelenleg uralkodó leépítési tendenciája, a krónikus mezőgazdasági válság és a kölcsönös lezárások mellett a tőke importáló adós országok számára nagyon nehéz a náluk kihelyezett külföldi tőke után járó kamatot, illetve profitot transzferálni, miután a hitelező országok az adós országok árúit nem akarják megvásárolni.

2. *Politikailag*: a világ szorosán felsorakozott a háborúk második turnusához, ám az országok csoportosulása a közeli világháborúhoz még nem fejeződött be. Minden ország számára fenn áll annak a veszélye, hogy tőkekivitelével jövődöbéli ellenségét erősíti és a háborúban tőkéje elvesz.

A közeli háború kilátása gátolja a „morálisan elévült” fix tőke pótlását: a tőkések azzal számolnak, hogy a háború óriási keresletével és magas áraival az elévült, lebontásra megért üzemeket is nyereségessé teszi.

A világ azonban szorosán felsorakozott a feszültségek második turnusához is. A feszültségek veszedelme a tőkekihelyezést általában, a tőkekivitelt pedig különösen akadályozza. A polgárság törekszik tőkéjét mozgékony formában tartani: a nagyobb biztonság kedvéért feláldozza a magasabb profitot.

g) A fogyasztási cikkek piacának legfontosabb korlátját képezi a munkásság jövedelmének erős csökkenése a tömegmunkanélküliség, a munkabérek leszállítása, az adók emelése stb. következtében. A depresszióra való átmenet ebben a tekintetben nagyon kevés változást jelent. A termelés emelkedett, a munkások száma szaporodott, a kifizetett bérösszeg vásárló ereje azonban alig nőtt.

Ebben a vonatkozásban a racionalizálás válság folyamán változott jellege nagy szerepet játszik.

A válság előtt a feladat, amit a tőke tudósainak, technikusainak és szervezőinek állított kb. a következőképp hangzott: Tartoztok a termelési

egység önköltségi árát csökkenteni. Ha ez csak a termelendő árumennyiség megnagyobbitása mellett lehetséges, úgy ezzel ne törődjete. Az eladás az én dolgom. Az olcsó árú, a jó árú számára mindig akad piac.

A válság megtanította a tőkét, hogy a tőkés rend általános válságának periódusában a tőkés piac kiterjesztésének a határai nagyon szűkek. A válság megtanította a tőkét, hogy nagyon sok esetben az önköltségi ár épp a tökéletesen „átracionalizált“, a tömegpiacra bērendezett üzemeknél, ahol az egész termelés automatizáltan, futószalagon folyik a csökkent termelés következtében sokkal erősebben emelkedett, mint a kevésbé modern üzemekben.

Ezért a tőke tudósait, technikusait és szervezőit a válság folyamán kb. a következő feladat elé állította: Tartoztok a termelési egység önköltségi árát csökkenteni, de azzal a feltétellel, hogy ez ne a termelendő árumennyiség emelésével járjon, miután semmi kilátás a magasabb kihelyezésre! Avagy még konkrétebben: üzeink jelenlegi csekély kihasználása mellett a legalacsonyabb önköltségi árral termeljete.

A tudósok, technikusok és organizátorok a tőke parancsát teljesítették. Az önköltségi ár, ellenére a termelési kapacitás csekély kihasználásának, a legmesszebbmenő mértékben csökkent.

A legfontosabb módszerek, amelyek ebben a vonatkozásban alkalmazást nyertek a következők:

A termelés összpontosítása a monopolszervezeten belül a legjobb üzemekbe, a rosszabb üzemek leállítása mellett; az üzemen belül vagy a legmodernebb gépek használata a régi és rossz gépek leállítása mellett vagy fordítva: visszatérés a futószalagon való termeléstől a primitívebb, a csekély forgalomhoz jobban illő módszerekhez. Kiválasztása a tőke szempontjából „legjobb“ munkásoknak; munkásoknak, akik a munkatempó erősödését, a munka intenzitás emelését elfogadták. A munka intenzitás emelése a munkabérek egyidejű erős leszállítása mellett. A munkásság többségének a legkülönbözőbb formájú rövidített munkaidőben való foglalkoztatása lehetővé teszi a tőke számára a tulajdonképpeni munkaidő alatt a munka intenzitását a maximumig fokozni. Ha ez a tempó a munkaerő időelőtti gyors elhasználásához vezet, úgy a tőkének a feje nem fájhat a pótlásáért: a munkanélküliek milliós serege egyre friss munkaerővel szolgál. A munkafolyamat egyes abszolút kézfogásokra való szétosztása, a munkafolyamat messzemenő automatizálása csökkenti a nehezen pótolható tanult munkások számát s a munkások tömegét könnyen pótolható tanult és tanulatlan munkásokká változtatja. Ily módon a racionalizálás új formáiban a monopoltőke számára sikerült a munkások teljesítményét a válság folyamán jelentékenyen emelni és a válság terhét messzemenően rájuk hárítani.

A válságracionalizálás e sajátossága fontos elemét teszi a mai depresszió különleges jellegének. A termelési költségek leszállítása a munkások költségére csökkenti a fix tőke megújítására szolgáló indítékot, vagyis a termelési eszközök piacának kiterjesztését, miközben a bérek leszállítása a fogyasztási eszközök piacát szűkíti.

Összefoglalóan: a depresszióra való átmenet a tőke értékesítését emelte. A tőkének sikerült helyzetét a munkások, parasztok és gyarmatok költségére valamit megjavítani. Ez volt az eset a régebbi depressziók idején is. Régebben azonban a tőke jobb értékesítése a tőke nagy befektetéseihez, a termelőeszközök s ehhez csatlakozva a fogyasztási cikkek piacának kiterjesztéséhez vezetett s ezáltal az újabb fellendüléshez. Jelenleg nem ez az eset. A tőke új befektetése minimális: hiányzik a fellendülés „materiális bázisa“. Ezért ütközik egyre az emelkedett termelés már pár hónap után a piacok korlátaiba, az árúnak nincs elegendő helye, a

készárúkészlet ismét nő és új visszaesés áll be. Ezek a visszaesések még erősebbek volnának, s az ipari termelés még kisebb, ha a gyorsan növekvő fegyverkezés nem találna, ha terméketlen is, de fölös kelendőségére.

*

Az utolsó évek a tőkés rend feszültségteli összeomlásának gazdasági feltételeit ugrásszerűen tovább fejlesztették. A termelő erők és a termelési viszonyok közti ellenmondás kézzelfogható lett. A polgárság képtelen az általa létrehozott termelő eszközöket kihasználni; a lakosságbeli fölösleg mellett krónikus a tőkefölösleg: leállított ipari telepek és nélkülöző munkanélküli seregek. Tőkék és mindenféle áruk nagyvonalu „tervszerű” megsemmisítése a legmélyebb romlás jele. Miközben a pénzüligarchia helyzetét minden más népréteg terhére törekszik javítani; miközben a tőke központosításával a gyengébb kapitalistákat és a kispolgárságot kisajátítja; miközben az államapparátust az egész nép kihasználására fordítja, — egyre tovább növeli a termelő erők és a termelési viszonyok közti ellenmondást, relative egyre tovább apasztja a társadalom fogyasztó erejét és mélyíti a válságot. Ugyanazok az okok, amelyek a jelenlegi depresszió különös jellegét feltételezik, határozzák meg a tőkés gazdálkodás további menetét is. A tőkés rend általános válságának s az időleges stabilitás végének hatása és az ezzel együtt járó imperialista és osztályellentétek élesedése, a viszonyok általános labilitása az ipari ciklusnak egy további, még erősebb deformálódását eredményezi. A jelenlegi depresszió rövid ideig tartó felélénkülésekkel és erős visszaesésekkel több évig tart, anélkül, hogy — talán pár ország kivételével — egy prosperitási szakaszba menne át, hogy végül egy újabb, még mélyebb és pusztítóbb gazdasági válság kövesse... Ez a perspektíva arra az esetre, ha a világháború és a feszültségek kitörése még több évig elhúzódik. Ez azonban nagyon valószínűtlen. A polgárság miután a jelenlegi depresszió folyamán elégedetlen a tőke értékesítésének csekély javulásával a kiutat a háborúban keresi... (V.)

VILÁGGAZDASÁGI JEGYZETEK

SZTRAJKOK A KÖZEL KELETEN. Az Európában megfélemlített tőke, amely veszendőben lévő profitját ezer és ezer úton keresi, útját Kelet felé veszi. Miért? A termelés és fogyasztás szempontjából új országok vannak támadóban, új piacok nyílnak, új fogyasztó-tömegek kizsákmányolási lehetőségei ígérkeznek. Itt van például Egyiptom, amelynek 14 millió lakosságából eddig csak 2 millió volt tényleges fogyasztó. A látszólagos szociális engedményekkel s az ugyancsak látszólagos kulturális színvonal emelésével a még hiányzó 12 milliót is értékes fogyasztóvá lehet tenni. Transzjordánia, Szíria, Irák, Perzsia, Hedzsasz, ugyancsak azok a helyek, amelyek felé a nemzetközi tőke expanziója irányul. Ennek az iparosodási folyamatnak, amelynek arányai évről évre nőnek, a későbbi termelés szempontjából két támpontja van. Az egyik Egyiptom, a másik Palesztina. Egyiptomban az idegen tőke, egyesülve a belföldivel siet megteremtetni a „hazai” ipart. Rendeltetése egyelőre a helyi piac szükségleteinek fedezése. Ha azután a termelés keretei kialakulnak, feladata már export igények kielégítése is lesz. Miután a belső szükségletet fedezte, külső piaci lehetnek Szudán és Hedzsasz. Palesztina rendeltetését — London részéről, a hazát építő zsidósággal szemben hangoztatott jelszavak ellenére — ugyancsak hasonló szempontok határozzák meg. Az angol ipari imperializmusnak más szempontból is szüksége van egy előretolt támpontra. Japán mindent és mindenkit legázoló ipari dumpingje mind félelmetesebb arányban fenyegeti azokat a pontokat, amelyeket London

tegnap még érdekkörébe tartozóknak mondhatott. Ezeknek a pontoknak megvédése vagy visszahódítása Anglia számára ma már élet-halál kérdést jelent. Palesztina lesz tehát az a pont, amelynek sáncai mögül a defenzív harcot megvívó erők felvonulhatnak s az összecsapás sorsát eldönthetik. Mi sem természetesebb, hogy az iparosodás e folyamata kísérő jelenségeivel együtt jelentkezik. Ezek a jelenségek szembetűnőek. Az első ezek közül egy új ipari proletáriátus kialakulása. A modern élettel eddig minden kapcsolat nélkül élt beduin, a pasák földjén rabszolga sorban tengődő felláh abban a hitben, hogy a városban kenyeret talál, nagy tömegekben indul a városok felé. A várossal való érintkezés első eredménye új életkeretek kialakulása. A sivatagi beduin, aki életének sorsát tegnap még egyik oázistól a másikig számár hátán hordta, aki élelmiszerszükségletét pár szem datolyával vagy banánnal fedezte, abban a pillanatban, amikor mint ipari munkás a tőke érdekkörébe szegődött, életvonalát a körülmények parancsoló hatása következtében megváltoztatja. A várossal való érintkezés másik kísérő jelensége: látókörének kiszélesülése. Munkája során kapcsolatba kerül olyan Európából keletre származott idegen munkásokkal, akiknek osztályöntudata fejlődésére döntő hatást gyakorol. Ennek illusztrálására álljon a következő példa: néhány évvel ezelőtt Jaffában egy cementgyár keletkezett. 800 arab és 400 zsidó munkás biztosította az üzem zavartalan menetét. Az arab munkások napi bére 8 *piaszter volt*, a zsidó munkások viszont napi 8 órai munkáért 14 *piasztert* kaptak. A két csoport munkabére közti különbség magyarázata az, hogy a zsidó munkásokat mint specialistákat szerződtették, míg az arabok a sokkal nehezebb 14 órás napi munkájukért a napszámosok bérét kapták. A napi 8 *piaszterből* azonban a gyár vezetősége „munkaközvetítői” díj címén még két *piasztert* levont. Az arab munkások két esztendői hallgatás után megszólaltak. Zsidó társaik értékesebb munkáját nem vonták kétségbe, a munkaközvetítő számára történő 2 *piaszter* levonásának azonban megszüntetését követelték. A gyár vezetősége erről persze hallani sem akart. Végre az arab munkások nagy tette határozta el magukat. Kimondották a sztrájkot, minek következtében a gyári üzem beszünt. Három heti keserves harc után már úgy látszott, hogy az arab munkások kénytelenek visszatérni — a régi feltételek mellett! — munkahelyükre. Ebben a pillanatban azonban váratlan fordulat történt. A gyár zsidó munkásai arab társaik mellé állottak. Megtörtént tehát a Közel Kelet munkásmozgalmának a legelső olyan epizódja, amely az idegen és arab bér munkások szolidaritása következtében a munkásság győzelmével végződött. Ez a példa nem maradt hatás nélkül. A legutolsó hetekben hasonló eredménnyel és hasonló körülmények között folyt le egy többhetes sztrájk. A Mossuli petróleum források termését a világ gazdasági vérkeringésébe juttató Pipe-Line megépítésénél az idegen munkásokon kívül néhányezer bennszülött bér munkást is foglalkoztattak. Miután a Pipe-Line építése befejeződött, a tőkés társaság — írásos ígérete ellenére — a bennszülött munkásokat kártalanítás nélkül akarta szélnek eresztetni. A kisemmizett belföldi bér munkások egzisztenciájának kérdését a jaffai szindikátusokba tömörült idegen munkáscsoportok a magukévá tették. A petróleum-tröszt szóba sem akart állni az arab munkások érdekeit képviselő idegen szindikátusok vezetőivel. Erre Jaffa, amely a gazdaságilag ma már rohamosan fejlődő Közel Kelet szívét jelenti, egyik-napról a másikra megszűnt verni. A sztrájk következtében a Közel-Kelet gazdasági vérkeringése több mint három hétig szünetelt. A petróleum tröszt kénytelen volt az ötezer bennszülött munkást a sztrájkoló bizottság által meghatározott kártalanítási összeg ellenében, nem végleg, hanem csak bizonyos időre elbocsátani.

(Kairó)

Gyomai Imre

S Z E M L E

AZ AKTUALIS ADY

✕ Ady Endre időben, térben még egyre éli csiráztató, bomlasztó életét és bár messze rohantunk tőle és bár értelmünk — a nagy kötöttségből ép' ő általa szabadulva — másképp reagál: nem lehetünk el ma sem nélküle. Nem lehetünk, mert ő volt a kezdet, az élmény, ő lett az örökség, a magyar vagyron, amit magunkkal és magunkban hurcolunk. Csak, aki kint van a magyar életkörön: szabadul tőle és lehet el nélküle. Csak, aki idegen, az nem érti, nem érzi, nem éli. De magyar: legyen az Lukács György vagy Klebelsberg Kunó, Hatvany vagy Berzeviczy, nem szabadul tőle.

A *Korparancs* kritikusaiknak és olvasóinak feltűnt könyvem sok Ady idézete. És egy helyen egy ideges zárójel: „Ideje lenne már leszokni mindenért Adyhoz visszanyulni.” A szlovenszkói magyar író róttam meg, aki még az orosz öt éves terv lényegét is Ady idézettel akarta magyarázni. Ez az ideges zárójel azonban nemcsak a címzettnek szólt, de tudat alatt mindnyájunknak, akik már a magunk módján és nyelvén fejezhetnénk ki mai dolgainkat és mégis visszanyúlunk a szónak, a kifejezésnek Ady-csodájához, mert ez még most is élőbb, erősebb és kifejezőbb, mint a mi meghatározásaink. Vannak dolgok, melyek csak új arcot loptak magukra, de a lényeg, a tartalom Ady óta nem változott. 1932-ben Magyarországon az uralkodó rend a mai német viszonyokat is megelőző helyzetet teremt. Az ez ellen hadakozó író 1932-ben ennek az atmoszférának érzékeltetésére, Adyt hívja igazolásul. (Magyar rapszódia: 1932.) Vele és általa hívja életre és harcra a magyar népi jövőt, mely egy az emberiség szocialis jövőjével.

Ady él. Hiába 1932, hiába 1935, Ady: 1905, 1910, 1914—18 Adyja, ez a Pantheonba börtönzött, kisajátított, kimagyarázott és meghamisított Ady — változatlanul aktuális. A magyar glóbusz változatlan élet- és haladás-dermesztő atmoszférája élővé, kortárssá, fegyvertárrá konzerválja a tizenkilences nagy halottat. „Huszonöt év előtt csendőrtűz a szlovákoknak. Tegnapelőtt hamis bankó a franciáknak. Tegnap akasztófa ártatlan szocialista forradalmároknak. Csakhogy az osztályuralom megmaradjon! Mit változott 25 év alatt Magyarország?” — kérdezi Bölöni György, magyar történelmet és jövőt összegezõ Ady-könyvében (*Az igazi Ady* — Paris, 1934) és ezzel a mába helyezi az Ady-kérdés próbáját és lényegét. Átmenti vészjelző megérzését, jövőmutató lendületét, állásfoglaló bátorságát — példának, biztatásnak és átmenti vádnak, számonkérésnek a megalkuvók és az ügyeskedők felé.

Az aktuális Ady az írói bátorság példája. Az írói bátorság: a politikai bátorság Adyban elérte a kezdeményező forradalmi lendületet és szuggeszciót. Ady bátorsága korszerűen forradalmi hatású volt, mert korszerűen felelősségteljes volt. Annyira tudatosan felelősségteljes, hogy tegnap történt állásfoglaló bátorsága és tegnap izzott forradalmi tisztasága szinte érezhetőn süt át a mai magyar kódón. Ezt a zsarátnokos és bélyeges erőt közvetíti Bölöni könyve, a lényeg-Adyt, amit minden más Ady-megemlékezés vagy meghamisít, vagy elhallgat. Bölöni könyvével egy időben jelent meg *Schöpplin* Aladár Ady-dolgozata (*Ady Endre* — Nyugat kiadása, Bpest, 1934). Dolgozat: pontos, kerek, józan, ökonomikus írás, mely a „kortárs nemzedék Adyról való tudatát” adja át, a sorok

között azonban mégis hűvös distanciával különíti el magát az Ady-komplexum állásfoglaló lényegétől. Ilyeneket ír: „Ady meg volt győződve s ehhez a meggyőződéséhez mindhalálig ragaszkodott, hogy a fennálló állapotok, az addig uralkodó rétegek politikájának tovább folytatása előbb-utóbb nemzeti katasztrófával fog végződni, hogy szóhoz kell juttatni az addig némaságban tartott alsóbb néprétegeket, megtörni a vezető rétegek uralmát.“ (42. l.) Igen, ez Adynak tényleg a meggyőződése volt, de maga Schöpflin egy szóval sem árulja el, hogy ő mit is gondol ezekről a dolgokról. Könyvéből ép' az hiányzik, ami Bölöni könyvét tetté avatja: az együttérzés és az együttműködés. Ady és Schöpflin ma már két külön és ellenséges világ. A forradalmat szító Ady és az ellenforradalommal megbékült Schöpflin nem lehetnek többé kortársak. — Bölöni könyve ugyanakkor nemcsak magyar kortörténet és leszámolás, nemcsak pontos krónika és sok tekintetben eddig ismeretlen új Ady-kép, de — a fent említett együttérzés és együttműködés eredményeképp — élő, szerves folytatás: Ady kiteljesedése a mában. A teljes Ady: ahogy folytatásra, történelmi és szociális teljességre, Bölöni, az egyhatárból való, az egytörzssű, egyfajú és egycélú társ megélte és továbbélte mai önmagáig. Ketten együtt egy személyben: együttindult és egycélba ért utitársak, mindenki utitársai, akik a mai atmoszférában az Adyt kiteljesítő történelmi erővel együtt járják a korfelelősség egyetlen lehetséges útját. Itt a Schöpflinek törvényesen lemaradnak. Szerepüket Bölöni helyesen érzékelteti „Amint kicsavarták az igazi forradalmi rétegek kezéből a forradalmi országot, épp úgy kicsavarták a forradalom zászlaját, Ady Endrét is... 48 után sajátították ki az urak a maguk számára így Petőfit“ (355.)

Hogy mi a különbség Bölöni és Schöpflin Ady-képe közt, azt ép' a Petőfire való reagálás oka, módja mutatja. Bölöni azt az Adyt tudatosítja, aki hitte és vallotta: „a forradalmi megújulás kikerülhetetlen Magyarországon.“; aki megjelenésével a semmibe fújta az „alkotmányos“ magyar irodalom hatvanhetes negativumát: „A magyar író Petőfi óta nem volt forradalmár“ (131.) — Schöpflin Adyja szintén Petőfit asszociálja és helyesen ép' az írói bátorsággal kapcsolatban: „Ady szembe mert szállni nemcsak a közvéleménnyel, hanem a közizléssel is, visszahozta a magyar költő bátorságát, melyet Petőfi óta elvesztett.“ Odavetett megállapítás, de veszélyes megállapítás, ép' azért Schöpflin gyorsan továbblapoz és elkeni a mondat értelmét: „Ez nemcsak politikailag és irodalompolitikailag van így, hanem esztétikailag.“ Ezzel a megállapítással átlenyúlva a veszélyes ponton, most már az írói bátorság tompítására bátran dicsérheti és védheti a — költő szuverenitását. A Schöpflin könyv utolsó mondata ezek után már senkit sem lep meg: „Szimbólumaiból, képeiből a világnak előtte sohasem volt, új képét teremtette meg: az Ady-világ képét.“ (214.) Ady-világot kell tehát tudatosítani, egy specialitást, hogy ne lehessen folytatása, élete, funkciója, számonkérő aktualitása a mában. Így azután, akik mindenáron mai magukat akarják igazolni, azok felszabadultan bölintanak Schöpflinnek: „Előttem mindig úgy tűnt fel, mint egy csodálatosan tehetséges gyermek, akiben még nem vált tudatossá a nevelés révén a morál kötelezettsége, tehát még nem is felelős önmagáért.“ (133). Ime Ady — a felelőtlen ember! Bölöni, aki a morál kötelezettségével írta könyvét, kissé másképp beszél az Előszóban: „Céлом az volt, hogy Adyt kiragadjam azok kezéből, akik kiszolgáltatják az uralkodó osztályoknak, bár velük szemben örök lázadó és megmutassam annak, aki volt, forradalmi nagy költőnek.“ És ha Schöpflinnek „Ady hangja túlerős volt“, Bölöni ezt a ma is teljes frissességében élő hangot, az élön igazi Adyt bontja elénk, mely elsőpri és félretolja a Schöpflin-retusálta Ady-képet: „Mig uralkodó osztályok és társadalmi rétegek a ma-

guk ábrázatára igyekeznek átalakítani Adyt, az igazi Ady mindinkább eltűnik... kezdettől fogva nem volt a rend maradandóságát védő polgár és nem volt soha az uralkodó osztályok költője. Az alullévőké volt, a kisemmizetteké, a be nem teljesülteké, a forrongóké, a lázadóké volt Ady. És ezért ezt az író soha nem foglalhatják le a maguk számára a mindenkori uralkodó osztályok, mert velük szemben örökké ellenség, lázadó marad." (384.) Bölöni könyvének ez a végkicsengése kissé más tanulságot rejt magában, mint Schöpflin Ady-elmarasztalása.

Ady, az örök lázadó — csiráztató, robbantó erő. Tehát: leköti, ellenkező előjellel önmaga ellen rohamoztatni: immunizálni és így ellenforradalmi célokra felhasználni. „A jóindulatú osztálykritikusok kioperálják Adyból a lényegét, a bocskoros nemes világot felforgatni akaró elégedetlenségét, forradalmi szándékait, hogy a gutgesinnt költőt aztán bárki feltűzhesse a gomblyukába.” (282). Bárki. Hol egy püspök, hol egy alispán. Makkai és mindenki, aki a forradalmár Adyt tévedésben, vagy felelőtlenységben marasztalja el, a lényeges ponton, törvényszerűen dadogni kezd: „Ady tévedett, mert az uralkodó szűklátókörűség elleni vádjaival nem oda fordult s nem azokat hívta harcra s nem arra a harcra hívta őket, hová s akiket s amire kellett volna.” (Makkai). Üres játék a szavakkal, de céljuk van és célt érnek: Adyt hamisítanak. És *Hatvany* hiába vonja meg Ady körül a búvkört — „Diósadi Ady Endrének, Achim András barátjának, Esze Tamás komájának, Dózsa György igazándi unokájának vértforraló nótájára, hiába fáradnak is átirogatásukkal a leg- raffináltabb virtuózok, sohasem fognak rágyújtani Szapolyai János selegében” — hiába: a Szapolyai-legények csak azértis és pont a megyeházán gyűjtanak rá Ady nótájára. A *Nemzeti Ujság* ezidei márc. 21-i számában a következőket olvashatjuk erről a legújabb magyar márciusi változásról: „A baranyamegyei alispán Ady-idézettel nyitotta meg a főispánt beiktató vármegyei közgyűlést. Még pedig olyan Ady-idézettel, amelyik ép' a vármegyházát emlegeti: a *Fel szállott a páva* tarka strófaínak egyikével. Olyanok ezek a strófák, mint a madár, amiről szólának, színesek és villogók, súlyos ázsiai pompa koloritjával befuttatva... Az ember elképzei az óriási sárga megyeház roppant barokktermét, megtömve a diszmagyarok meggyvörös és fűzöldszin bársonyával, amint az Ady-vers idézete csattog felettük: Uj szelek nyögetik az ős magyar fákat... Ady bevonult klasszikusaink közé, azt most a vármegyház is elismerte, amikor felszállni engedte magára Ady versének pávamaradárát.” A magyar bajok rákfenéje, az Ady-gyűlölte és rohamozta ósdi megyeház, a meggysszin és fűzöldszin diszmagyarok szemérmetlen provokációja minden akadály és tiltakozás nélkül magába nyelheti és halottá ünnepelheti legnagyobb ellenfelét. Ady Endre, mint a diszmagyarok, alispánok és főispánok evangéliuma! Törvényes folyamat: akiknek, a mindenkori Gyula diákokon kívül, senkijük és semmijük sincs, onnan szereznek, ahonnan lehet és azt, ami hasznos. És a legjobbat, a legtündöklőbbet, a legveszedelmesebbet szerzik el és hamisítják maguk közé — úri használatra. Ady — lázadó és lázító nótáját — befuttatják a „súlyos ázsiai pompa koloritjával”, hogy így magukhoz idomítsák, rokonná avassák „a diszmagyarok meggyvörös és fűzöldszin bársonyában.” Ebbe bele lehet pusztulni, ebbe bele kéne pusztulni, ha Adyt csak ez a réteg tűzné a gomblyukába. De Ady történeti erő; hatását nem lehet elpusztítani, meghamisítani, mert az visszaüt. A baranyai alispán mesterkedései sem csinálhatnak prédikációs halottat Adyból, mert Pozsonyban, szerte Szlovénzkón a magyar ifjumunkások évek óta, népdalmódra éneklük és zümmögik ép' ezt a népdalból lett Ady-nótát.

Kié hát Ady? Hol él igazán? Ady él: a baranyai alispán és a pozsonyi

ifjúnunkások egyformán bizonyítják. De élete a megyeházán csak kriptaelet lehet: ünnepélyesen megszavazott halál. De a pozsonyi ifjúnunkások, a csallóközi zsellérfiúk a vállukra kapják, kilopják maguk közé, az életbe, fütttyös daccal kalapjuk mellé tűzik rózsának és viszik vándorlásra, országutakra, menhelyekre és a fák között az erdőben tavaszként lobog a hangja. Ady itt él és csak így élhet történelmet, küldetést. Ide kérezkedett. („Mit ér az én rongy életem? Uri átok. El kell mennem tihozzátok.”), mert csak itt és innen remélt eredményt, változást, más világot: szerepének, missziójának kiteljesedését. Ady él. Él, mint „az örök forradalmi trász megnyilvánulása”. (364). A magyar szellemi atmoszférában, ahol ez a trász már majdnem ismeretlen valami, ennyi is elég lenne aktualitása kihangsúlyozására. De Ady forradalmi szerepét szűkebb és ellenőrizhetőbb sikon is meghatározhatjuk. Az ellenfél tükrében Bölöni a ható pontokról olvassa le Ady értelmét: „Ellenségei jól érezték: forradalmi megmozdulását Ady verseivel és ekkor kezdte Magyarország.” Ady volt a legjobban érzékelhető kezdet, minden magyar forradalmi megnyilatkozás kell, hogy visszanyuljon Adyhoz. El nem kerülheti, mert ennyire elementárisan, ennyire szuggerálón, forradalmi multat és jövőt ilyen teljességben összekötő magyar költő még nem énekelt. Jobban és döntőbben hatott, mint az osztályharc felvilágosító pontos tézisei. Bölöni is így látja: „Ady forradalmi lendülete erősebb, mint barátaié, akik egy kezdetleges osztályharc fegyvereit élesztgetik.” (148). Dolgoknak és fogalmaknak, terheknek és jajoknak, reményeknek és harcnak adott életet és konturt. Előtte is voltak költők, akik emlegették pl. Dózst és értelmét, de ez frázis volt és csak Adynál és most először lett kiradirozhatatlan jelentőségű lényeg.

Igy érthető, hogy Ady, akit megtettek szimbolistának, dekadensnek, érthetetlennek és betegnek, felületesnek és felelőtlennek, más világból és más világba valónak, Adyt, akit kineveztek monstrumnak és meditálónak, csodának és gyerekeknek — mint minden igazi forradalmi költő — alapjában véve: valóságköltő. Az adottságok éltetik, ugrasztják, riasztják. Politikai mondanivalóját a magyar valóság határozza meg. A mult nála: pontos történelem, más mint a hivatalos rózsaköd és dicsőség. A jövő: nem a második ezredév ringató délibábja, de új kicövekelt, nehéz, de elérhető cél. Bölöni könyve ezt a valóságköltőt állítja elének, „aki az ország igazi, dermesztő valóját lebbenti meg” — és nem engedi, hogy tragikus váteszt faragjanak belőle: „Igaz, hogy Ady egy tragikus nemzedék vészszikoltása volt, de ez a forma. A lényeg, a tartalom az, amiért Ady sikoltott. Ez pedig a magyar népi elnyomatás volt.” (356.) „Le kell már számolni azzal, mintha Ady azt hirdette volna, hogy ez a kompozíciós magyar sors, a magyar bánat, a magyar átok azért volna, mintha valami különös magyar végzet ülne a magyarság nyakán. Ady a nagy tragikumot abban látja, hogy a grófokkal, papokkal, urakkal, vagyis az egész feudális klerikális uralommal szemben az elszolgasodott, eltespedt és vezetőiben elbusult magyarság nem tudja kivívni uraival szemben a szabadulást.” (359.) Ady forradalmi harcát az uri Magyarország valósága határozta meg. A feudálisan begyepesedett magyar reakciót csak radikális beállítottsággal lehetett kikezdeni. Ez a valóságfelismerés vitte el Adyt a változtatnimuszáj embereihez és erőihez: a progresszióhoz, a szocialistákhoz és hangját a munkássághoz. Ezt az utat, ezt a tényt mindenáron szeszélynek, bántott hiúságnak, divatnak, lényegtelennek akarják feltüntetni azok, akik Ady két legfontosabb elemét — a bátorság-Adyt és a forradalmi-Adyt — sohase voltta hamisítják. Igaz, hogy Ady nem volt szociológus és mai értelemben vett szocialista, de megérzésével úgy rátapintott, úgy ráhibázott a dolgok szociális lényegére, hogy az

utat a népi erők felé, magyar viszonylatban minden szociológusnál eredményesebben és biztosabban szuggerálta. A hivatalos „forradalmár” költők, a Csizmadia Sándorok szava rég befagyott, de Ady harcraösztökélő ritmusa még mindig ott vibrál a magyar idegekben...

Ady-nak ezt az útját még Schöppflin sem tudja tagadni: „A munkásságban látta az egyetlen tényezőt, melytől forradalmi megmozdulást lehetett várni, valamit, ami megváltoztatja a magyarság arculatát, elsöpri azokat, akikben a nemzet romlásának okát látja.” (143.) A munkásságnak, mint történelmi tényezőnek a felismerése: ez Ady szociológiája. Ez a fluidum nem találhat többé más keretet. Éledni, élni, folytatódni csak ebben az adottságban tud. „Ady a legmélyebbre ásta be magát, hogy innen még erősebben döngethesse a magyar osztályuralom ércfalait”: Bölöni Adyt ebben a mélységben élte meg és ebben a mélységben konzerválja mába érő és holnap is ható robbantó erővé. Bölöni könyve az igazi Ady — ép' azért döntő felelet a minden rendű és rangú Ady revizoroknak, akik a baranyai alispántól Kassáig az állásfoglaló Adyt, a bátor kiállás és kiállítás Adyját hamisítják, kisebbitik és temetik.

A Petőfi óta elveszett írói bátorság, mely Adyban éledt fel döntő rohamra, ma percmemberké kriptaprédája, hogy így az Adytól mentesített atmoszférában nagynak, bátor-nak láttassák magukat azok, akik az Ady örökséget *tudatosan* elherdálták, akik minden szavukban, minden írásukban Ady harcát rohamozzák. A mai magyar irodalom talmi kis királyait azonban nem szabad bántani, védelmükre még az Illyés Gyulák is rosszalóan csóválják fejüket Bölöni felé: „Bölöni törekvésében gyakran türelmetlen és kiméretlen. Könyve utolsó fejezetében a „Magyar Pokolban” száműzött új Danteként Ady minden bírálóját a gúny egy-egy kénköves kádjába ülteti. Műve szép szárnyalását az időszerű anyag itt hirtelen lehuzza, a földre rántja.” (Gondolat, 1935. 154. o.) Ime: a magyar irodalmi atmoszféra egész reménytelen helyzete: Illyés Gyula, az igazi Adyért hadakozó fegyvertársnak a lényeges ponton — gáncsot vet, amikor a mai magyar valóság síkjára vetített időszerű harcot, a szép szárnyalás védelmében egyszerűen feleslegessé rosszalja. A revizorok győzelme ezzel az Illyés-társulással lesz teljes és a mai magyar irodalom legellenzenvesebb jelensége — Kosztolányi — továbbra is fennen fanyaloghat: „Ady világnézete annyira sérti értelmemet, hogy érezni is képtelen vagyok vele.” Bölöni Adyja: „időszerű anyag” és nem „szép szárnyalás.” Hitelessége és aktualitása emeli minden más Ady-írás fölé, az Ady-lényeg feszereje azonban ugyanakkor veszedelemmé fokozza a könyvet a megrekedt magyar atmoszférában. Amikor az Illyés Gyulák ezt a szabadító, robbantó „időszerű anyagot” nem akarják észrevenni és nem tudják vállalni, akkor ez az ellenerők győzelmét igazolja. De mást is bizonyít: a kívülállók, a kintről hazabeszélők, a lényegemigránsok és a perifériaemberek meglátásának, máshangjának a fontosságát és jelentőségét. Az igazi Adyt csak külföldön lehetett megírni, a nem alkuvó Adyt csak a magyar atmoszféra körén kívül állva lehetett változtató erővé és bátorsággá konzerválni, utnak indítani és harcba küldeni.

Ady mai harca nehezebb, mint a tegnapi. Akkor a különböző táborokból jött fegyvertársak zajongtak körülötte, ma a bátortalanság megalkuvás korában egyre többen huzódtak el mellőle és revizióval lugozzák, ahelyett, hogy a változatlan magyar valóságot — és ebben a valóságban önmagukat — vennék revízió alá. Kassák Lajos a legitim forradalmár világköltővé avatja Adyt, de a forradalmi Adyt nem akceptálja: „Ady tisztátalan volt eszmevilágában és emberi életmódjában, a forradalmisága felelőtlen lázadozás volt, de ezeket az adottságait olyan lendülettel és szuggesztív erővel tudta versbe formálni, hogy minden elvi kifogásom

ellenére is a világ egyik legnagyobb kifejező erővel rendelkező költőjének tartom.“ (A *Toll* Ady-vitája 45. l.) Ady a felelőtlen lázadó! Mintha a felelőtlenség vádjával már találkoztunk volna Schöpflinnél is. Ady a felelőtlen ember, mondja az egyik, felelőtlen forradalmár, mondja a másik. És mi, akik felelősnek hisszük és tudjuk magunkat, mégis mindig visszatalálunk ehhez a „felelőtlenséghez“. A mi találkozásunk és visszanyulásunk azonban nem menekülés és nem könnyítés, nekünk Ady nem központi eredő, mint Hatvanynak („Számomra te vagy Magyarország“) Ady: csak forradalmi segédvonal lehet, de a változatlan magyar glóbuszon ez a mai segédvonal régi rangjában lép fel. A mai magyar atmoszféra világosodó fényforrássá erősíti Adyt. Az ő felfokozott vágyai: — „a bilincsbe nem vert ember, az igazán igaz isten“ (mintha csak Münzer Tamást, a Dózsa-kortársat hallanók) — kellett, hogy jéggé dermedjenek és konzerválódjanak a magyar atmoszférában, hogy minden forró vágyzuhatagra felengedjenek és éljenek. „Előttünk egy holt magyar ur Táltos lovon üget“: hányszor éreztük ezt és hagytuk, hogy menjen, ügessen, eltűnt előlünk, beleveszett a ködbe és a döntő útkereszteződéseknél, a lényeges pontokon mindig feltűnt és nem mint holt magyar ur, de velünk egyakarató, egycélú élet: időszerű anyag, mely azonban el van keverődve a holt magyar ur kölönceivel. Adynál megállni, megrekedni nem szabad, a kezdeti kölönköket nem vihetjük magunkkal. Ady a másult harcban nem lehet program, de lehet: példa, biztatás, bátor fegyvertárs és számonkérés. Ady hangja, mert látható föld feletti folytatása és erősítése hiányzik — a magyar vásári zajgás dermedt csendjében — tulontúl megnőtt, a változatlan magyar atmoszféra jelentőségét felnagyítja, ami talán mégsem bizonyítja „felelőtlen lázadozását“. Ady a korabeli magyar valósággal szemben minden bizonnyal felelősebben, felemésztőbben és eredményesebben foglalt állást, mint a mai magyar valósággal szemben Kassák, aki pedig nem „tisztátalan eszemevilágában és emberi életmódjában“. Kassák forradalmárnak és proletárirónak tudja magát és mi mégis Adyhoz érezzük közelebb magunkat. Ady nem alkudott, Ady nem alkuszik: ez az igazi Ady, a Bölöni közvetítette Ady, a vállalható Ady. A mai magyar atmoszférában neve és tette — a bátor és korfelelős kiállítás — forradalmi jelentőségű. Az írói bátorság, mely Ady óta újra elveszett, Ady aktualitásában éled fel példának és számonkérésnek. Ady él, mert Ady aktuális. Ép' ma, amikor a „reformnemzedék“ dőngöt kaput és falat — *Ady nélkül*, aki nem alkudott és nem alkuszik!

(Stósz)

Fábry Zoltán

A FILOZÓFIA VALSAGA. Részletesen megemlékezett a *Korunk* múltévi októberi számában a filozófusok Prágában tartott VIII. nemzetközi kongresszusáról. A tudomány haladása szempontjából — mint akkor is megírtuk — általában mi jelentősége sem volt a kongresszusnak, de szociális szempontból sok érdekes tanulság megállapítására adott alkalmat. *Theodor Hartwig* most könyvet írt ezekről a tanulságokról. (*Die Krise der Philosophie. Kritische Bemerkungen zum VIII. Internationalen Philosophen-Kongress. M. Kacha Verlag, Prag, 1935.*) Hartwig, e programja szerint politikamentes kongresszus politikai jelentőségét abban látja, hogy világosan dokumentálta, hogy a kapitalizmus, mai hanyatló szakaszában, a korporatív államok kialakulása idején mindent elkövet a tömegek lelki befolyásolására, s hogy eddigi befolyásoló szervein felül mennyire szüksége van filozófusok közreműködésére is. Hisz' — ha meggondoljuk, hogy ezek a filozófusok nevelik azt az egyetemi ifjúságot, mely az életbe kikerülve a legfontosabb társadalmi funkciókat látja el, nem lehet számunkra közömbös az általuk vallott és terjesztett ideológia.

Érdekes tünet — írja Hartwig — hogy még egyetlen filozófiai kongresszuson sem vett részt annyi teológus, mint ezen a prágai összejöveten s már ebből a körülményből is kétséget kizáró módon megállapítható annak erősen regresszív jellege. A kongresszus előkészítői és irányítói állandóan hangsúlyozták a politikamentesség elvét s csak Tönnies kieli egyetemi tanár mutatott rá arra a szükségszerű kapcsolatra és kölcsönhatásra, mely a filozófia és politika között fennáll. Hivatkozott Platon ma is aktuális mondására, hogy amíg nem a filozófusokból kerülnek ki az uralkodók, vagy amíg az uralkodók nem lesznek filozófusok, addig nincs írázokra a bajokra, melyek az államot, sem azokra, melyek az emberi nemet marcangolják. És megállapította, hogy ma, amikor az uralkodó osztály elnyomja és üldözi vagy szolgálatába szegődött a filozófusokat s amikor arra használják a filozófiát, hogy megtévesszék vele az új nemzedéket s az emberek figyelmét eltereljék a szociális problémák lényegének felismerésétől, — ma ettől a platonai ideáltól távolabb állunk, mint valaha.

A politikamentesség kihangsúlyozása mellett szükségét érezték a kongresszus rendezői annak a bizonyítását is, hogy a filozófia nem egészen „Weltfremd“ tudomány s korunk sorsdöntő problémái is foglalkoztatják. Ezzel az indokolással tűzték napirendre a demokrácia válságának kérdését. Ennél a problémánál a filozófusok kénytelenek voltak leszállani az eszmék sztratoszférájából a reális élet talajára. De ugyanekkor kitűnt az a szomorú tény, hogy világhírnek örvendő tudósok milyen ijesztő tudatlanságot árulnak el a politikai tudományok tekintetében. Egy politikai szeminárium hallgatói — írja Hartwig — nagyobb tudományos felkészültséggel szoktak vitatkozni politikai kérdésekről, mint ahogy ezek a hivatásos tudósok tárgyalták a demokrácia kérdését. Érdekes tünet az is, hogy ezt a fogyatékoságukat nem is igyekeztek leplezni, hanem a szükségből erényt csinálva, valósággal kérkedtek ebbeli tájékozatlanságukkal. Akárcsak neurotikusok a betegségbe, — ezek a filozófusok a tájékozatlanságba menekültek a felelősség elől.

A demokrácia kérdésének tárgyalásánál a referensi szerepet történetesen egy olasz tudós, Bodredo páduai egyetemi tanár látta el, aki elvileg a liberalizmus mellett foglalt állást. (Általában jellemző az összes felszólalókra, hogy össze-vissza beszéltek, hol liberálizmusról, hol demokráciáról, de egyikük sem különítette el egymástól ezt a két fogalmat.)

Bodredo tanár a diktatúrák jogosultságáról is beszélt s kifejtette, hogy a liberális demokrácia nem állta meg a helyét a kapitalizmus válságának idején s csak a korporatív állam képes arra, hogy a válság idején felmerült gazdasági, politikai és világnézeti problémákat megoldja. A végcél szerinte a liberális demokrácia, de ahhoz az út csak a korporatív államokon át vezet. Egy másik olasz szociológus a fasizmus mellett tartott védőbeszédet s azt igyekezett bizonyítani, hogy a fasizmus nem egyéb, mint a demokrácia megnevesített formája. („veredelte Demokratie“)

Feltűnő volt, hogy a Harmadik Birodalom filozófusai közül egyik sem szólt hozzá a demokrácia kérdéséhez. Hartwig ezt a passzív magatartást annak a szörnyű terrornak tulajdonítja, mely nyilvántartja a mai Németországban az intellektuellek minden épését.

A vita végén a következő határozatot fogadta el a kongresszus: „A VIII. nemzetközi fil. kongresszuson megjelent filozófusok nagy elődeik szelleméhez hűen ünnepélyesen hitet tesznek a szellemi és lelkiismereti szabadság mellett, hogy minden embernek joga legyen igaz meggyőződését szabadon és minden megszorítás nélkül nyilvánítani.“ — Hogy ez a humanista ideál hogyan valósítható meg, ma, hogy szellemi szabadság ho-

gyan lehetséges szociális szabadság nélkül, arról természetesen szó sem esett.

A kongresszuson meg volt engedve, hogy minden felszólaló anyanyelvén beszélhessen, — a tudósok éltek is ezzel a joggal — de Hartwig szerint az elmondottak lényegét tekintve csak két nyelven beszéltek: sokan a regresszió s kevesen a progresszió nyelvén. A regresszív tudósok az u. n. határkérdéseket élezték ki, mindannyian azokról a kérdésekről beszéltek, amiket a tudomány még nem oldott meg. Minden jelenség mögött keresték annak „lényegét”, felvetették a metafizika ősrégi problémáit, hogy mi az élet oka, értelme, célja? „Honnan?” „Hová?” „Miért?” — Hartwig, akinek nem volt meg a lehetősége, hogy a kongresszuson részt vehessen most könyvében felel ezekre a látszatproblémákra. Ezekre a végső kérdésekre — mondja Hartwig — korunk szociális követelményeinek értelmében könnyű és egyszerű a felelet. Honnan jöttünk? — kérdeitek. A felelet: A szolgaság korszakából. Hová haladunk? A gazdasági és szellemi szabadság felé. És miért? — Mert a föld minden lakója számára emberhez méltó létet akarunk biztosítani. Amíg ezeket a célokat el nem érjük, addig meg nem engedhető fényűzés a metafizika luxuskérdéseivel való foglalkozás. (I. m. 94. o.) „A filozófusok eddig a világot csak különbözőképpen értelmezték, a feladat azonban az, hogy a világot megváltoztassuk.” Ez a célkitűzés szerinte közeledik a megvalósulás felé, mert a filozófusok, kik biztosított exisztenciájuk magaslatairól szemléltek a világot, ma már szintén osztoznak a szenvedő emberiség sorsában. Ma már a filozófusok is kezdenek szenvedni s a szenvedők kezdenek gondolkodni. Az intellektuellek proletarizálódása együtt halad a proletárok intellektuálizálódásával. A szenvedők és gondolkodók szövetségéből fog megszületni az új világ.

A termelés monopolizálása — háborúval vagy anélkül is — szükség-szerűleg a barbárság korszakába veti vissza az emberiséget. A tudomány fellendülése csak egy osztálymentes társadalomban lehetséges, melynek nem lesz külön problémája a tudomány és a filozófia válsága. A mai általános gazdasági és politikai válságnak volt hű ideológiai kifejezője a filozófusok prágai kongresszusa.

Turnowsky Sándor

AZ OSZTRÁK FEBRUÁR REGÉNYE. „Regényemben az osztrák események öltenek regényformát. Természetesen némely eset költött. Ne keresse tehát senki a személyek és uccák hitelességét. Viszont változatlanul hagytam az emberek cselekedeteit, amelyekben lényegük s az események törvényszerűsége jelentkezik.” — Ezekkel a szavakkal annak az igénye merül fel, hogy a művész a progresszív cselekvő ember lényegét s az események törvényszerűségét tartozik alakítani. Ez igény beváltásával nagy feladat teljesülne, hisz' az osztrák február eseményei óta alig egy év telt el s így az időbeli távolság meglehetősen kevés s ezenkívül: a feladat megoldása, nevezetesen az emberek lényegének és az események törvényszerűségének költői alakítása eddig a valóban progresszív német irodalom részéről alig sikerült.

Anna Seghers könyve kétségtelenül a haladást jelzi, amit ezen az úton eddig a német irodalom elért. Új regénye felülmúlhatatlan a cselekvő tömeg költői kialakításában. Amennyiben eddig cselekvő tömeget irodalmilag ábrázoltak, úgy a tömeg jelentkezése nem volt emberi. Azt jelenti ez, hogy a tömeget kitevő emberek annyira feloldódtak a tömegben, hogy teljesen elvesztett sajátosságuk, személyi erejük és kezdeményezésük. Az ember lényege, a szociális feltételek együttese minden tekintetben, úgy költői mint politikai vonatkozásban, hamisan került alkalmazásra. Az u. n. magánélet szociális valósága teljesen figyelmen kívül maradt s

az ember csupán közvetlen politika cselekvésében, minden háttér nélkül, nem társadalmi hatásában került bemutatásra, hanem az összefüggések-ből kiragadva, hamis kivágásaként annak, ami tulajdonképpen teszi.

Anna Seghers könyve nem ismeri a „hőst“, csak a hősokeket, s ezek hősiességét az olvasó előtt azok társadalmi létéből s létüknek a tudatra való hatásából teszi érthetővé. A regényben így nem található sehol az akadémikus irodalom fantomja, az egyes, aki az egyetlenné tartja magát. A regényben mindenütt az osztályszerű közösség szelleme s az egyén differenciált magatartásában jelentkező társadalmi meghatározottság kerül költői alakításra. Jól jegyezzük meg: költői alakításra, nem pedig proklamálva, vagy hirlelve. Anna Seghers alkalmazza az elméletet és nem citálja. *Bemutatja* a közösséget. Ez a közösség azonban nem séma, hanem életeleveníen küzködő egység.

Anna Seghers utolsó előtti könyve a *Die Gefährten*. Ebben is a hősiességet alakította: a hősiességet az illegális harcban. Ezek a hősök azonban könnyen a magányosságba hulltak, el voltak szakadva a tömegtől, illetve nagyon gyakran megtörtént velük, hogy elszakadtak. A tömeg ebben a regényében névtelen háttér. Az ezután megjelenő könyvében (*Der Kopflohn*) a harcos sajnálatos elmagányosodása az uralkodó motívum.

Mindaz, amit a *Der Weg durch den Februar*-ról mondtunk igazolja, hogy milyen nagy az a haladás, amit Anna Seghers megtett. A tömeg elvesztette anonimitását. A. S. érti és beszéli a tömeg nyelvét s ezzel gyakorlatilag intézi el azt az előítéletet, amit az akadémikus esztétika termelt s hozott fel érvül a negyedik rend irodalmi kísérleteivel szemben. A nép ama nyelve, amin Anna Seghers ír, olyan tiszta, nem is beszélve költőiségéről, hogy joggal mondhatjuk: a mai németországi irodalom — összehasonlítva ezzel — még nyelvileg is teljesen ellaposodott. Különben is csábító az alkalom összehasonlítani Anna Seghers regényét a Harmadik Birodalom irodalmi termelésével s újból megállapítani, hogy melyik oldalon van a hanyatlás és melyiken a fellendülés.

Irodalmunk még el nem ért célja: a szocialista realizmus. Anna Seghers regénye nagyon fontos adalék ennek a követelésnek a megvalósításához.

Természetesen vannak a könyvnek hibái is. Formálisan: a cselekmény nagyon is feszültségre készült, politikailag: az ausztriai fasizmus náci formáját teljesen mellőzi. Ezek a hiányok azonban csak kevésbé csökkentik a mű értékét. (H. K.)

* *Der Weg durch den Februar*: Anna Seghers (Edition Carrefour. Paris. 1935.)

HEINE KÉT TÜZ KÖZÖTT. Heine kérdése ma is oly korszerű és bizonyult, mint közvetlenül halála után. A mai Németország, ha verseit nem is tudja megsemmisíteni, legalább nevét törli az iskolakönyvekből. Düsseldorf városa egy hozzá életrajzi adatokért forduló francia írónak azt válaszolta, hogy nincs arról tudomása, miszerint falai között egy Heine nevű német költő született volna. A német emigráns lapok viszont egymás után idézik Heinét, akinek keserű gúnya és oly sokszor félreismert harcos lendülete annyira megfelel a mai állapotoknak, mint ha Heine is azok közé az „Untermensch“-ek közé tartozna, akiknek el kellett hagyniuk a mai Németországot. Max Brod új Heine életrajza (*Heinrich Heine, Allert de Lange. Amsterdam*) ennek ellenére a zsidó nacionalizmus számára akarja kisajátítani Heinét. Szerinte meg volt ugyan Heineban az a vágy, hogy német legyen, öröklött faji adottságai

azonban megakadályozták ebben. Brod fajelmélete természetesen nem fedti teljesen a nemzeti-szocializmus faji teóriáit. Brod a zsidó fajt nem alacsonyabbrendűnek, hanem lényegesen másnak tartja a germánnál. Heine így sorsszerűen nem lehetett német. Műve csupán „mellékterméke, kísérő jelensége” a német kulturának, s működése a német szellem fejlődéstörténete szempontjából „legalább is érdektelen.” Brod nem beszél a jelenlegi helyzetről, de célozgatásaiból kitűnik, hogy a mai Németország kulturpolitikája ellen csak az a kifogása, hogy a zsidó írók alkotásait nem kezeli azzal a rokonszenvvel, amely a teljesen idegen, de mindenesetre jószándékú jövevényeknek a „fair play” alapján kijár. Brod szerint, ha Heinet a zsidó szellem fejlődése szempontjából vizsgáljuk, úgy minden érthetővé válik nála, „még hibái és ellentmondásai is.” Az „örök zsidó szellem” mibenlétét nem fejti ugyan érthetően ki, de pár jellegzetes vonását megadja. A zsidó többek közt „politikailag tehetségtelen”, hajlamos a „vitázó szónak” túl nagy jelentőséget tulajdonítani, s ha akadnak is egyes, koruk színvonalán álló zsidók, a zsidó írók és tudósok többsége évtizedekkel a korszellem mögött jár. Például most is még sok zsidó akad, aki magát materialistának vallja, holott a materializmus „már nem csak a filozófiában, hanem a természettudományokban is túlhaladott álláspont...” Brod az ilyen „korszerűséggel és tudományossággal” „hazavitt” Heinét a cionizmus előfutárjává teszi, minek következtében Heine alakja hihetetlenül megcsonkítva és megszegényedve kerül ki ez új „értékelésből.” Hogy a Brod által hajszolt örök szellem érvényesülhessen, eltűnik a kor, amelyben Heine élt és alkotott, a mozgalmas és bonyodalmas XIX. század, melynek nagy történelmi találkozásait, a polgári rend végleges uralomrajutásának az emberiség új, nagy követeléseivel való összefonódását az irodalomban — az egy Petőfit kivéve — senki oly’ élesen és mélyen ki nem fejezte, mint Heine. Brod gondosan kihámozza Heinét a német kulturkörnyezetből. Középkori zsidó költőket és elő szellemi őseiként, de ugyanakkor megfélemlít a Minnesänger Walter von der Vogelweide-ről, aki pedig nem csak formailag, hanem mint tudatos politikai költő tartalmilag is erősen hatott Heinere. Brod azonban még ennél tovább megy. Annak a Heinenak az esetében, aki a német nyelv egyik legnagyobb művésze, aki Tannhäuserrel Wagnert és Takácsdalával Hauptmannt inspirálta, nem csak azt állapítja meg, hogy „közömbös a német szellem fejlődéstörténete szempontjából”, hanem egész sor idézetet szed össze, melyek mind heves kirohánásokat tartalmaznak, a német reakció ellen s diadalmaskodva jelenti ki, hogy azok nem Heinétől, hanem Goethetől, Schillertől, Achim von Arnim-től és Hebbel-től származnak, akiktől nem vették rossz néven, mert németek voltak; míg Heine szegény... Vagyis Heine nem is volt olyan gonosz, mint amilyennek mondják. Evvel aztán el is intézi Heinét, mint politikai költőt. Ez a magyarázata, amiért a vaskos kötetben oly’ kevés szó esik Heine harcokról és prózájáról. Ami viszont a zsidóságot illeti, hogy t. i. az nem jelent sorsszerű szenvedést, azt Marx példája illusztrálja, aki számára származása sose jelentett problémát. Bizonyos, hogy ez Heinénél nem volt így. „Zsidó származása élete szerencsétlensége és szerencséje volt. Az tette létét nyugalom és békenélkülivé. De az vezette őt a szabad emberiség előharcosai közé, kiknek sorában neve kiolthatatlan fénnel csillog” — írja Mehring Heine életrajzában. — Heine a polgárság képviselője volt az irodalomban. Az a feladat, melynek életét szentelte, a szabad, egységes polgári Németország kialakítása, nem sikerült azokkal az eszközökkel, melyekkel az Angliában és Franciaországban sikerült. Heine szakadatlanul küzdött, otthon és a száműzetésben hazája hivatalos reakciója és következtelen, megalku-

vó „haladói“ ellen.

„Elveszett őrszemként a szabadságharcban, Harminc évig tartottam ki a posztomon, Harcoltam remény nélkül a győzelemre, Tudva, hogy sose látom viszont otthonom. — Örködtem éjjel és nappal szüntelen, Míg sok társam aludt a sátorlap alatt. (S ha el is szenderültem egy-egy pillanatra, Horkolásuk megzavarta az álmomat.)“ (Enfant perdu.) — Ebben a hosszú harcban Heine a komor harag és a metsző gúny hihetetlenül éles fegyvereit edzette ki magának. S mert élete olyan kimerítően vitte előre a harc és a szenvedések útján, felülemelkedett idején és osztályán s egy pillanatra meglátta messze maga előtt a szocializmus ígért földjét. „A német iparosok és munkások — nagy filozófusaink örökösei“ írta már 1834-ben. „Nem a forradalom külsőségei számítanak, hanem mélyebb kérdései. Ezek a kérdések pedig nem a formákra és személyekre, hanem a nép anyagi jólétére vonatkoznak. . . Amióta az ipar és gazdaság fejlődése által lehetségessé vált, hogy az embereket nyomorukból kiemeljük és a földön boldogokká tegyük, azóta, azóta... értenek, úgy-é. És az emberek is meg fognak bennünket érteni, ha meg mondjuk nekik, hogy ezentul krumpli helyett mindennap marhahúst esznek, hogy kevesebbet dolgoznak és többet táncolnak. Higyjék el, az emberek nem szamarak“. — Ez a kérdés egész életén keresztül foglalkoztatta Heinet. Utolsó éveiből származó néhány kijelentése utal azokra a mély vívódásokra, melyek Heine lelkében az arisztokratikus esztéta és a tömeg anyagi emelkedését kívánó „logikus“ között lefolytak. Heine félt a tömeg uralmától. Félt attól, hogy a „sötét képrombolók“ „kérgeg kezeikkel szét fogják rombolni a szépség márványszobrai“, hogy a „Dalok könyvének“ lapjaiba a szatócs kávéját és teát csomagol majd a jövő öregasszonyai számára. De két hang szólalt meg lelkében azon rendszer mellett, mely annyira ellentétben állt „összes érdekeivel és hajlamaival“. „Két hang, a gyűlölet és a logika hangja. . . Ha nem tudom megcáfolni azt a tételt, hogy minden embernek joga van enni, úgy alá kell vetnem magam ezen állítás minden következményének. . . Áldott legyen az a fűszeres, aki zacskót fog csavarni költeményeimből, hogy kávéját vagy dohányt öntsön belé azoknak a jó öregasszonyoknak, kiknek a méltatlanság mai világában talán nélkülözniök kell az ilyen kellemetességeket. Vivat justitia, pereat mundus. . . A másik hang a gyűlölet hangja. . . A gyűlöleté azzal a párttal szemben, amely közös ellenségünk. . . A német nemzetiesség pártjáról beszélek. . . azokról a hamis hazafiakról, azokról az 1815-beli teutomán utódokról, akik ultranémet pojácaruhájukat csak megújították, s fülüket kissé körülnyiratták. . . A nacionalizmus elleni gyűlöletből még szeretni is tudnám a képrombolókat.“ (A *Lutetia* előszavából.) — Heine alkotásának mély értelmét adja vissza ez az idézet. Ugyanezeket a gondolatokat fejezi ki, sok más verssel együtt, a már a matrácsirból származó „Vándorpatkányok“ és a „A felsőbbrendű szamarak.“ A Vándorpatkányokban egyformán visszataszító színben tűnnek fel a rohamra induló éhes s a védekező jóllakott patkányok, de a végkövetkeztetés az, hogy „A korgó gyomrok nagy tömegének, Leves logika kell és gombóc érvek, A marhasült a legsúlyosabb nézet, A füstölt kolbász az ékes idézet. — A vajban sült hallgatag potykát Inkább meghallgatják a lázadó hordák Mint az ékesszóló híres Mira-beaut, Vagy Róma büszkeségét, Cicerót.“ — „A felsőbbrendű szamarak“ban viszont a hamis nacionalizmussal való leszámolás aktuális. Mintha egyenesen a nemzeti-szocialista frazeológiára akarna válaszolni Heine, amikor a fajszámarat így beszélteti: — „Áruló vagy, mondta, hiszen, nincs csöpp számárvér sem benned, Nem vagy számár, alig hiszem, hogy számárkanca ellett. — De ha nem is vagy idegen, Hű számár sose

voltál, Észállat vagy, akit hidegen Hagy a számári zsoltár.“ — A polgársághoz való tartozás és ugyanakkor az anyagi érdekek fennhéjázó megvetése, a szocializmustól való indokolatlan félelem és a történelmi s erkölcsi szükségszerűség látnoki felismerése; a kor nagy kérdéseinek mély átérzése és azok megoldásának lehetetlenségéből fakadó komor elkeseredés és gyilkos irónia, érzékeny széplélek és tévelygő, de mindig harcos ember, ime néhány vonás Heine arcképéhez. Ebből a szempontból kell és lehet csak Heine kérdését felgöngyölíteni a korszerű átértékelés alkalmával. S amíg sor kerülhet erre, — addig művei beszélnek magukért. Heine nem hagyja magát sem elhallgattatni, sem reakciós célokra kisajátítani.

(Cluj)

Csehi Gyula

ÉLŐ TÖRTÉNELMI DRAMA. A Goebbels-uralta német színpad a perifériára szorított minden eddig volt dramaturgiai értéket. A fehér egek és bűzbombák argumentuma erősebb és diadalmasabb volt, mint a Brechtek, Wolfok és Piscatorok etikai és tudásbeli plussza. A mai német színpad hőroza Schlageter lett, az önműködő automata, aki revolvért ránt, ha ezt a szót hallja, hogy kultura.

A német kulturperiódus utolsó nagy színpadi eseménye a magyar Háy Gyula történelmi drámája volt, melyet egy svájci kiadó most könyvalakban mentett át értékigazoláának és váddokumentumnak (*Gott, Kaiser und Bauer*. Oprecht & Helbling, Zürich). Annak idején 1932 decemberében a náci terror következtében az állandó zsufolt házak ellenére le kellett venni a berlini Deutsches Theater műsoráról, mert „nem lehet túrni, hogy a német nép történelmi fejlődésének motívumait meghamisítsák. Már pedig azt meg kell hagyni, hogy Julius Hay az illuziók szétrombolásához elsőrendűen ért.“ (Angriff.)

A német nemzeti szocializmus ellensége minden valóságnak, legyen az kézzelfogható mai konkrétum, vagy történelmi valóság. Illuziókból él és illuziókat éltet. Korszerű jelszavak, vagy történelmi frázisok: egyformán valóságot hamisítanak és illuziókat erősítenek. Ellenség mindenki, aki illuziókkal nem törődve a tegnap és ma egyformán elferdített valóságára hívja fel a figyelmet. Ellenség Háy Gyula, aki történelmi illuziókat rombol, amikor kimutatja, hogy a hatalomért való tülekedés valósága: történelemmé avatott nagystilű üzlet, kalandorfelelőtlenség és cinikus komédia, melynek semmi köze nem lehet takaró frázisai valóságához: nemzethez, hazához, néphez. Császárság, pápaság, a hatalmi kérdés: adok-veszek. De a tét: népek, akiknek semmi lényeges közük sem az egyikhez, sem a másikhoz. A történelmi illuziók rombolása a jelenre is kihat. Ha Háy történelmi drámája csak Zsigmond, Huss és a pápa történelme lenne, Háy Gyulát nem avatták volna ellenséggé a náci rohamcsapatok. Ebben a drámában a drámai mag kisugárzása azonban kikezdi a jelen hatalmasságait is. Zsigmond a felelőtlenül trónokra ráhibázó kalandor, aki nemcsak polgárokat hizlal, hogy aztán jól megfejhesse őket, de aki a feltörő forradalmi erőkkkel, a Hussokkal is elkezd kacérkodni, amikor ennek hatalmi érdekből hasznát veszi, hogy aztán minden skrupulus nélkül elejthesse... ez a Zsigmond kísérteties közelségbe kerül korunk egyik hőrozával, aki — miután eleget kacérkodott a forradalmi demagógiával — a tavalyi nürnbergi pártnapon — szimbolikusan — már kinyújtotta kezét a német-római császárság uralmi jelvényei után és aki — a tegnapi forradalmi kacérkodást rég feledve — egyforma elánnal veti magát a népi ellenségre, akárcsak Zsigmond a hussitizmus vallásforradalmi magvát társadalmi és népi síkon kiterébélyesítő Zsiskára.

Háy Gyula tudatosan rombol történelmi illuziókat, mert tudja, hogy

az eddig irt történelem és az eddigi történelmi drámák — illúzióvalóságukban — az uralkodó rétegeket szolgálták — tudatosan. Miután felállította a tételt: „csak a történelmi igazság nem szolgálja a polgárságot“ — az adatok és tények kontrollja után egy magasabb — dialektikusabb — összefüggés atmoszférájában kontsruálja élő valósággá a történelmet. Drámájában a történelmi igazságot erősítőn a politikai realizmus jelenti azt a fluidumot, mely évszázadok kriptaszagából kilugozza az illúziók mérgét. A történetíró egydimenzióju képet ad, a drámaíró élő figurákba élő szavakat — éltető levegőt — lehel. A konstanzi zsinat nem véletlen téma. Itt tiszta tenyészetben máglyába csucsosodón metszették egymást a korrupt hatalmi tényezők és a szúzi tisztaságú forradalmi erők. Itt ebben az ütköző pontban bizonyítón lehetett megmutatni a tűz- és víz-erőknek összeférhetetlenségét. Minden tudott adottság figyelembevételével meg kellett mutatni, hogy ennek a zsinatnak hogy kellett lefolyni, hogy történelem, hogy valóság lehessen. És a nézőnek és az olvasónak rá kell bólintani: csak így lehetett, másképp nem lehetett. Zsigmond, a pápa, Huss, az urak és Zsiska csak ilyenek lehettek, csak így beszélhettek. Az azóta volt történelem és a ma egyformán bizonyítja Háy politikai realizmusának hitelességét.

(F. Z.)

A NAGY VALSÁG — elméleti vonatkozásában — végre megtalálta igazán rátermett történetíróját. Az a francia könyv (Eugène Varga: *La Crise*, Bureau d' Editions. Páris, 1935.), mely pár héttel ezelőtt jelent meg Párisban minden rövidsége ellenére tartalmazza a gazdasági világválság összes fontos tényezőit és jelenségeit. Az előszó — hogy csupán a könyv tartalmi ismertetésére szorítkozzunk — kihangsúlyozza, hogy „a nagy gazdasági válság sajátosságai, valamint a rákövetkező depressziós időszak sajátos jellege csupán a periódikus válságok elmélete alapján érthetők meg“. Az ezután következő s a válság gazdasági alapjait tárgyaló fejezet a válságelmélettel foglalkozik. Kiderül itt, hogy — általában — miben áll a válságok oka. A válság-elmélet természetesen a „tiszta kapitalizmus“ feltételén alapul, viszont szerző az idő és hely konkrét körülményeinek jellemzéséből indul ki, amikor az 1928—33-as nagy válságot tárgyalja. Megmutatja az új korszak mennyiségiből minőségibe átcsapó jellegzetességeit. Gazdag statisztikai anyaggal illusztrálja a gazdasági világválság mélységét, szokatlanul hosszú tartamát, világméretekben való kiterjedését, társadalmi és politikai következményeit. Behatóan foglalkozik a nemzetközi agrárválsággal, melynek az ipari válsággal egyetlen közös vonása az, hogy szintén krónikus tultermelési válság, viszont konkrét gazdasági okai a mezőgazdasági termelés egyenetlen fejlődésében, elmaradottságában, az ipari válság romboló khatásaiban és a földjáradék aránytalanul magas színvonalon történt kialakulásában keresendők. Igen tanulságos a jelenlegi mezőgazdasági válság és a 19. század második felében fellépett agrárkrízis közti történelmi összehasonlítás. A mult századvégi mezőgazdasági válság csak európai jellegű volt, míg a jelenlegi az egész világra kiterjed, annak megoldását magában hordta a még emelkedőben lévő világ gazdasági fejlődés, míg a mostani az egész termelési rend szerkezeti válságának közepette folyik és annak további kimélyülését idézi elő. — A könyv különben a gazdasági világválságot három szakaszra osztja:

a) 1928-tól 1929 közepéig a világ ipari termelése még emelkedett, de a termelt áruk már eladatlanul halmozódtak fel.

b) 1929 közepétől 1933 végéig a tulajdonképpeni válság, melynek mélypontja körülbelül 1932 közepére tehető.

c) 1934-től a depressziós időszak, mely az ipari termelés dinamiká-

jában s az árak alakulásában különbözik ugyan a válságtól, társadalmi és politikai kihatásaiban azonban folytatását képezi annak s — legalább is ideiglenesen — semmilyen alapot se nyújt az új prosperitási szakasz kifejlődéséhez.

A könyv további fejezetei a világ társadalmi és politikai helyzetének a gazdasági fejlődés által meghatározott vonalait vázolják. (Sz. I.)

LAPOK, FOLYÓIRATOK

A román könyvhét Május 12-től 19-ig tartották meg Bucurestiben a szokásos könyvhetet. Ezzel kapcsolatban számos kommentár látott napvilágot a sajtóban. *Cezar Petrescu*, az ismert regényíró és publicista a könyvhét hivatalos alkalmi lapjába a következő összeintézet sorokat írja: „Egy fecske nem csinál tavaszt; egy könyvhét nem indíthat meg kulturális előretörést. — Kétségtelen, a szándék nemes volt és eddigi eredményei eléggé jelentősek. Elsősorban a május hónap nem kiadói holtsezon többé. Sőt, szinte valamennyi kiadó iparkodik legalább egy reprezentatív kötettel megjelenni ezeken az ünnepségeken... Másodszorban igaz az is, hogy némely könyvkereskedő — különösen a vidéki — az egyhetes propaganda hatása alatt felébred álmos hivatásbeli automatizmusából és annyit cselekszik a könyv érdekében a hét napon, amennyit egész esztendőben nem cselekedett... — De elégséges-e mindez? — Kiadók, könyvkereskedők, szerzők, s az olvasók lelkesen (sőt áldozatok árán) reagáltak a könyvhét sikere érdekében elhangzott felhívásokra. De vajjon miután a könyvkiállítások polcait lebontják, miután a májusi nap ismét a kirakatokban szívja ki a könyvek színét, mi lesz a könyv sorsa országunkban? Mennyiben változik? — A könyv kérdése valamivel mélyebb, megoldása pedig állandó jellegű intézkedéseket kíván. — A papíripar tulzott támogatást élvez a műveltség rovására. — Népkönyvtár kevés van és nagyon szegényesek. — Az írók semminő sajátos rendszer nem támogatja, mint ahogy az helyénvaló lenne olyan országban, mely az analfabetizmus tekintetében még a rekord jegyében áll. A nyomdák nagy kockázattal dolgoznak és tartják fenn magukat, ugyanakkor sokkal kevésbé támogatottak, mint az... újjászületett gyapjuipar vagy a külföldi tőkével dolgozó cukoripar s annyi más kartellbe tömörült, egyszerű és cinikus számításra alapított ipar. — Amikor e nyomorúságoknak legalább egy részét orvosolják, az egyhetes ünnepség és propaganda valóban a kulturális élet szélesebb távlatait nyitja meg. Addig csupán a haldoklónak szóló oxigéntömlők, az agonia meghosszabbítására.” (GAZETA FESTIVA A CĂRȚII.) — Nem kevésbé említésre méltók a következő sorok: „Vasárnap vette kezdetét a könyvhét. A nyolcvan százalékos analfabetizmus és a katedra nélküli, elégedetlen és nélkülöző tanárok mellett ezt az eseményt maga e helyzet komolysága huzza alá... Az esemény felületessége szembeötlő. A műveltség válsága annyira elmélyült és egyre fenyegetőbben szélesedik, hogy nem tudjuk mennyiben orvosolhatja az irodalmi exhibíció, mint pusztán önmagáért való tüntetés? Az olvasási kedv tekintetében vajjon tavaszt csinált-e ez a hét? De hisz' az olvasási kedv olyan mozzanathoz fűződik, amely ha érvényesül, e kedv fékezhetet-

lenül kitör: — a tömegek anyagi lehetőségei. Milyenek ma ezek a lehetőségek? Napról-napra szűkösebbek.“ (CUVANTUL LIBER.)

Pilszudszki halála „1914 előtt a politikus legerősebb fegyvere az ékesszólás volt. A német szocialisták még a háború után is ebben a tévhitben ringatták magukat. Ez volt a vesztük. És ez volt a vesztük az olasz szocialistáknak és Kerenszkinek is. Lenin nem volt oly ékesszóló, mint Trockij. Sztalin sem az, Pilszudszki még kevésbé. Ami ezeket az utóbb felsoroltakat jellemzi, az a dinamikájuk, de ez a dinamika nem nyilvánul éppen ékesszólásban. Gondoljuk meg, hogy korunk két legnépámbabb embere ép' Sztalin és Pilszudszki. Az egyik behúzódott a Belvedere-be, a másik a Kremlbe. És mindketten hallgatnak.“ (DIE WAHRHEIT.) — „Az akaraterős Pilszudszki, aki a lengyel államot előbb a németek segítségével, majd nemsokára ellenük alkotta meg és aki ezt az államot előbb a franciákkal való szövetségben, majd az utolsó másfél év alatt ellenük dolgozva fejlesztette nagyhatalommá, úgy nézett ki, mint Nietzsche. Berlinben, ahol még adnak valamit a főkabajszú filozófusarcokra, amennyiben ezeket a hősi kultusz ápolására és a pacifizmus ellen fel lehet használni, Pilszudszkit az utolsó időben éppúgy tisztelték és éppannyira nem értették, mintha csakugyan ő lett volna az Übermensch prófétája.“ (NEUE WELTBÜHNE) — „A fiatalság viharos éveiben, akár csak a Duce, Pilszudszki is a szocializmus iskoláját járta, ezt a diktátoroknak annyira jóljött hasznos iskolát, melynek elmulasztása Hitlert oly' előnytelenül különbözteti meg kollégáitól... Hogy Pilszudszkit mennyire csak a „Lengyelország“-gondolat uralta, a háborús magatartása mutatja. Ez megfelelt annak a profetikus prognózisnak, melyet egy előadás alkalmával még 1914-ben Párizsban állított fel: hogy Lengyelország önálló lehessen, ahhoz előbb Németországnak le kell győznie Oroszországot, de utána Franciaországnak kell győznie Németország és Ausztria felett.“ (DAS NEUE TAGEBUCH) — „Pilszudszki halála a fasizmus érájában alapvetően fontos precedenst jelent. A „Führer“-jelentősége a diktatúrában: ez a tétel most állja ki konkrét próbáját... Valószínűtlen, hogy P. után Lengyelországban újra akadjon egy „atyuska“. És hogy ez mit jelent, arra akkor jön rá az ember, ha tudja, hogy mi volt P. háta mögött: egy katonai klikk minden „szociális bázis“ nélkül, egy klikk, melyet a nép nagyrésze: a parasztok, munkások, a középosztály és a nemzeti kisebbségek gyűltek. Pilszudszki a háta mögött tudhatta a „népet“, de a Pilszudszki-blokk ezzel szemben csak a marsallt.“ (EUROPAISCHE HEFTE) — „Pilszudszki halála alaposan megváltoztathatja a helyzetet. A keleti paktummal szembeni lengyel ellenszenv P. legszemélyesebb ügye volt. Pilszudszkit az Oroszország elleni olthatatlan gyűlölet tüzelte. P. halála után a hatalom a hadseregé. De az uralkodó osztály, a nagybirtoikosok és a fináncióke inkább a francia orientáció hívei, akik nem hajlandók a Pilszudszki-klikk kalandos németbarát politikáját továbbra is támogatni.“ (DER GEGEN-ANGRIFF)

A fasizmus piktúrája „A festészet hangsúlyozottan materiális, élettelen művészet. Am mindazt, ami gazdagságát kiteszi a futuristák elvetették, a kubisták egész képzőművészeti formájával együtt, amelynek segítségével azok még hatást gyakorolnak reánk. Valljuk be, hogy az ilyen művészet csak nagyon kevésbé különbözik a reklámművészettől; s hogy egyáltalán nem alkalmas az ember fogalmának megelevenítésére, hanem csak a tömegek meghökkentésére, a sokaság elképesztésére a legszokványosabb, vagyis a leginkább pusztulásra ítélt eszközökkel. Legalább bevallanák nyíltan, egyszerűen s ne vennék

körül műveiket olyan zsargonnal, melyben sűrűn ismétlődnek az olyan szavak, mint 'szépség' és 'poézis' és oly' — különben elég kevésbé szerencsés — kifejezések mint: 'kozmikus aeropiktura', absztrakto-geometrico-linearizmus', stb. Mindezenfelül e művészet teljességgel olyan politika s olyan államfogalom szolgálatában áll, mely elnyomja az embert mindennapi életében..." (Eugene Dabit, az olasz futuristák párizsi kiállításáról. *Europe*, 1935. Május 15.)

A terméketlen nemzetiszocializmus „Az 1895-ben alapított, 7000 márkás állami Schiller-díj, amivel minden hatodik évben valamely élő német író legjobb drámai művét jutalmazták, Schiller halálának évforduló napján ismét esedékes. Tekintettel arra, hogy e rendkívüli állami elismerés csak egy nagy formátumú nemzetiszocialista szellemben teremtő költőt illethet s jelenleg ezeknek a döntő követelményeknek egyetlen egy mű, illetve költő sem felel meg, ezért a bizottság azt javasolja, hogy ezúttal a díjat ne adják ki..." (Völkischer Beobachter, 1935 május 3.)

K O R U N K H I R E I

LEGKÖZELEBBI SZÁMUNK, a július—augusztusi nyári kettősszám, mint minden évben, úgy az idén is július hó első felében jelenik meg.

PAUL NIZAN jelen számunkban közölt tanulmányát helyenként — a csupán francia olvasót érdeklő részleteiben — rövidítettük, a tanulmányíró intencióinak megőrzése mellett.

HÁY GYULA Huss János és Zsigmond császár című drámarészlete munkatársunk Gott, Kaiser und Bauer című most megjelent történelmi drámájából való. (Verlag Oprecht und Helbling, Zürich.)

VERES PÉTER Cselédcsürhész című önéletírása munkatársunk legközelebb kiadásra kerülő önéletrajzának egyik részlete.

MOHOLY NAGY LÁSZLÓ jelen számunkban közölt tanulmánya szerző egyik amsterdami előadásának szövege.

SAJTÓHIBA KIIGAZÍTÁS. Májusi számunkban a 392. oldal felülről számított első sora helyesen így hangzik: „Ennek az elgondolásnak, ami Litvinovtól ered” — s nem Litvániától, amint tévesen szedték.

PÁLYÁZAT. A Hungarian Workers Federation (11.123 Buckeye Road, Cleveland, Ohio Garfield 4835) pályázatot hirdet egész estét betöltő és egyfelvonásos színdarabok megírására. A pályázati feltételek: 1. A pályázatban résztvehet a világ bármely részén élő magyar író. — 2. A pályázat műfaja lehet dráma, vígjáték, szatira, színmű vagy zenés játék, amely a dolgozók életével foglalkozik. — 3. A pályázatra beküldött munkák jelíges névvel, kettős borítékkal látandók el. — 4. A kéziratok lehetőleg gépen, vagy olvasható tintával írt kézírással irandók. Kéziratokat vissza nem adnak. — 5. A pályadíjnyertes színdarabok minden joga Amerikában a Hungarian Workers Federation-t illeti. — 6. Pályadíjak: Az egész estét betöltő munkákra: Első díj 100; második díj 50 dollár. Egyfelvonásosokra: Első díj 53, második díj 15 dollár. — 7. A pályázat határideje, 1935 október 1. A pályázat eredményét 1935 december elsején hirdetik ki.